

Német-, francia-, és angolországi

Úti jegyzetek.

196-197 Írta

Irinyi József

Ügyvéd.

I. rész.

A' szerző' tulajdona.

Nyomatott Hálában,
Heynemann Eduárd betűivel.
1846.

*Nyílt levél gróf Apponyi
György úrhoz.*

Nagyméltóságú gróf Úr!

Midőn e' jelen munkát, több mint tizen egy hónapi eljárás és várakozás után is a' censurán keresztül nem vihetve, Lipcsébe vagyok kénytelen kinyomatás végett indítani, egész tisztelettel bátor vagyok nagyméltóságod, hazánknak ez idő szerint kormányfeje előtt panaszos szót emelni a' censura ellen, melly képtelen túlsággal gyakoroltatik hazánkban.

IV

Jeligéim eléggé jellemzik munkámat; ellenzéki tag vagyok igen is, de nem vagyok anarchicus, ezt senki sem vonhatja ki munkámból, melly sokkal inkább általánosan az alkotmányosság' mint különösebben a' mostani, magyar ellenzék' ügye körül forog; és még is betiltatott, holott ha kirekesztőleg az ellenzéki ügyekre vonatkoznék is, nem volna illő egy felvilágosodott kormányhoz, hogy cenzorai egyszerűen, minden okadás nélkül, visszaadják az írónak munkáját.

Épén ezért vagyok bátor e' jelen sorokat nagyméltóságodhoz intézni.

Másutt a' cenzurái collegium oily testület, mellytől lehet valmit várni; nálunk oda van azon munka, melly a' collegium' elébe kerül.

A magyar írónak igen sok panaszok volna a' censura ellen, de a' magyarral vele született büszkeség, 's azon igény, mellyel a' sajtószabadság iránt vagyunk, mindeddig meg

akadályozának, egyenes lépéseket tenni e' téren a' kormány előtt.

Én nem vagyok megbízva senki által, és csupán saját nevemben szólok, de mind jelen művem' ügyében, mind pedig hírlapírói pályámon elegendő alkalmam volt a' censurával bajlódni, hogy ez úttal kényszerítve érezzem magamat nagy méltóságod előtt egész (tisztelttel) szavamat emelni.

Nagyméltóságok ott fen talán azt vélik, hogy a' magyar írónak kevésnél kevesebb baja van a' censurával; szükség tehát, hogy figyelmeztető szavakat halljanak az ellenkező valóságról.

Én azt hiszem, nagy méltóságod' kebelében azon magas és nemes dicsvágy van: nevet vívni ki magának az alkotmányos status férfiak' sorában. Engedje nagyméltóságod hazám' érdekében azon őszinte szerencsekívánatomat kifejezni: legyen ezen név minél fényesebb! Nagyméltóságodé lesz a' dicsőség hazánké a' haszon.

VI

Magyarország jelenleg nagy zavarban van. Nagyméltóságod a' tett' embere akar lenni; nagyméltóságodnak terve van állapotunkat kel-
lőbb rendbe hozni.

Bizonyosan nem fogja nagyméltóságod' figyelmét kikerülni a' sajtó' ügye sem. Avagy nem ideiglenes-e sajtónk' jelen állapota? 'S egyedüli célja e' soroknak abból áll, szót emelni ön előtt a' józan szabadság' és valódi alkotmányos élet' nevében, az istenért, tegyen a' gróf e' tekintetben valamit, mert különben kis korú, homályban tévelygő, 's annál fogva gyanakodó nép fogunk maradni továbbá is és örökké. Az lehetlen, hogy nagyméltóságod, minden alkotmányos statusférfiúval együtt, azon meggyőződésben ne legyen, miszerint a' józan szabadságnak, a' valódi alkotmányos életnek mellőzhetlen kelléke a' sajtószabadság. A' sajtószabadság alatt nem törvényen kívüliséget értek, hanem hogy sajtótörvények és ne előző vizsgálók legyenek, 's ne

VII

legyen az író, mint iskolás gyermek, szüntelen rémeket látó, és, nem lehet tagadni, igen gyakran értelmetlen censorok' vesszeje alatt. Elvileg bizonyosan nagyméltóságod is ezen véleményben van. De nagyméltóságod conservatív, 's meglehet talán azt véli, hogy még elég idő van e' téren valamit tenni.

Ez igen sajnós dolog volna. Rendelje meg tehát legalább nagyméltóságod addig is, míg határozottabb lépéseket tenne, hogy a' censorok minden törléseiket felterjesszék; ezek fogják őket legnagyobb homályba állítani. Nagyméltóságú Úr! Egész a' nevetségességig mennek némelly urak e' téren. így például a' jelen munkában, a' censortól visszakapva, többek között ezeket találtam veressel alá húzva. „Én nem hiszem, hogy az alkotmányos szabadságra nevelni, azaz falusi iskolákban nevelni lehetne. Én egészen ellenkezően azt hiszem, hogy épen az alkotmányos szabadság maga az, melly a' népet nevelni képes,” (7^{ik}

VIII

czikk.) Meglehet, nagyméltóságú úr, nincs igazam, de mit tartozik ez a' censorra? Lehet-e a' censornak illy elméleti különbözteségekig sarlóját felemelni? Szintúgy aláhúzva találtam e' szavakat, a' király' lefejeztetéséig" ezen kitételben: „a' Feuillant zárda' udvarán emeltetett egy épület, mellyben a' nemzeti gyűlés végig, az egész törvényhozó gyűlés, 's a' convent is a' király' lefejeztetéséig ült.” (9^{ik} cikk.) Nem nyilván kitűnik-e itt az együgyűség, a' rémképekkeli foglalkozás, 's a' nevetséges szigor censoromban? Továbbá a' 12^{ik} cikkben a' párisi várerősítéseket védve ez is alá van húzva „Francziaország testvérek' között is mindig megér egy pár száz millió rossz forintot.” Ez ellen talán, azt lehet felhozni, hogy nem igen fellengő' kitétel, de mi gondja lehet arra a' censornak, én egyszerű, természetes akartam lenni. És végtére is, van – e ezen kitételben a' vallás avagy nagyméltóságtok ellen valami? Fogna-e

IX

ezen kitétel forradalmat szülni? A' 16^{ik} cikkben, hol saját magyar ministeriumról van szó, a' saját szó mindenütt alá van bízva, holott ezen elvet a' Hírlap közel egy egész éve védi, és fejtegeti, és még is épen könyvben húzzák ki.

Sokat tudnék még, nagyméltóságú Úr, ilyeneket felhozni, de azt tartom, e' téren szükségelén számos adatokat felsorolnom,

Nagyméltóságú Úr! Nem akarom e' helyen jellemzetes szavakkal előadni, mi a' censura általában felfogásom szerint, de magát kérem nagyméltóságodat, méltóztassék csak meggondolni, mi a' censura különösen olly emberek' kezében, kik illy én törléseket tesznek?!

Nem levén szándokom, nem tartván azt szükségesnek, terjedelmes értekezést írni nagyméltóságodhoz az iránt, mennyire mellőzhetlenül szükséges a' sajtószabadság az alkot-

X

mányos élethez, 's mennyire veszélyes a' jövőre nézve akármellyik elébe gátot emelni, még a' másik naponként mind inkább fejlődik, midőn e' néhány sorokat nagyméltóságodhoz intézni szerencsém van, egyszersmind teljes tisztelettel maradok.

Nagyméltóságodnak

Pesten, május' végével 1845^{en}.

alázatos szolgája

Irinyi József.

El ő s z ó

Különösen vagyunk mi a' külfölddel'

Nincsen a' világon nemzet, mellynél, mind a' ma' gán – mind a' nyilvános életben ' olly gyakori hivatkozások történnek a' külföldre mint nálunk.

Ennek van jó, de van rossz oldala is.

Jó oldala, hogy miután annyira elvagyunk maradva, mindenesetre a' legokosabb dolog, mit tehetünk, figyelemmel tekinteni azon nemzetekre, mellyek minket megelőztek'

Rósz oldala pedig, hogy ez által veszélyeztetik nemzeties magánálló létünk és kefejlődésünk, és könnyen üres visszhangjaivá, hogy ne mondjam majmaivá, lehetünk a' külföldnek.

Épen ezen két különböző tekintet miatt támadt nálunk, két, egymással homlokegyenest összeütköző, különböző párt.

Az egyik előtt legnagyobb dicséretéül, 's leghathatósb ajánlatául szolgál valamely indítványnak, ha erről az mondatik: ez a' külföldön Is így van.

A' másik párt előtt semmit sem kell, valamely indítvány' hitelének teljes elrontására, egyebet mondani ennél: ez a' külföldön is így van.

Én azt tartom, ez mind a' kettő nagyon helytelen dolog.

Kétségtelenül megérdemli figyelmünket a' külföld, de a' külföldi példa csak másodrendű dolog legyen a' bizonyító okok' sorában.

Én azt tartom, mindenek felett az észnek, a' tisztán elmélkedő és következetes észnek kell olárt emelni. E' nélkül magában a' jelen csak árnyék, s' múlt mese, a' külföld pedig majmoknak való. Azaz, én a' históriát, akár mint iszonyodjanak is állításomtól a' conservatívek 's a' külföldet csupán másod rendű okoknak tartom.

Így szeretném én ha mindenki tekintené a' külföldet; azaz, minden bálványzás, sőt, hozzá teszem, előszeretet nélkül, csupán az ész' világító fényénél.

De hogy minél többen megtekintsék, vagyis, hogy utazzanak, azt kívánatosnak tartom.

Mert szellemi világban legfőbb kincse az embernek abban áll, hogy magát tájékozni tudhassa az az, tiszta felfogással bírjon helyzetéről. Ennek meg szerezhetése azomban nagy mértékben függ az utazástól.

Archimedes azt monda: adjatok nekem egy pontot a' földtekén kívül 's én kiforgatom azt sarkaiból. És, nekem úgy tetszik, ezen hasonlítás bizonyos fokig, 's bizonyos értelemben, alkalmazható a' hazánkon kívül levő talpalatnyi földre, vagy is az utazásra.

Én azonban nem mondom, hogy csak az és mind az képes magát tájékozni, 's csak az és mind az képes magának az Archimedes pontját megszerezni, a' ki utazott, avagy legalább csak azok közül némellyek, a' kik utaztak; én nem mondom, hogy a 'ki utazott, szükségesképen többet tud annál, a' ki nem utazott én csak azt állítom, hogy bizonyosan mindenki többet, és jobban tud, ha utazott, mint különben tudott volna.

Szükséges, hogy a' külföldről elmondhassuk: én voltam ott, én láttam azt.

Ez, az Igaz, még nem minden, de kétségte-
lenül valami, és mindenesetre több annál, lia még
ezt sem mondhatnók.

Bárminő ismeretei legyenek is valakinek, az
elmélet' mezején, a' hadvezérségről, a' csatatéri
gyakorlat még sem lehet felesleg, hogy valóban
hadvezérré, jó hadvezérré válhassék; természetesen,
az is bizonyos, miként a' végett, hogy valaki
hadvezér, jó hadvezér lehessen, még a' legnagyobb
csatatéri gyakorlat sem elegendő egyedül.

Ezek folytán, ha ezennel egyenesen ki nem
mondanám is, alkalmasint mindenki tudni fogná,
miszerint ezen munka bizonyosan nem „utazás,”
vagy is nem utam' leírása.

Ezen munkában az utazás csak másod rendű
dolog'. Én magasabb czélt tűztem ki magamnak,,
sem hogy egyszerű utileírásra szorítkozhattam volna.

Én nem az időtöltést keresőknek, hanem a'
gondolkozóknak akartam olvasmányt nyújtani.

Megkell továbbá említenem, hogy én nem anyira
azt akartam leírni, mit láttam, mint inkább, mit
gondoltam.

Munkám nem egyéb, mint több, egymással
nem épen szorosan egybefüggő, politikai cikkek
gyűjteménye; de mivel a' szerkezetben nem a'

legnagyobb gond van fordítva az egységre, kérem az olvasót, ne akadjon fel, ha észreveszi, mikén ezen munkának akármilyen cikkénél lehetne eleje avagy vége, mint szinte, ha akartam volna, akár a végtelenségig lehetett volna még' folytatnom.

Épen ezért aztán, mivel ezen munka sem nem úti leírás sem nem minden oldalú tárgyalása a' külföld valamenyi viszonyainak a' csinire nézve, egyszerűsége miatt, végtére abban állapotam meg, melly a címlapon látható.

I. J.

1.

Elindulás Pestről.

Az 1842^{ik} évi április 14^{én} távozám el Pestről, 's a' következő évi április 5^{én} tértem abba ismét vissza, 's ezen időközti utazás szolgált alapjául 's anyagául e' jelen munkának.

Nálunk sokan igen különös fogalommal bírnak Bécsről. Sokan azt hiszik, miszerint a' magyar hazafiság abban áll, hogy Bécsset gyalázzuk; annak szépségéről, lakosairól, 's ezeknek multságairól lenézőleg szóljunk. Én ezen szokást semmikép sem vagyok képes helyeselni. Én egyáltalában nem tartom magyar hazafiúi erénynek, (hogy legkíméletesebben fejezzem ki magam) ha valaki közülünk, hivatali lekötelezésen kívül, rendesen Bécsben lakik: azonban meg vallom, azt sem vehetem a' kellő magyar hazafiság bizonyítékának, ha valaki Bécsset minduntalan gyalázza.

Valami nagy bálványzója azonban én sem vagyok Bécsnek.

Többet szólni róla feleslegnek tartom, 's még csak azt akarom megemlíteni, hogy ha mi mindig olly keveset aludtunk volna, mint a' mennyit, Pestről Bécsbe menve, a' gőzhajón alhatunk: úgy most vajmi sokkal jobb állapotban volna Magyarország.

2.

Szászországon át Poroszországba.

A' mint kiléptem hazánkból azonnal bővében láttam magam a' jó utaknak. Ezen utak azonban a' mieinknél nem csak jobbak, hanem azon felül a' magyar emberre nézve ismeretlen egyenességűek is, 's ezen, egyenességet nem is máskép, mint csupán úgy képzelhetjük magunknak, ha feltesszük, miszerint olly út készítenék, mellynek közelében, készítetésének ideje alatt, legalább egy órányi távolságra, sem alispán, sem tekintélyes táblabíró nem lakik; csak hogy illy helyen nálunk egyáltalában nem szokás utat csináltatni.

Lipcset a' német nemzeti lét, – ha ugyan általában véve illyesminek valóságát állítani tudnám,

– képviselőjének nevezhetni. A' város leginkább régi kikönyöklő házakból áll, mellyek minduntalan a' középkorra emlékeztetnek. Az egész város nem mondhatni minden derült színezet nélkülinek, de kedvesnek avagy kellemesnek sem nevezhetjük. Tegyük hozzá, hogy járdája e' városnak legkevesebb sincsen, de légszesz világítása pompás van. És nem jellemzi-e' ezen dolog a' németeket, kik látni ugyan óhajtanak, de hogy a' világosságot arra használják, mikép járhassanak mellette, arra legkisebb gondjuk sincs?

3 .

B e r l i n

Ki gondolná! És még is úgy történt. A vasúton eltévedtem.

Arról ugyanis bizonyos tudomásom volt, hogy Lipcséből – Hálán át-mind Magdeburgba mind Berlinbe viszen vasút: de azt nem tudtam, hogy ez két külön pálya, mellyek Cöthennél válnak szét. Én tehát Hálában úgy számolván, hogy kevés időre Magdeburgban megállok 's onnan egyenesen megyek Berlinbe, Magdeburgig' váltottam magam-

nak jegyet, 's csak mikor már tova ragadott a' füstölgő és zajgó erőmű, értesültem, miszerént ki Berlinbe akar menni, nincs szüksége Magdeburgba mennie. Zsebembe tevém tehát a' leczkét, 's újólágg visszatértem Cöthenbe, 's itt a' Berlinbe menő vonatra helyet szerevezve, minden kitérés és eltévedés mellett, még azon nap csakugyan, megérkeztem Berlinbe.

Berlin igen szép város ugyan, de sem kedves sem nagyszerű. Széles utczái, mellyek között néhány egyenes is van, – 's jó ízléssel épült házai és palotái, mellyek nem nyúlnak képtelen magosságban az ég felé 's csak igen ritkán számálnak többet két 's három emeletnél bizonyos tisztos kinézést adnak az egésznek. Oh de minő hidegen tisztos ezen tisztos város!

Tisztának is mondhatnám Berlint, ha az utczái csatornák, még a' legelső utczában is fedetlenek nem volnának, mi különösen nyáron, nem a' legkellemesebb ízlésű dolog.

Azt is állíthatnám, hogy jól ki van kövezve, ha minden téréi, és utczái úgy volnának kikövezve, mint az operaház előtti tér.

Épületei közt Berlinnek néhány kitűnő figyelmet érdemel.

Sétaterei is szépek vannak Berlinnek, úgy-
mint a' Lustgarten, a' nagyszerű hársak és a'
vadaskert.

Azonban a' szép városhoz és sétaterekbe»
képzeljük azon népeiséget, melly ott valósággal
meg van; minden nagyobbsterű kereskedés, –
minden fényűző aristocratia. nélkül, maga is hi-
hetetlen nagy mértékben hideg és zárkózott lé-
vén a' berlini népesség, és ekkor fogalmunk lehet
azon mély csendről, és életteleniségről, – melly
Berlinben nem csak mindennapi de ünnepnapi is.

Átalában a' különbség melly Berlinben a'
nagyszerű hársak, és a' kisszerű nép között van,
igen feltűnő.

Rendes látogatói ezen pompás sétatérnek a'
következők:

Piszkos szolgálók, és vénasszonyok pajkos-
ságnélküli gyermekekre felügyelve. Néhány
kiszolgált aggkatona, kiknek csak melleiken fűg
gő keresztjeikről, és nem képeikből, lehet gya-
nítani, hogy valaha valóban katonák voltak. Né-
hány porlepte bámész mesterlegény, kik Berlinbe
érkezve, azonnal nyakukba veszik a' várost, 's
napestig tébolyognak a' hársak alatt. Néhány

siető katonatiszt, vagy polgári hivatalnok kezeikben irományokkal, kik épen az irodába sietnek avagy onnan távoznak. Néhány hosszú hajú, szemüveges 's nagymértékben gondtalan öltözetű tanuló. Néhány dísztelen bérkocsi. 'S, végtére számos, a' karthausi, barátok' memento mori jelszavaként figyelmeztető, lel és alájáró rendőr, félreismerhetlen kifejezésével a' mindenható erő öntudatának arcaikon.

Az egész városon bizonyos kis városi nyugalom, csend, és élénktelenség van elterjedve. És valóban sajátságos képzelő tehetséggel kell azon embernek bírni, ki ezen nép közepette jeleit látja a' nemzeti életnek; vagy pedig általában valami vonzót, valami magasabbat, valami lélekemelőt, szívbuzdítót volna képes észrevenni.

Valamint Németországban mindenütt, úgy itt is a' köznép felettébb szótlan, a' tudósok pedig felettébb áradozó széles beszédűek, és mégis homályosak, sőt nem ritkán érthetlenség.

Mindenütt feltűnik az elnyomás. Itt az ember csak felnőtt gyermek; kézen vezetett örök csecsemő. Egyik kiváló jelenségéül idézhetni annak, mennyire minden részletekre, 's zugba kiterjeszkedik és behat az elnyomás, miszerint nem

csak benn a' városban, hanem még a' vadaskertben sem szabad dohányozni. Egyszer egy magas polczú emberrel volt alkalmam többek között erről is beszélgetni. Ő átlátta, hogy ezen tilalom, melly egyébiránt egész Németországban közönséges mindenestre túlságos, ha ugyan nem nevetséges, és gyermekes. És én már épen mondani akaráni miszerint legkülönösebb az, hogy még a' vadaskertben sem lehet dohányozni, de mielőtt ezt mondhatám, ő így folytatá beszédét: azonban hogy a' vadaskertben nem szabad, dohányozni, azt igen természetesnek találom, 's ennek a' nép az oka, melly nem bírván kellő felfogással az illendőségről, akkor is dohányzana, midőn valamelly kir. berezeg avagy herczegnő sétautat tenne; 's így tehát jobb volt egyszer mindenkorra eltiltani. Ezt monda az én emberein. Én pedig: Istenemre mondom, e' nép éretlen gyermek a' szabadság' körében!

Vannak Berlinnek több nyilvános emlékei is.

Illyen van egy a' városon kívül, Berlinnek délkeleti oldalán. Midőn ezen emléket megpillantva, kérdezem: kinek vagy micsoda eseménynek emlékére legyen az emelve, feleletül azt nyerem: a' szabadság – háború emlékére. 'S mivel Europa a' következmény után ítélve, azon háborút, melly

itt ezen név alatt értetik, nem igen nevezi, mert helyesen nem is nevezheti szabadság háborúnak, 's ez okból könnyen megtörténhetik mással is, mikép velem megtörtént, hogy nem tűnik fel azon háború képzetében, mellyet itt ezen névvel illetnek, megmondom tehát, mellyik háború értetik ezen nevezet alatt a' jámbor németek által: a francia háborúnak azon része, mellyet Napoleon' megbukása idején, nem annyira a' fejedelmek mint inkább a' népek viselének.

De bárminő csinos mű legyen is ezen Öntött vasemlék, ámitás vagy ügyetlenség azon háborút, mellynek emlékére ezen vasmű felállítatott, kicziczomáztatott, és körül kerítetett, szabadság háborúnak nevezni.

A' porosz király, angol pénz által ösztönözve, ingadozó politikáját akadékoskodóvá is téve, harczba elegyedett Napóleonnal. A' háború alig kezdetett meg, 's azonnal be is végeztetett, mert csak egyetlen napra, egyetlen csatára volt szükség, 's Poroszország Jenánál tönkre jutott. Jutalmul uralkodói bölcsességéért, mellyel a' békét, hirtelenkedve, megzavará, birtoka nagyobb részétől elesett a' porosz király. Későbbben azonban idő és alkalom kedvezőnek mutatkozván, az alkotmányos

szabadság nevében, melyet az állítólagos francia járom helyett nekik adandó vala, fegyverre szólítá jelen és múltkori alattvalóit II Fridrik' megcsontított birtokának utódja. Az alkotmány szóban erő feküdt, 's a' sors úgy akará, hogy a' csatában, melyet a' francziák ellen, jó hiszemben a' németek vívtak, az újabb kornak hasonlíthatlanul legjelesebb hadvezére ellenében, egy, a' magasabb hadtudományi ismeretek hiánya miatt, hadvezérnek sem mondható vezető alatt, a' németek voltak győztesek. A' kövecs melly a' győzelemhez szokott császár diadalszekerének felfordultát eszközlé; a' győzelmet valóban csupán nyert de nem kivívott hadsereg élén, Blücher volt, mert Wellingtonról, hízelgés nélkül alig lehet egyebet mondani, minthogy ő is jelen volt.

A' világ hódító hadsereg' legjava, az öreg gránátosok könyeket sajtoló, alázó szégyenben maradtak. Ők, kik annyi csaták' zivataraiban lankadni nem tudó hévvel, – és Róma erős korára emlékeztető óriási erővel harczolva öszülének meg; kik golyózápor özönében élve át életök legjavát, megtanultak még a' legerősebbeken is győzedelmeskedni: gyermekektől a' harcmezéjén, egy fölkerelkedett csoporttól, győzetének meg. Ők, kik

lobogó harczias lelkesedésükkel sajátosan egyesíté-
nek bizonyos kérgesedést, melly, rettenetes elszánt
lelkesedésekben, az élet minden becse iránt fogé-
konytalanokká téve őket, eszközlé, hogy mivel
csak testeiken át lehetett a' harcz mezején, a' nagy
katona-császár közelébe férkezni, egy századne-
gyed alatt, mindég elégséges bástyául szolgáltak
őt még a' legnagyobb veszélyek közepette is min-
denha megoltalmazni. Az érczkarú hadseregnek
legderékabbjai, kik fejenként mind megannyi napó-
leoni választás, és példányvitézek valának: hiában
tüzeltek több mint 30 nagyobbyszerű győzelmes
csatában edzett, rendületlen nyugalommal; ők a
csatatérre szegezhetek lábaikat 's egyetlen férfiú-
ként állhatának, de nem akadályozhatok, hogy a
hadsereg többi része, csak őket, az öreg gráná-
tosokat, magával nem ragadó, zavarba ne bonyo-
lódják, s nem tarthaták fel, hogy a foszlányokba
szakadozott csapatok a vihartól szét ne széllesztes-
senek. Minden a mit tehetének abból állott: hogy
utósók maradtak; s csak ezen egyetlen tartalék
csapat volt már, s az ellenségnek még is azt kel-
lett vélnie; hogy az egész nehéz napnak megújul-
tak veszedelmei, 's végtére is csak rendkívüli erő
kifejtéssel: sikerült ezen maradványát az olaszországi

és egyiptusi hódító tábornak nem leverni, nem feladásra kényszeríteni, hanem elborítva, s mintegy elfogva körötte még a levegőt is, azon öntudattal elégíthetni ki végső csatapiaczi becsület gyanánt miszerint császár vezérét soha el nem hagyva a legutolsó esetben is megmenté a fogságba eséstől.

Azonban – és tisztelet e névnek – a fölkerekedett csoport a szabadság nevében győzelmeskedett, s egy pillanatra azt kellene hinnünk: hogy isten szabaduló keze munkálódott a németek javára, megújítatván az ő világi jelenet, midőn a gyermeköz földre terítette Góliathot s Blüchernek csak azért lőn kezébe játszva a győző szerepe hogy királya alkalmat nyerjen a poroszoknak adott szavát beváltani. És valóban ha nem ezért, akkor én nem tudom miért kellett Napóleonnak megbukni. Azonban ezt csak egy pillanatra vélhetjük, mert a' képzelet fényes reményeit, a' valónak komor képe cseréli föl. Kétségtelenül olyan lehetett, sőt bizonyosan olyan volt az ok, melly az eseményeket intézé, de a' következmény, mellynek alapját a' sors megvetette, nincsen lelkiösmeretesen teljesítve, mert a' porosz király ő fölségének tetszett, szavát be nem váltva kamatostól adós maradni a' népnek. Különös ha valaki egyes embernek adós

marad, ennek jogában áll őt, a' törvény útján, kényszeríteni is adóssága lerovására; ha pedig valaki egy egész nemzetnek marad adósa, ezen egész nemzetnek még a' folyamodás is tilos ez ügyben.

Teljesen csalatkoznak tehát a' jámbor poroszok, ha ezen háborút szabadság háborúnak nevezik, mert ez valóságos hódító háború volt, mellyel magokat Napóleontól a' porosz királynak meghódították.

A' berlini emlékek közül meg kell még említenem Blücher emlékét.

Én azt tartom, Blücher, mint egyszerű katona, magyar közmondás szerint igen derék legény lehetett, 's például mint közlegény, altiszt, vagy leg fölebb zászlótartó, a' baljában tartott' lobogót utolsó szükségben, tán egy maga is képes lett volna, meglehet egész, csapat ellenséggel szemközt, másik kezével, dicsőségesen Megoltalmazni, de mint hadvezér szót sem érdemel."

Hadvezért nem kar, hanem fej alkot és Byronnak igazsága volt, midőn a' Vaterlói csatára, Napoleon irányában, büszke Blüchert, egy abban büszkélkedő darab kőhöz hasonlította, hogy véletlenül egy ember felbukott rajta.

Blüchert csak a' királyi kinevezés, és nem saját tehetségei tették hadvezérré.

És épen ezért aztán, mivel a' berlini Blücherszobor a' hadvezérnek van emelve, soha sem lehetett mellette elhaladnom hogy mindannyiszor ingért ne érezek a' mosolyra.

'S mivel nem tudom akaratból e', vagy ügyetlenségből (az utóbbit inkább hiszem), a' szobor igen sok gúnyt fejez ki Blücher ellen, ez által még inkább nevededett bennem az inger a' mosolyra.

A' szobor ugyanis, koránsem a' hadvezért a' gondolkozót, hanem csupán a' derék legényt személyesíti, felhevült képpel, indulatosan, földetlen fővel, sőt – ki hinné! – kivont karddal, és – ismét ki hinni – egy ágyúra taposva, 's – harmadszor is ki hinné ! – mérges tekintetet vetve az ágyúra levén Blücher ábrázolva.

Ismerjétek el tehát jámbor poroszok magatok is, hogy Blücher nem volt egyéb mint legfőlebb... derék legény! vagy pedig pusztítsátok el a' szobrot Berlin homokjából, melly ily fonákul ábrázolja a' hadvezért.

Ámde a' németek erővel valami jeles hadvezért szeretnének Blücherben látni. Jól van. Eggyel több okom van, a' berlini Blücherszoborra gondolva, mosolyogni.

Mindenesetre szeretném tudni, mit akar az ágyúra lövelt mérges tekintet kifejezni. Én részemről azt vélem a' következő monológot: Te ördögös eszköz, ki képviseled az ész és nem a' derék legénység által folytatni kellő hadakozási rendszert, átkom szálljon reád.

Legfőbb fokra hágott azonban a' Blücher szobra által gerjesztetni szokott mosolygási ingerem, a' waterlooi csata évnapján Junius 18-án.

Ki írja le meglepetésemet, midőn ezen napon, a' jámbor németek által egészen az én véleményem szerint kellően találtam a' szobrot felékesítve! A' fej ugyan is ez úttal is födetlen volt 's nem volt reá, semminemű, onnan szerényen lekívánczó disz, avagy koszorú, aggatva. Azonban valahova csak kellett koszorút akasztani, és ezt a' kard markolatjára tették.

Derekasan! Blücherben ismét a' közlegény volt kiemelve, vagy tán magok a' németek is kezdik már ösztönszerűleg megismerni, hogy Blüchert csak a' király tette hadvezérré?

4.

München, Augsburg.

Németországnak üvegházi növény léte Bajorországban, 's különösebben Münchenben tűnik fel leginkább.

Én ha német volnék, szeretném ugyan Németországot mint hazámat bizonyosan, és hű fia is volnék annak minden esetre, de ugyan nem fognék ám vele földicsekedni senkinek sem, az olyan idegennel pedig ki Bajorországba menne, minden netalán korábbi barátságot félbeszakasztanék, vagy legalább szeme elől elvonnám magamat; azaz, én ugyan senkit sem biztatnék, hogy menjen Bajorországba, mert én mint német, szégyenleném, hogy Németországban van Bajorország.

Így azonban azt mondom el röviden, miért szégyenleném Bajorországot ha német volnék.

Bajorországban legfőbb fokig van vive a' német fonákság. Sok költség a' művészet körében

együgyűség, és vakság a' népben, ezek a' legfel-
tűnőbb dolgok.

Münchenben egyetem is van, mert hiában ez már közönségés intézet, vagy is inkább épület minden nagyobb német városban. Oh de minő alárendelt állapotban van ez a' Münchener egyetem!

Nekem nem czélom a' műkincseket leírni, ennélfogva a' Münchener e' nemű gyűjteményeket sem írom le; nem lehet azonban egy pár botrányosan jellemzetes képnek megemlítését elmellőznöm. Ezeknek egyike a' Lajostemplomban van, 's az utolsó ítéletet ábrázolja; az üdvözültek sorában látható a' király ő fölsége is, a' pokolban pedig" Luther és Melancthon vehetők észre. A' másik kép a' képgyűjteményben van, 's ugyan csak a' bajor király ő felségét ábrázolja, kinek, nemtője által, kegyes színe előtt bemutattnak és tőle audientziát nyernek holmi gunnyasztva bókoló emberek, érezvén ő felségének felettök meglevő felsőségét; ezen emberek pedig: Homer, Virgil, Dante, Petrarca, Sapho, Raphael, Angelo stb. És ezen két kép nyilvános és közszemlére van kitéve! Ez sokkal több, mintha a' bajor király ő felsége magának katonai vitéztetteiért szobrot emeltetett volna, pedig' a' háborút is csak hírből ismeri.

Kellene talán meg valamit szólanom azon nem kevésbé botránnyosan rász versekről is, mellyek az úgy nevezett udvari kertben levő képek alá vannak írva; a' legszigorúbb bírálat azonban az egyszerű hü közlés levén, legczélszerűbb volna azon verseket a' magok valóságában e' helyen közleni, de tartok tőle, hogy az efféle potomságokat csak neheztelve fogná minden olvasom végig futni, 's ennélfogva tehát nem is közlöm, 's megelégszem annak kijelentésével, hogy ezen versek a' király tollából kerültek.

A' mi ezt illeti, a' bajor király híres költő, és már egyszer, mint mondják, igen nagy haszna, és óriási hatása is volt költészetének, csak hogy az a' baj, miszerint egészen ellenkezően hat lantja, mint az Orpheuse hatott. A' dolog ebből áll. Münchennek bágyadt utczáin egykor néplázadás kerekedett 's a' nép a' felsőségnek minden eröködései és szép szavai ellenére fenyegető állásában maradt. A' dolog komoly színe mind inkább nevedett, de ekkor megjelent a' király, 's egy tekercs papirosat kivonván zsebéből, elkezdte verseit felolvasni, mire azonnal szét futott mindenki, és a' lázadásnak vége szakadt.

Augsburgban alkalmam volt az Allgemeine Zeitung szerkesztőjével lenni.

Én panaszkodva említém, hogy vannak emberek, kik Magyarországot németesíteni akarják, sőt már is úgy is beszélnek rólunk, mint valami német tartományról: ő szabadkozott ezen vád ellen, de egyszersmind azt is hozzá tévé, ha vajjon gondolom e', hogy magyarország megmaradván magyarnak képes lesz a' – harcz megbírására, melly akárminő későn, de előbb utóbb bizonyosan be fog következni az Orosszal? Én erre azt feleltem, hogy az első tüzet bizonyosan képesek leszünk kiállani, továbbá pedig egész Európának segélyére van okunk számolni. Egyébiránt, folytatám, a magyar nemzet sokkal inkább kész, férfias csatában, együl egyig elesni, minthogy csupa orosz-szonyból anticipando németté váljék.

5.

Rajna vidék.

A' Rajna vidék Németországnak csipkézete, 's e' vidéken még" a' nép is egészen más. Ezen nép ugyan is közel van Franciaországhoz, 's huzamos ideig francia uraság alatt is volt, 's ennek folytán sokat vesztett a' német természetből, 's illetőleg nyert a' francziából 's e' miatt aztán az itteni lakosok ha talán nem a' legderekabbak is a' németek között mint németek, mert ők tulajdonképen véve, nem is németek, de minden esetre legderekabbak a' németek között mint emberek.

A' Rajna vidék különösen Maincz és Bonn között csudaszép. Majd minden perezben új rom tűnik fel, a' folyamat szegélyező hegy lánézolaton, mellyeknek mindegyikéről érdekes regék élnek a' nép emlékében, 's kivált lefelé menve minduntalan új meg új, 's érdekes látomány kínálkozik a' szemnek.

‘S mi a’ regényes romok és viszhangokon kívül a’ látomány becsét emeli, az a’ szorgalmas földművelés szemlélete. Legfelölőbb pont ezen nemből az, melly Birgenen túl az úgynevezett rüdesheimi hegyeknél, a’ Rajnának egy kanyarulatánál, hol Ehrenfels romja áll, mutatkozik. A’ part meredek szikla, de a’ környék híres bor termő levén, semmi tért sem lehet elveszteni. – Mit cselekszik tehát az okos földművelő? hogy minden talpalatnyi földet használhasson a’ hegyoldalban, tetejétől egész talpazatáig’ lépcsőzette faragcsálta az egész hegyoldalt, ‘s ekép a’ lépcső alakú területecskék, mint megannyi melegágyak, szőlővel beültetve, gazdag kamatot hajtának,’ ‘s a’ csinosan megfaragott sziklafalnak csupán függőleges oldala marad használathatnul, ‘s eszerint minden legkisebb tér, melly vízarányosan esik, használva van, ‘s a’ hegynek minden meredeksége mellett, kivéven egy pár csúcsot az ehrenfelsi rom közelében, a’ szó teljes értelmében, minden talpalatnyi föld, művelés alatt van. ‘S mivel a’ hegy nem valami szabályos sima lap, hanem kidülő, ‘s behorpadó könyöklétek és völgyeleték összege, a’ lépcsőzette faragcsálás sem valami szabályos egyenközű rovátkákat alkot, hanem szabálytalan, ‘s hol szélesebb, hol

keskenyebb párkányzatokat csinál, mi, a' változatosság miatt, csak növeli az érdeket, 's annál inkább kellemesen hat a' szemre.

A' Rajna út, mint mindenki tudja, nem csak közlekedési eszköz, hanem főleg kény-út is. Igen sokszor valamely gőzhajónak utasai között senki sincs más, mint kényutas. Legnagyobb része ezeknek angol kiket szemlélni igen mulatságos vagy legalább érdekes. Már maga az öltözet, mellyet ez úton viselnek sajátságos; de mindenesetre legsajátságosabb módjok, melly vegyülete a' kényelem szeretetnek, és az ügyetlenségnek. Mindegyik angolnak úti könyve van kezében, 's alig szólnak az egész úton valamit, vagy legalább egyebet, és ezt is mormogva mondják „the castellated Rhine” (a' kastélykoszorús Rajna) Midőn pedig valamely nevezetesebb pont mellett halad a' hajó, mindnyájan öszvebúvnak, 's egész elmélyedéssel tekintenek az előttök kiterített földképre, 's a' közöttök legjártasabb előmondván például: Rüdeshen; mindnyájan ismétlik utána felmormogó – félrekedtes hangon, 's a' nélkül, hogy felpillantának: Rüdeshem! Rüdeshem!

Ámde ezen utazók, kik ennyire nevetségeseknek és csupán a' földterhének látszanak lenni, ha

az ember közelebből tanulá őket ismerni, 's ügyetlenségük iránt elnézéssel viseltetik, nem ritkán azon meggyőződésre bírnak, hogy ugyancsak nem csupán terhei a' földnek.

A' Rajna partján levő városok egyikében Mainzban, magnéztem a' Guttenberg szobrát. Különös, de úgy van! A' könyvnyomtatás, vagy is a' betűknek ólombóli készítése, nem is mesterség¹⁾ tulajdonképpen, mert hisz ehhez semmi számolás, semmi fejtörés sem kell, 's a' legelső ember, ki elsározván ujjait ekkép valamit megérintett, már megtett annyit, mennyi az úgy nevezett Guttenberg találmányának megkésértéséhez kívántatott. A' Guttenberg találmánya nem is találmány, hanem csupán használatba vétele egy igen egyszerű dolognak. De miért nem vették tehát használatba, annyi évezredek alatt, korábban?

1) Ha Kliégl szerencsés lesz azt meg; fejteni a' mit ígér, az lesz az igazi „Könyvnyomtatási mesterség.”

6.

A' köz szellem Németországban,

Minő mértékben legyen valamely nemzet szellemileg kifejlődve, ez attól függ, minő fokon áll kebelében a' köz szellem. Sőt tulajdonképen ezen két dolgot nem is lehet külön felvenni merj, a' köz szellem a' nemzetnek szellemi kifejlődésével egy és ugyanazon dolog', az az, egyik a' másiknak oka és okozatja is.

Különös figyelmet érdemel a' szellemi kifejlődés minden nemzetnél, mert kivált midőn nem száradok, hanem tizedek, avagy épen egyes évek időköze szerint óhajtjuk valamely nemzet haladását leírni: akkor mellőzhetetlenül főtekintettel kell lennünk a' szellemi kifejlődésre.

És mellesleg legyen megemlítve a' francia nemzet újabbkori haladásáról szólván, ha jelenleg épen ott állana is a' francia nemzet, hol 1789^{en} állott, én azt állítanám, 's be is tudnám bizonyíta-

ni, mi szerint a' franczia nemzet igen sokat fejlődött, sőt eléggé meghálálhatlanul sokat tett minden nemzetek fejlődésére az egész világon, mivel olly elveket ébresztett, 's vitt át a' gyakorlati életbe, mellyek e' téren korábban nem léteztek, 's ez által mind belül, mind kívül okot, és alkalmat szolgáltatott az eszmecserére, és az értelmesség fejlesztésére; már pedig az értelmesség, értvén a' gyakorlatias irányú értelmességet, a' legnagyobb kincs a' nemzet kebelében.

Ez által ébresztetnek: hajlam és elhatározott szándék ez által megalapítatik és szilardítatik: felvilágosodás, és képesség, 's hol ezek a' nemzetnek köztulajdonai ha még semmi sem tétetett is, ott már igen sok van, 's ne féljünk, előbb utóbb minden véghez fog vitetni.

Igen természetes továbbá az is, hogy hol a' közszellem bizonyos önállóságra jutott, ott többé önkény nem létezhetik; vagy a' mi mindegy, hol önkény van ott a' közszellem nem lehet bizonyos önállóságra jutott. Legyen az alkotmányos élet a' jólétnek és polgári szabadságnak valóban a' legheylesebb biztosítéka avagy nem az mind egy, mert egy felvilágosodott nemzet már csak azért sem fogja túrni az önkényt, mivel mindenek felett azt

tartja, hogy más által kormányoztatni lealázás, 's ennél fogva maga akarja magát kormányozni.

És íme ez azon ok, mellynél fogva én nyíltan azon iskola növendékének vallom magamat, mellynek elvei szerint elegendő valamely nemzetnek alkotmányos étellel nem bírni, hogy bizonyos megvetéssel illetessék az.

És megvallom, én nem értem, mikép lehet nem így okoskodni minden embernek, mert végtére is, hol nem maga kormányozza a' nemzet magát, ott, nem kétlem gyakran igen sokat lehet ugyan mondani, az uralkodók' léleknagyságáról, és nem tudom mi minden egyéb tulajdonairól, de a' nemzetről magáról, *mint* illyenről, az az, *mint önmagát* kormányozóról bizonyosan semmit sem.

És akárki mit beszél is nekem, hogy hasonlítással éljek, az olyan ember, ki semmi önállósággal sem bírva, mindenben egy bizonyos más személy által kormányoztatik, talán lehet szép hajfűrtű, és mit én tudom mi minden, de bizonyosan mindég csak szánandó teremtmény lesz; és senki sem tagadhatja, miszerint az illyenben az igazi ember nem is él.

És épen ezen előzményből, világosan kitűnik az is, hogy valameddig nem főleg a' politikai szer-

kezet az, mi a' nemzetnek legnagyobb gondját és munkásságát elfoglalva tartja, mindaddig azon nemzet igen hátra van a' kifejlődésben, sőt jó útján sincs a' kifejlődésnek.

Ki nem tudja, hogy Francziországban, hol előbb indult virágzásnak minden, mint a' politika, midőn egyszer a' politika fejlődni kezdett, az új helyzettel nem mutatkozott összehangzónak a' korábbi politikai együtt fejlődés nélküli állapot? Valóban sokkal több fekszik egy híres francia író állításában, mint egy tekintetre vélni lehetne ki azt monda: boldog az angol nemzet, mert műveltsége egykorú, az az egy fejleményű alkotmányos életével.

A' nemzeti létre nézve, nem elegendő, hogy bizonyos számú emberek egymás mellett lakjanak; – nem elegendő, hogy azon bizonyos számú emberek között néhányan kitűnő tudományosságnak legyenek; nem elegendő, mint kivált nálunk sok jámbor hiszi – egy közös nyelvbeni összefonódásuk; nem elegendő a' saját irodalom, sőt még a' szélesebb értelemben vett haza-egység sem elegendő¹⁾ bárha ezek mind múlhatlan feltételek: de

1) A' szélesebb értelemben vett haza – egység alatt

mindenek felett szükséges, hogy azon bizonyos számú embereknek önállásuk vagy is közös életük, melly a' politikai életnél egyéb nem lehet, legyen; mert e' nélkül minden egyéb csak haszontalanság. És e' tekintetből lehet aztán mondani, hogy azon szilárd nemzeti léthez mérve, melly Franciaországban és Angliában van, a' tudósokkal kérkedő Németországban szintűgy nincs nemzeti lét, mint a' barbár Oroszországban.

Mert azzal, hogy valamely nép, ügyes uralkodó avagy minister által vezetve és igazgatva, bizonyos nevet képes magának kivívni mind békeben mind háborúban, a' nemzeti lét, a' magasabb értelemben vett nemzeti lét, egyáltalában nincsen bebizonyítva.

Pedig a' németeknek csak ilyen létök van. És ez oknál fogva, én egyenesen tagadom, hogy a' németeknek magasabb értelemben vett nemzeti létök volna.

Hiszen már csak az is, hogy korunk közönségesen, a' nemzetiségek ébresztőjének, és fejlesztőjének mondatik, világosan mutatja, vagy is in-

azt értem, midőn egy ország ugyan a' haza, de nem egy a' törvény mindenkire nézve.

kább ezen igaz állításnak az szolgál alapul, hogy az újabb időben másutt és biztosabb helyen, fekszik az ország erejének, és nagyságának talpköve, mint a' középkorban feküdt, midőn nem ritkán látni lehetett erős, és hatalmas országokat, melyekben legkisebb nemzeti lét sem volt, melyeknek minden erejek nem a' nemzetben, vagy is a' nemzeti létben; hanem csupán a' szellemdús uralkodókban vagy azoknak ministereiben gyökerezett.

Korunkban ez máskép van. Én nem nagyítom a' dolgot, 's annál fogra nem állítom, miszerint immár csak azon ország erős *mellyben* a' hatalom a' nemzeti létre van alapítva, de azt tagadhatlannak tartom miszerint naponta és sebes léptekkel közeledünk azon időhöz, midőn csak a' nemzeti lét által fog valamelly ország hatalma és ereje föltételeztetni.

És, melleleg legyen a' mi számunkra meg jegyezve, még csak eszébe se jusson senkinek, hogy több – nemű úgy nevezett diplomaticus nemzetiséggel, vagy is polyglott kormányzás mellett ezentúl boldogulni lehessen. És én nyíltan meg vallom, hogy elvem szerint üldözni ugyan senkit sem kell, minden külön meglevő népiségeket egy

közös nemzetiségbe olvasztani és forrasztani, azonban a' legfőbb hazafiúi kötelességnek tartom minden hazában.

A' nemzeti lét azonban nem csak. a' nyelv - egységben, hanem a' politikai Önállóságban is áll.

A' nemzet-épület nem is egyéb igazán véve, mint maga a' nemzet political élete. E nélkül semminek sincs alapja, semminek sincs biztosított lakása, 's minden csupán a' szabad ég alatt tanyázik.

A' politikai élet az épület, melly befogad, – melly lakot ad, melly biztosít, 's mindenesetre szükség van ugyan a' tudományra, és művészetre, de ezek csak a' terem – ékesítések, mellyek csupán akkor jöhetnek létre, ha már felemelkedett az épület. Még terem nincs, addig terem-ékesítés sem lehet, 's míg épület nincs, addig' terem sem lehet. Az épület a' politikai élet, a' teremékesítés a' tudomány, és művészet, 's ennél fogva már csak azért is, ha bírni akarjuk az utóbbiakat, bírunk kell mindenk előtt az elsőt.

Mindenek felett szükséges tehát maga az épület vagy is, mint én nevezem, a' politikai élet, 's mint némelyek nevezik: az alkotmány, 's mint leg többben, de legkevésbé szabatosan nevezik, a' sza-

badtság. E' nélkül minden egyéb idő előtti, az az idéetlen.

Igaz ugyan, hogy a' haladásban, és javításban a' logikai egymásutánt nem lehet zsinórral ki-mérni, 's bizonyosan legjobb semmihez sem ragaszkodni makacsul, hanem javítani itt is, ott is, és mindenütt egyszerre: ámde főbb vonatokban még sem lehet, a' logikai egymásutánnak helyességét sőt szükségét kétségbe vonni.

És ha ezen logikai egymásutánt tekintjük, a' politikai életet találjuk elsőrendű szükségnek.

Status tudományi elméletek szerint, ugyan is, kétséghe vonhatlannak tartatik, miként a' status létre nézve, mellyre pedig mellőzhetlen szükségünk van, legelőször is nép és annak állandó lakhelye kívántatnak.

Mihelyt tehát statuslétre szükségünk van, erre pedig szükségünk van mellőzhetlenül, világos, hogy mindenek felett a' statuslét ügyében előjövő kérdések iránt kell legnagyobb gondossággal lenni. Mi másban állhatna azonban ez, mint a' politikai életben?

Igen is kell anyagi és szellemi jólét, és pedig egyik sem egyedül; de részint saját magáért, ré-

szint pedig hogy az anyagit is, annál könnyebben lehessen megszerezni, főleg pedig biztosítani: mindenestre szellemi azaz politikai alapra kell építeni.

Megismerem, hogy nem sokat ér az elmélet gyakorlat nélkül. Oh de nincs nyomorultabb, az emberi eszet lealázóbb, magával a' dolog természetével öszveférhetlenebb dolog, mint a' gyakorlat elmélet nélkül. Sőt, ha csak a' véletlen nem segíti, lehetlen is, elméleti ismeretek nélkül a' gyakorlati életben boldogulni; vagy pedig szükséges, hogy az első gyakorlati kísérletekből szerezzünk magunknak tapasztalást; de vajjon ez, mit tapasztalásnak neveznek, nem valóságos (tényekből szerzett) elmélet – e'?

És ha igaz az, – mit én legkevésbé sem tudok kétségbe vonni – hogy a' politikai élet a' nemzeti lét alapja: úgy szükségépen annak is igaznak kell lenni hogy, a' nemzeti létnek minősége a' politikai életnek minősége, az az, kifejlődési foka, 's erkölcsi hatása vagy is ereje által föltételeztetik; 's a' közszellem állapota vagy is a' politikai értelmiség, és ismeretek mennyisége a' nagy közönségben, igen nagy figyelmet érdemel.

Szegény Németország e' tekintetben szánandó állapotban van.

A' francia forradalomnak átviharzása nem tűnt ugyan el minden nyom nélkül, 's nem is lehet állítani, hogy a' jámbor nemetek az alkotmányos eszmék iránt mindnyáján teljes elhagyottságban volnának, mert hiszen kis számmal a' világ minden részében vannak teljesen felvilágosodott emberek, de ha a' művelteket, kik teljes tisztában vannak magokkal az alkotmányos életről, és annak szükségéről, kivesszük, túl ezen a' kis körön, az értelmi kifejlődés az alkotmányos élet iránt még a' közép-szerúségig sincsen eljutva. És ez igen természetes dolog, mivel a' ki nem ült lovon, lovagolni sem tud.

És senki se vélje, hogy ez ellenkezően van, mert a' németek híres tudományoskodó nemzet, ugyan, 's annyit én is megismerek, hogy egy bizonyos kör kétségtelenül elegendő felvilágosodott értelemmel bír, ámde a' nagy közönség aztán még a' közepszerúség fokán sem áll.

Sőt még azon bizonyos kis kör értelmiségének jellemzésére is meglehet jegyezni, miszerint a' németeknél épen azon tudomány (Theologia) nyert tetemes gyarapolást, melly legkevésbé alkalmas arra, hogy a' gyakorlati életbe át menjen. Azon tudomány pedig (a' Philosophia) melly alkalmas volna a' gyakorlati életbe át szivárogni, 's melly

használóul sok német tudósnak rontotta el álmát, olyanná tétetett, hogy most már ez sem mehet át a gyakorlati életbe?

Mit szóljak az erkölcsi erőről? lehet e' ott közszellem, ezen alapja az erkölcsi erőnek, hol sem sajtó, sem egyéb, közvetett avagy közvetlen körnincsen, hol a' véleményeknek alakulni, erősbülni és nyilvánulni lehetne?

Mi pedig a' honpolgári szellemet, az az, hazafiúi érzelmet illeti, e' téren a' jámbor németek valóban sajnálatra méltók. Ki fogja állíthatni, hogy porosz, szász, bajor, frankfurti, hamburgi, brémai stb. nemzeti szellem, avagy, mi annak eredménye, nemzeti jellem volna?

Ezen népek magokban erőtlenebbek és kicsinyebbek, sem mint külön szellemet, és ennek folytán külön jellemet nyerhetnének, 's mindenek felett pedig megakadályoztatnak ebben az által, hogy köröttök mindenütt rokon nép (német) lakik; 's ekkép a' különféle országai egy törzsökü népek, a' rokonságnál fogva bizonyos központ felé gravitálva, nem engedik az egyes országokat külön jellemet kifejthetni, a' különféle országok különféle polgári és politikai intézményei, szerkezete, és érdekei pedig megakadályozzák, hogy a' külön da-

rabokra töredezett nemzeti test össze forradhasson, 's egybeolvadhasson.

És, figyelmeztetésül legyen mondva, megvalom, én ezen állításban különös erőt találok. 'S egyszersmind azon történhető ellenvetésre is készen látom benne a feleletet, miszerint ha a' közös törzsök részeinek egy bizonyos központ felé való gravitációja megakadályozza az egyes, porosz, szász stb nemzeti jellem kifejlését, szükségesképen az következik, hogy tehát a köznemzeti jellem kifejlődése segítetik elő.

Ki pedig a' fentebbi állításnak igaz voltáról meg' nem győződött, miszerint t. i. a' különféle polgári – és politikai intézményű, szerkezetű, és érdeklő alországok léte a' nagyországban megakadályozza, hogy a' népek között egy köz nemzeti jellem, fejlődhessék ki, azt csak arra kérem, legyen szíves megtekinteni, mennyire megakadályozza a' köz nemzeti szellem, és jellem kifejlődését egy bizonyos országban az, ha a' polgárok osztályokba levén sorozva, közöttök közfalak vonatnak, és mennyivel inkább kell tehát a' köz nemzeti szellem, és jellem kifejlődését megakadályozni annak, ha túl azon, hogy csupán közfalak állítatnának fel, bizonyos ugyan azon egy hon lakosai kö-

zött, maga az ország több al-országokra, al-hazákra osztatik fel?

Én tehát tagadom, hogy a' németeknek nemzeti létök volna, legalább hogy a' szónak magasabb jelentőségében volna.

Pedig' csak ezen az úton lehet valamelly országnak szellem-irányában, törekvésében, eszméiben, hajlamában, sőt még vérében is azon bizonyos fokig múlhatlanul szükséges egység, vagy is egyenlő hangulat, melly nélkül aztán, mikép Németországban láthatni, csak porhanyóság, és gyengeség van.

Mint már érintem, Németországban nem levén nemzeti lét, nincs is nemzeti erő, az az, nem a' németek millióiban van az erő, hanem csupán a' német udvarokban? S ennél fogva aztán a' Németek ereje mivel a' diplomaták erejéhez képest szökken fölebb, avagy száll alább, épen olyan mint a' status papírok kelete.

Németország, vagy is német nemzeti lét, a' XIX^{ik} század eszméi szerént, egyáltalában nem is létezik; az az minden léte, csupán középkori fogalom, középkori emlékezet.

És senki se mondja nekem, hogy a' rendes alkotmányos életű, és a' szónak magasabb értel-

mében vett nemzeti létü Angimban is a' diplomaták egyéniségétől függ a' statusnak vagy is a' diplomatának ereje, mivel kétségtelen ugyan, hogy a' diplomaták egyéniségei nem maradhatnak tetemes befolyás nélkül; ámde Angliában mind e' mellett nem a' nemzet kölcsönzi a' diplomatiáját, mint inkább a' diplomatia kölcsönzi a' nemzet erejét. Másutt, hol a' népnek nemzeti léte nincs nem is számítatik a' nemzet, hanem csupán a' hadsereg. Az angol Ministerium azonban nem annyira fegyverrel, mint sokkal inkább az alsóhoz többségével küzd, ha kell, egész Europa ellen. Az angol ministerium sokkal erősebben áll egy elvesztett csata után, ha az alsó házban megnevekedett gyámolításában a' többség, mint a' minő erős volt korábban, midőn a' csata még el nem volt vesztve, de a' többség sem volt olyan nagy mellette.

A' német nemzet tehát semmit sem nyom az európai súlyegyenben, hanem nyomnak egyedül a' kormányok; vagy is a' német nemzet semmi, hanem minden egyedül kormányai.

És íme ez onnan van, mivel Németországban nincsen politikai élet.

Fonák tehát minden esetre és szerencsétlen azon állapot, mellyben a' németországi különféle

al-országi népek sínylődnék. ‘S megvetést érdemel némely uraknak azok állítása miszerint minduntalan a’ politikai életet sürgetni, egy neme a’ vakbuzgóságnak, pedanteriának, mi nevetséget érdemel.

Egyébiránt már csak az is, hogy a’ mostani kornak uralkodó eszméje a’ politika, valamint különböző időkben, különböző dolgok voltak a» uralkodó eszmék, például a’ vallás, a’ csillagászat stb. a’ németek pedig ezen irányt nem követik, világosan mutatja, hogy elmaradtak a’ kortól, melyben élünk.

Midőn azonban ekkép a’ politikai életet, már csak azért is, mivel korunk uralkodó eszméje, az első helyre teszem, sem azt nem értem, hogy minden egyes embernek politikai életet szükség élni, sem pedig azt nem, hogy a’ politikán kívül semminek sem kell az országban lenni.

Én a’ politikát csak egynek, de a’ legfőbbnek, vagy ha ezen szó nem tetszik a’ legszükségebbnek tartom. És e’ helyen ismételve figyelmeztetem az olvasót, azon idézetre, mellyet e’ cikk elején Angliát érdeklőleg felhoztam.

Politikai élet nélkül vak szerencsére van bízva a’ nemzeti lét, vagy is inkább nincsen is nemzeti lét.

Politikai élet nélkül, le van alacsonyítva a' nemzet egyes tagjaiban; 's nem csak dicsekedni nem lehet valami kifejlődéssel a' nemzet kebelében, hanem még csak azon az úton sincs a' nemzet, mel- lven bizonyos kielégítő kifejlődésre szert tehetne.

Ellenben nincsen olly elhagyatott, nincsen olly mostoha állapot, mellyből a' politikai élet ki ne emelhetne, mert ha ugyan megbírja a' viszályokat, nincsen nemzet, mellynek bajait meg ne orvosolná, vagy is végtére azoknak meg orvoslását ne esz- közölné a' politikai élet.

És íme, ámbár, fájdalom, nálunk majd minden még felettebb kicsinyszerű állapotban van, de mert a' haladási lépések ezen úton történnek, mert Ma- gyarországnak mindene együtt fejlődik political életével, 's ha valaminek elsősége van, épen a' politikai életnek van elsősége nálunk: ezen oknál fogva, Magyarország virágzó jövője iránt nem annyira szép reményeket mint inkább erős hitet sőt meggyőződést lehet táplálnunk.

Legyen a' nemzet erős és fényes; az az le- gyen gazdag és művelt, de hogy ilyen lehessen legyen mindenek előtt alkotmányos életű, mert e' nélkül iránytű és evező nélküli tévedező sarka lesz a' nyílt tengeren.

És íme e' miatt egyenesen ki mondhatjuk, hogybár minő jeles dolgok légyenek, is különben Németországban, összes létéből hiányzik a' lényeg, hiányzik az alap, 's Németország valósággal nem is egyéb mint üvegházi növény.

Ezen urak, kik irodalomban és magány körben a' kiállhatlanságig kérkednek alaposágukkal, épen az alapot mellőzik el, 's mielőtt csak le is tették volna nemzet-épületök alapját, már terem ékítésről álmodoznak.

Ez a' nemzet igazán ott kezd, hol végezni kellene.

Tornyot akarnak emelni annélkül, hogy alapot vetnének.

És valóban ha ezen oldalát figyelmesen meg tekintjük a' dolognak, magyarázhatjuk meg' azon feltűnő félszegeget, melly a' németek életében mindenütt feltűnő.

A' németek úton útfélén dicsekednek, hogy nemzetök a' legértelmesebb; ámde én határozottan tagadom, hogy ezen igénylett értelmesség valami igen nagy mértékben volna észrevehető a' népen.

Ezen kérdésre egy csalképzet vezeté a' jámbor németeket. Ok ugyan is az írást és olva-

sást, mit, kivált Porosz és Szászországban, szinte mindenki tud a' valódi értelmesség bizonyítékának számítják be.

És én jól tudom, hogy ez, nálunk is nem kevésbé elterjedt eszme, miért is a következő cikkben annak rende szerint és nyíltan ostromlani fogom, 's nem mulasztom el egyszersem arra is kiterjeszkedni, hogy mi tehát, az én felfogásom szerint, a' népnevelés, 's mik ép lehet azt elérni, 's most e' helyen megelégszem a' közönségesen elterjedt eszmét, mint hamis csalképzetet megemlíteni.

Azzal azonban még nem elégszem meg, ha valaki csupán annyiban egyezik meg, miszerint a' köznép értelmességével, mivel olvasni és írni tud, kérkedni gyengye dicsőség.

Én tovább megyek.

'S azt mondom:

Tekintsük közelebbről mint vannak a' jámbor németek, az alapossággal, még magában a' szorosabban tudományos körben is, nem lévén egyébiránt szándékom bizonyos kicsiny körtől, a' németek között, eltagadni a' tudományosságot.

A' kicsiny fejedelemségek, meg kell vallani, nem kevés befolyással, voltak a' tudományosság

terjesztésére, mert általában fellehet venni, minden fejedelemnek körében lelt egy pár tudományos ember pártolást. És valóban ez úton nem kevés tételt Németországban a' tudományokért.

Ámde épen ez gyilkolta meg Németországot.

Mert a' számtalan fejedelemségek e' nemű eljárásának nem csak a' tudományosság terjesztésére, hanem a' köz szellemnek törpülésére is végzetlen nagy befolyása lőn.

Sőt épen azért, mivel a' tudomány folytonosan, mindenütt, és egyedül a' határtalan önkénnyel egy fedél alatt élt, a' nemzet szelleme, melly a' felsőbb, 's nem az alsóbb körökben fejlődik és él, minden önálló szilárdságot kivetkezett, vagy is inkább soha sem is volt képes felvenni.

E' szerint, minden nyomon, és minden szegletben egy egy lelki függetlenségi tör léteztvén, kicsinyessé, és törpévé lettek a' léleknek munkálatai.

És épen azért továbbá, mivel annyi fejedelemségre volt osztva az ország, és ennél fogva nagyon is sok központ látszott lenni, egyetlen valódi központ sem volt az országban. A' központ pedig olyan egy országban mindenre, 's különösen

a' nemzet jellem alakulására nézve, mint a' tengely a' kerékben. Ennek hiánya miatt lön a' német köz szellem kicsinyes, fejlődés és szilárdság" nélküli, szétáradozó, cosmopolitanus, azaz kevésbbé hazafiúi, mint illenék. Sőt valami általános (generalis) és egyetemes (universalis) nemzeti jellem tulajdonképen létre sem jöhetett.

Szerencsétlen nép, saját országában hazátlan. A' belpolitikai életnek teljes hiánya, 's különösen az országnak annyi részekre való eldaraboltsága miatt tehát, minden tudomány, minden nevelés csak a' felületen úszkálva a' nemzet fogékonyságára hatás tekintetében: az az nem lehetvén arra kellő befolyással: könnyen megmagyarázható a' németek szellemi erejének gyöngesége, porhanyósága; összefüggetlen fonalakbani 's határozatlan színekbeni szétágazása, továbbá a' közszellem törpesége, vagy is inkább teljes hiánya; az élettelen tengődési, a' polgári jellemet nem kedvező színben feltüntető zsibbadozó ügyetlenség, 's röviden, hogy úgy tegyem ki, azon bizonyos tömörség (massivitas) hiány, melly a' köz szellemben, minden tudományossága mellett a' tulajdonképeni tudósoknak, az egész népnek életében kétségbe vonhatlan színekben mutatkozik.

Én nem gondolom, hogy azon szembetűnő kiskorúság, mellyben a' német nemzeti köz szellem van, onnan származnék, mivel nem épen sok lelki erő, éberség és rugékonyság van a' német természetben; mert ezt ugyan megismerve, én azt vélem, hogy még ezeknek is, valamint magának a' köz szellemi kiskorúságnak azon mostoha körülményekben gyökerezik oka, mellyek e' nemzet nyilvános életére nehezettek.

Azonban talán az sem fogna teljesen csatlakozni, ki azt állítaná, hogy azon kiskorúság okát nem csak a' külkörülményekben, hanem a' nemzet alapjelmében is lehet keresni.

Mert valóban, a' német feletébb szolgálatra kész, 's hajlandó az engedelmességre. Ezen tulajdonokat nem lehet ugyan teljesen hibáztatni, mert ezek kútfejei lehetnek a' szelídségnek is, de szintűgy nem lehet teljesen magasztalni sem, mert forrásai lehetnek a' szolgaságnak és gyávaságnak is.

És tekintsük csak miből áll a' híresztelt német tulajdon a' kedélyesség.

Kedély annyit tesz: lélekállapot. Látni való tehát, hogy kedélye az az, lélek állapota, az isten ege alatt, már épen azért, hogy ember, minden-

kinek van. S' ennél fogva tehát üresség van azon állításban, melly szerint a' németek, magokat Gemütllich-nek (kedélyesnek) nevezik; mert hiszen nem kedélyes ember nem is létezik.

Legfölebb csak azt lehetne különböztetésül mondani hogy a' németek szelídebb kedélyűek, mint más emberek.

De hiszen ezen szelídség sem egyéb, mint, az indalutoskodásra való képtelenség. És senki se is legyen a' semmi indulatot nem ismerő bárányszelídségnek határtalan imádója, mert a' bárány-szelídségnek fő alkatrésze a' gyávaság.

Mindenesetre nehéz volna pontosan kimérni, minő arányban vannak a' németek szellemére befolyással a' körülményekben, 's külön ismét a' német természetben meglevő okok. De ha mind a' kettőben állítom lételet az okoknak, 's ezt úgy idézem, mint a' mit az egész világ tud, akkor semmit sem fogok igaztalanul a' világra.

'S illy nyomorúság egy harminczöt milliónyi nemzet életében van.

Valóban, ha kivált Lengylországot kivesszük, nem lehet kínosabb dolog, mint ha valaki németnek születve, kellően el van látva hazaszeretettel.

Mindenütt hova tekint, csak baj csak nyomorúság tűnik a' szegény német hazafi szemébe.

Oh valóban, ha ugyan e' téren különböztetést tenni lehetséges volna, én azt mondanám, a' német hazafiúságot becsülöm legtöbbre. A' ki itt hazafi, a' ki itt el nem csügged, a' ki itt el nem kedvetlenedik, a' ki itt reményével, fel nem hagy, annak ugyan embernek kell lenni. Merre jár, merre lát, mindenütt csak szomorító csak leverő dolgokat láthat a' német országában. Van a' mi rettent, nincs a' mi lágyít, mondja egy költőnk, ha csak talán hazája sorsán ejtett könyei meg nem lágyítják.

És ismétlem, lehetlen, hogy komoly tisztelettel ne gondoljak a' német hazafiúi érzelmre, melly kétségtelenül a' legtöbb kinnal, 's a' leghevesebb reménnyel van ellátva, 's ennél fogva legnagyobb erény Európában.

Könnyű a' francziának hazafiúnak lenni, mert hiszen olly országnak nem-szeretetére, mint Franciaország különczködés kell. De lenne csak a' Francia német, majd akkor látnám meg mit csinálna.

Németország legjobban a' tudományoskodás meséjén áll.

De van-e a' német hazafinak oka az öröme, ha ezen térre tekint is?

Mintegy nomád csoportot láthatni a XIX^{ik} század gyalázatára, a' hannoverai, Weimari, Mecklenburgi, porosz, és még a' hány van, tudósokat a' tudományosság zászlója alatt ide 's tova vándorolni. Az semmit sem tesz, mondja talán valaki, mert egész Németország közös haza, 's az ilyen táborozás nem egyéb, mint saját hazájában egy városból a' másikba menni. Igen is meglehet, hogy az semmit sem tenne ha a' hazát vagy is a hazaegységet, egyedül csak a' nyelvrokonság, 's nem nagy mértékben egy köz kormány alatti közös élet, melly a' politikai életnél egyéb nem lehet, tenné. De ki fogja tagadni, – hogy külön kormány, külön vált élet a' nemzet népei vagy is részei közt teljesen megakadályozzák a' nemzeti rég – haza - egységet?

Az ország magában véve, csak lakhelyünk, csak élelmünk szerzésének mezeje; kevéssel több mint legelő. S ha ezen állapothoz továbbra még a' nyelvegység is járul, nevededik ugyan az országnak becse, de ez még nem elég, sem a' nemzetiség sem a' hazára nézve. Nincsen felülete-sebb fogalom, mint a' nemzetiséget csupán a' nyelv-

egységben keresni. Kétségtelenül szükség van erre is, de ez még nem elég. És ez nekünk szól.

Annál kevésbbé válik pedig egy hazává például két embernek külön lakhelye, vagy is két külön ország, akkor ha csupán nyelvegység köti össze azon bizonyos két embert. Ez a' németeknek szól.

Csehország, Serbia, Orosz-és Lengyelország akármit mondjanak is a' Slávok nem egy haza, 's nem volna egy haza még akkor sem, ha tökéletesen egy nyelvet beszélnének is lakosaik. Az éjszaka-amerikai lakos angol ugyan, de azért neki nem hazája Anglia, valamint az angolországi angolnak sem hazája Északamerika; pedig ezen két ország lakossai nyelvileg egy nemzet volnának.

A' nemzetiségegységre, haza egységre tehát nem elegendő a' nyelv egység, közös ország, az az közös politikai élet, közös kormány, közös intézmények, közös törvény, 's a' közös jelenen kívül még a' közös múlt is az, mire e' tekintetben szükség van.

Közös múlt is mondám, mert valóban szerencsétlen országnak kell annak lenni, mellynek közös históriája nincs. Lehet e' az nekem hazám, lehet e' az hazámnak egy része, mellyről el nem

mondhatom: ez őseim hona! Élni múlt nélkül szinte annyi mint élni jövő nélkül.

De mindenek felett természetesen legszükségesebb a' közös jelen, mert e' nélkül tán volt, tán lesz valami, de bizonyosan semmi sincs a' jelenben.

És akármilyen tekintetből vesszük is az előszámláltak szerint Németországot, előttem legalább napnál világosabban áll, miszerint Németországban sem nemzeti lét, sem haza, az az, sem nemzetegység sem haza-egység nincsen. Németországban csupán porosz szász, frankfurti, hamburgi stb. provincialismus van és semmi egyéb.

Nem lévén tehát Németországban a' nyelvegységen kívül, a' mi pedig távolról sem mind az, mi a' nemzeti létre megkívántató volna, semmi egyéb: igen természetesen nemzeti közszellem sem lehet, vagy is mint az, minek e' tekintetben lennie kellene, igen fejletlen, beteges, bágyadt, állapotban van«

Emlékezzünk csak saját történetünkre. Vajjon nem az – e' történetünk legszomorúbb része, midőn az ország elvult darabolva? És vajjon szilárd jelleműeknek lehet-e azokat neveznünk, kik a' gyászos emlékü 16^{ik} századnak második felében

a' német párttól a' török párthoz, és viszont, vándorolhattak?

Tudom ugyan, hogy Magyarország akkori állapota, nem hasonlíthat teljesen Németország mostani állapotához, mert hiszen a' német külön részek nem állanak olly feszült helyzetben egymás ellenében, mint állottak hajdan nálunk. De vég tére is, annyit gondolom, midenki megfog vallani, hogy azon vándoroltság egyik al – országból a' másikba melly Németországban divatban van, 's mellynek egy olly számtalan forgács fejedelemségekre osztott országban mint Németország máskép történni egyáltalában nem is lehet: kétségtelenül örökké olvashatja azon bizonyos kellékét a' hazafiúságnak, melly a bizonyos egyugyanazon intézményekkel ellátott országhoz vonz.

És mert a' németnek nem lehet provinciájához, vagy is hogy úgy mondjam, al-hazájához hívnek maradni, közös hazája pedig Németország, vagy is a' nagy ország, mellynek közös hazául kellene szolgálni, nem bír a' hazának legfőbb kellékeivel, ezért vitte á' német világpolgársági nézeteit olly neveltségesen magas fokozatra.

A német világpolgárság a' haza hiányából

ered 's ezért is olly ritka itt, 's ha van is, olly halavány színezetű a' hazaszeretet.

És annyiban, hogy Németországnak legnagyobb ostora a' számtalan külön al-ország, bizonyosan egyet ért velem a' németek legnagyobb része ¹⁾).

Tovább menve immár, nem lesz felesleg meg jegyezni, miszerint az egyes polgár-jellemmel sem áll a' dolog legjobban Németországban.

Nem igen lehet utazó, ki meg ne jegyezte volna, 's ezt magok a' németek sem legnagyobb örömmel látják, mi borzadalmas nagy Németországban a' rendjelek és cím utáni szomjúság.

Már pedig ez igen súlyos dolog a' polgárok köz (publicus) jellemének ismertetésében.

Német országban igen csekély embernek kell annak lenni, ki még csak nem is Hófrath, 's min-

- 1) Csupán a' legnagyobb részt mondom mivel, – ki hinné! vannak ám Németországban olyanok is, kik ebben semmi bajt sem látnak. Én magam beszéltem többekkel, kik nem hiszik hogy Németországra nézve jó volna az egység, mert mondják mi lenne akkor a mostani számos székvárosokból? Meg kell vullanom, a' decentralisatio mellett elmondott minden idétlen dolgok között, mellyeket valaha halottam, ez volt a' legsütleőbb.

den valamire való ember, legalább is Geheimerath, 's néhány rendjellel bír.

A' németek, mond Börne, kétfélék, olyanok, kik már Hofrathok, és olyanok, kik akarnak lenni Hofrathok.

Épen így vannak a' francziák a' becsületrend keresztjével.

E' tekintetben az angolok, minden más nemzetet nagy mértékben meghaladnak, mert nem csak hogy legkisebb nálok a' rendjeleken való kapkodás, de még azok is, kik ilyenekkel bírnak, csupán ünnepestélyes alkalomkor használják azokat.

És valóban bizonyos kétkedéssel kell az embernek saját erkölcsi becséje iránt viseltetni ki, mint egy angol monda, még a' borbély műhelybe is szalagokkal ékesítve megyén magát megborotváltatni. Legalább is úgy látszik, hogy az ilyen ember elég bcsüléssel viseltetik maga iránt; de ugyan minő bcsüléssel viseltessenek tehát iránta mások, ha ő maga is semmivel sem viseltetik?

Hát a' vásárlott címekről mit mondjon az ember?

Az angol saját nyugodt önérzetében keresi erkölcsi becsét, és lelki büszkeségét. Nem kíván

rosznak látszatni, 's alkalmasint jobban is tiszteli a' a' közvéleményt mint azon más országú urak kik rendjeleket e's címereket halomra vásárlanak, 's ennél-fogva igyekszik ugyan mindenki által becsülendőnek tartatni; de mindenek felett maga akar meggyőződni erkölcsi becséről, 's ennek folytán nem is nagyon kivan rendjelekkel bírni.

A' német azonban épen azért, mivel hazájában nincsen közszellem, vagy legalább érett állapota nincsen, 's e' miatt úgy szólván, közvélemény sincsen, mellynek becsülete elég nagy jutalom volna, hogy mindenki csupán arra vágyják, rendjeleket, és címeket vásárol.

És mit csinál a magyar?

Adósságba veri magát hogy alispán avagy követ lehessen, 's ez által későbbben egy kis címre tehessen szert. Az az megyei hivatalba juthatása végett, a' korteskedés által, megresz-tegeti a' mások lelkét, hogy későbbben megvesz-tegethesse a' magát. Ha pedig egy pár ezer forint jövedelemmel bírva, nem juthatott el valamely címnek megnyerésére, 's ennél-fogva nyilvánosan és mindenek előtt nem mutathatja méltóságát, akkor legalább, mintegy kicsinyben, cselédei által nagyságotlatja magát.

És tudj' az isten, mint van meg a' tudósok alaposágával is ezen tárogatóról híresztelt nemet erénnyel is Németországban, Hegel, halálos ágyán azt nyilvánította, hogy őt, teljes életében, csak egy ember értette meg, és az is félre értette. 'S íme Hegel még is főnöke lön egy philos, pártnak. De ha igaz, hogy Hegelt senki se értette meg, annak vagy azon oka volt, hogy ő nem volt, meg érthető, vagy pedig az, hogy a' németek nem válnak képesek őt megérteni. Mindkét esetben egyaránt megfoghatlan, mikép lehetett Hegel philos, párt főnök. Vagy talán mint a' gyermekek szoktak tenni a jámbor németeknek is azért tetszik Hegel, mivel nem értik?

Annyi minden esetre bizonyos, hogy minden előlépések mellett, mellyeket a' philosophia mezején a' németek tettek, még nem volt nemzet, melly valamelly tudományt úgy szerte vonszolt, 's mellőzve vagy alárendelve a' lényeket a' easuistica nevetséges apróskodásaival, több dagályos és még is üres szavakba törpített volna, mint épen a' németek a' philosophiát. Én nem állítom hogy kizárólag a' Hegel zászlója alatt indulnának a' német philosophusok a' szélmalom harcra, mert nekem úgy tetszik, mintha Schellingnek legfőbb törekvése abban

állana, hogy megmutassa, mikép az esz nevében és útján homályoskodni egyedül neki van kizáró Szabadalma, 's mintha Hegel túlfinomított mód-szere és furcsálkodó ellentételei csak arra ösztönöznék, hogy ugyanazon homályoskodást rövidebb vagy legalább más úton ő is elérhesse.

Komolyan szólva, ha valaki csak annyit mondana, mi jó lábon áll ez vagy amaz a' németeknél, meglehet semmi vagy igen kevés kivételem volna ellene azonban ha valaki azt állítaná, mi szép ki-fejlődésben van a' német nemzet, ezt határozottan tagadni fognám.

Lehetlen ez úttal melleleg meg nem említenem a' németek francia falóságát.

Erről csak azt bajos tudni, vajjon nevetségesebb e' avagy szánandóbb a' jámbor németekben.

Mindenesetre azonban, tekintve a' németeknek gyenge testalkatát még veszélyes is lehet reájok nézve.

Sokan azonban a' francia falósággal mincse-nek megelégedve.

Az újabb korban ugyan is, bizonyos új eszme kezd a' túlbuzgó *enthusiastico* – fantasta németek között terjedni, a' pangermanismus. Most már gyak-

ran lehet hallanunk „germanische” Európáról, mely nevezet alá jó szinte egész Európa, Orosz- és Török ország kivételével. Mi például a’ németek szemében német appertinentia vagyunk, Angliában és Franciaországban pedig eredetileg német elem is levén a’ nemzetivé olvadt és vált chaoticus részek közé vegyülve, ennél fogva tehát ezek is „németek.”

De ezen pángermanok nem jól okoskodnak, mivel ha az eredet, és nem, a’ mostani állapot szerint kellene a’ nemzetiségeket elnevezni, akkor még most is annyi letűnt százada után a’ romai birodalom elpusztulásának, „rómainak” lehetne nevezni minden országot, mert hiszen mindenüvé van vegyülve hajdani romai elem. ‘S ha csak latin értelemben nézzük ezen szót: germanus (testvér, t. i. Ádám apánkról testvér) nem lehet egyébként azt mondani, hogy például Franciaország germán volna, mert bizony a francia szintolly kevésbé germán, – mint Sláv, angol, spanyol, ‘s végtére is nem egyéb mint csupán francia.

És ha csakugyan nem a’ mostani állapot, az az, nem ki fejlődött nemzetiségek szerint kellene menni az előidőkre, akkor ne csupán egy pár századra menjünk vissza, midőn nem kétlem, sok szé-

pet német eleműnek nevezhetünk, de a' midőn egy-szersmind igen nagy méltatlanság követtetik el, és által a' magyaron, hanem menjünk, vissza a' terem-tés idejére 's akkor majd kifog sülni Horváth Ist-ván szerint, hogy nem csak Európának nagy része nem „német” hanem az egész világ „magyar” elemű.

Látni való azonban, hogy illyes jellemzése és elnevezése a' mostan élő nemzeteknek merő haszon-talanság és gyermekség. Vagy is korunkban a' nemzeteket nem lehet máskép el nevezni, mint a' hogy korunkban léteznek, 'S e' szerint csak német-ország német, valamint Francia országot és An-gliát sem lehet józanon és igazán másnak nevezni mint francziának és illetőleg angolnak.

És mielőtt ezen cikket, mely arra volt ala-pítva „elegendő valamely nemzetnek alkotmányos étellel nem bírni hogy bizonyos megvetéssel illessék az”, bevégezném, meg kell még a' német alkot-mány ócsárlókat említenem.

Ezen urak azt mondják: minduntalan az alkot-mányt sürgetni; azt állítani, hogy az alkotmány alapja mindennek; engedékenyebbnek lenni, vala-melly törvényhozó test eljárása iránt, csak azért mivel ez alkotmányt feltételez, mint valamely ön-

kénytes fejedelem tette iránt, azon esetekben, midőn mind ketten helytelenül egy ugyan azon dolgot követnek el valóságos „bálványzása a' külső formáknak.

Erre egy igen jó latin példabeszéd van, melly azt mondja: az alak lényeg vagy is, az alak a' lényegre hat a' lényegre határozza meg'. Forma dat esse rei.

'S itt igen sokat lehetne arról beszélni mennyire a' lényegre hat az alak, de én azt mind el-mellőzöm.

És csupán azt mondom, hogy az alkotmány ócsárlóknak felébb idézett okoskodásából, minden, az emberi méltósághoz mért., magasabb tekintet, minden emelkedettség e' nézetben teljesen hiányzik.

A' népnevelésről, különös tekintettel Poroszországra.

A' népnevelésben egy nevezetes csalképzet van közönségesen elterjedve az emberek között, melly mikép már az elébbi fejezetben említém, abban áll, hogy a' népnevelés falusi iskolák által eszközöltetik.

Ezen csalképzet közönséges elterjedésének lehet tulajdonítani azon képtelen állítást, melly az újabb időben nálunk gyakran felhozatik, miszerint volna csak a' nép (iskolák által) nevelve, majd nem történnének a' megyékben kicsapongások.

Azon urak, kik ezt mondják nem gondolták meg, hogy ezen kicsapongásoknak abban fekszik az oka, hogy, – szokott kifejezéssel élve, – a' lelkek megvásároltatnak, 's hogy ezen lélek vásárt, meddig gazdagok és szegények lenni fognak, megszüntetni soha sem lehet, akár mennyi ideig járjanak is a' gyermekek az iskolákba.

Vannak ugyan egyes esetek, midőn lelkesedés és meggyőződés még a' köz sorsú embert is tántoríthatlánná teszik; de hogy ez nem mindég' történik ekkép, azon ne csudálkozzunk, mivel legtöbbszörre mindegy levén akár Péter akár Pál legyen az alispán, természetesen nem sokat gondol vele a' köz sorsú ember, 's nem is csinálhat a' dolgból lelki ösméretet, 's annálfogva arra szavaz, a' ki leginkább ügyesen körül tudja fogni, 's e' szerint a' megvesztegetésnek tétetik ki.

Akár minő fájdalmasan esik tehát az ember lelkének tudni, de azt nem tagadhatni, miszerint a' műveltség 's annyival inkább az írás és olvasás, mit a' közönségesen úgy nevezett népnevelés, helyesebben falusi iskolák útján mindöszve is megszerezni lehet, egyáltalában nem elegendő a' megvesztegetésnek ellenállani.

Vagy van talán ember, ki csupán úgy nevezett műveletleneket, az az közsorsúakat látott megvesztegetve?

Nem urak ¹⁾ a' korteskedést soha sem fogja

- 1) íróink közönségesen az „uraim” szót szokták használni, véleményem szerint azonban a' magyar nyelv szellemének ellenére, mely megengedi ugyan

a' magasztalt népnevelési rendszer, ' vagy is a' falusi iskolai rendszer megszüntetni.

És bizony különben is látjuk, hogy minden sorsúak között vannak olyanok, kik meghagyják, magokat vesztegettetni; 's a' külömbség csak abban áll, hogy az egyiket húszasokkal is meg lehet vesztegetni, a' másikhöz pedig arannyal kell közeledni ¹⁾.

megszólításnak egyesben az „uram”-ot, de nem a' többesben az „uraim” ot.

- 1) Az 1843 országgyűlésen özöne volt a' beszédnek a' korteskedések iránt. De ezen beszédözönnek legnagyobb része nem volt helyes.

Majd ki separték a' szabadságot a' szeméttel.

Az volna ám egyszer a' szabadság, ha még az iránt sem értekezhetne az ember választótársával, hogy szavazzon? Természetes dolog, hogy ezt még senki sem is nevezheti korteskedésnek, de ki fogja az elkülönítő vonalt meghatározni, az értekezés, tanakodás, és korteskedés között? Vagy azon alispán, ki hivatalában meg akar maradni, 's a' tiszt-újítás közelgésével nagy ebédeket ad, nem szint-úgy korteskedik e, mint akárki más, ki az öszvegyülekezett választókat itatja? Vagy talán csak nyolcz krajczáros borral nem szabad korteskedni, 's a' ki champagne-ival itat, az ellen nem lehet szólani?

Röviden; minden sújtó szabály, mit e' nemben hozhatnak csak a' gyengébb felett, csak az ártatla-

Az által tehát, ha a' nép írni és olvasni tud még scmmikep sincs a' czél elérve, mivel az írás és olvasás nem czél, hanem csupán csak eszköz.

nabbat, vagy is a' kevésbé vétkest; csak az elcsábítottat, és nem az elcsábítót is; csak a' dolognak hegyét, és nem az alapját érheti, mivel csupán azokat lehet szemmel látni, kik meg vannak vesztegetve, 's nem egyszersmind a' meg vesztegetőket is, pedig ha már bűn a' korteskedés, ennek legnagyobb része arra hárul igazán, ki a' pénzt adja, úgy de az ilyen, maga rendesen, nem igen jelenik meg a' küzdteren, hanem másokra bízva az eljárást.

Legfőbb oka a' korteskedésnek magában a' helyhatóságok természetében van, mivel ugyan is önálló levén a' helyhatóságok, ha azon párt korteskedett, melly aztán többségre jutott, akkor arról szó sem lehet, hogy a' kicsapongásokat meg lehessen büntetni, mert már akkor urává lőn azon párt a' megyének. Ha pedig a' kevesebbségben maradó párt követel kicsapongásokat, akkor a' kicsapongások könnyen túlszigorúan is büntetethetnek. A' többség botrányos pártfegyvere lesz a' kevesebbség ellen, vagy pedig senki sem fog meg tartani.

Ákármit beszélnek is tehát a' bölcsek, ezen bajon csupán törvénnyel nem fognak segíteni.

Ez ügyben szinte minden segélyt csupán az időtől várhatunk. Lehet ugyan a' titkos szavazat behozatala által valamit segíteni a' dolgon, de ez még nem minden, mivel még e' mellett öszecsaphat-

És pedig csak olyan eszköz, melly nem is elegendő, mert a' nép műveltségének legjobb eszköze maga az alkotmányos élet, vagy is közelebb nak a' pártok, 's gyilkolásra kerülhet a' dolog. Mert megkell jegyeznem, én csak a' verekedést és kártételt tartom büntetendőnek, 's magát a' vesztegetést, a' tulajdonképeni korteskedést nem tartom ugyan erényesnek, de végtére mindössze is épen olyannak, mint a' káromkodást, részegséget, miket hasonlóul nem tartok ugyan helyeseknek, de azt vélem, hogy büntetést sem lehet reájok szabni (Ez a' „szabni” itt nagyon jó szó).

Várjunk, mint mondám, az időtől. Az időnek el kell jönni, midőn a' gyilkolások nem lesznek többé divatban. És senki se vélje, hogy én hidegen beszélek a' gyilkolásokról, mert én azokat most is büntetendőknek tartom. Ne is gondolja valaki, hogy az időre való utalás valami üres ok volna.

A' középkorban még, ha két fejedelem összejött, rendesen alkudozások történtek korábban, hogy bizonyos egyenlő távolságra mennyi fegyverese állhasson mindenkinek készen; most azonban szelídülvén a' korszellem erre többé nincs szükség, 's Victoria szintolly gondtalanul és teljes biztosságban megy Lajos Fülöpöt meglátogatni, mint akármelly magyar táblabíró agarász pajtásához. Most tehát már szelídülve van annyira a' korszellem, hogy egyik fejedelem teljes bátorságban van a' másiknál; lesz idő kétségtelenül, midőn ezen szelídülés egész a' kortesekig el fog hatni.

Ne is akadjunk meg olly rendkívül nagyon, azon élénkségen, melly e' téren nálunk az újabb időben

meghatározva 1) a' nyilvános törvényszékeknél és-kütszék, és szóbeli eljárás; 2) hírlapok olvasása; 's 3) az olly nagyszerű kereskedelmi mozgalom, melly elhat az ország' minden vidékeire.

De meg kell jegyezmem, hogy még azon műveltség is, mellyet ez úton elérni vélek, egyáltalában nem valami olly nagyszerű, melly tudóssá fogná varázsolni valamelly népnek nagyobb részét mert hiszen én a' nép műveltsége alatt nem is ezt értem, hanem csupán azt, hogy mindenki tudja, mi történik körötte, és ne legyen azon állati hely-

feltűnik, ez a' nép első felléptének a' közügyek mezején multhatlan következménye volt; ez az igaz valóságos lázas azaz, forradalmi állapot, de ezen át kellett esnünk; örülünk, hogy nem nagyobb mértékűek a' kicsapongások.

Legyen tehát bár mikép, azt kétségbe vonni nem lehet, hogy ezen mozgalmak nemzeti erőnknek és életünknek lázas, zivataros, és vad jelei ugyan, de mindenesetre kétségbe vonhatlan jelei, mellyeknek annál fogva csak örülnünk kell. Természetes azonban, miszerint én azon csak szomorkodni tudnék, ha ennek örökké így kellene lenni i de ettől ne féljünk, idő multával, meg fog ezen választói eleveség salakjától tisztulni, csakhogy én nem annyira a' kicsapongásokra szabott büntetéstől, mint más közvetveható dolgoktól várom ezen kicsapongásoknak végét.

zetben, midőn azon tárgyakon kívül, mellyek kézmunkájához tartoznak, egy általában semmiről sincs fogalma.

Emeltessek benne a' lélek, igen is, de azt írás és olvasás és nem tudom miféle erkölcsös tanítások a' gyermek években soha sem fogják eszközölni, midőn a' házi körben Szülőinél, a' társaséletben, melly az ország alkotmányos léte szerint idomul, másnemű befolyásoknak van kitéve.

A' nyilvánosság", szóbeli eljárás és eskütszék mellett azonban a' törvényszékeknél ez máskép volna. Itt mindenki meggyőződést szerezhetne magának, hogy a' törvényes ügyek szorgalommal és igazsággal elintéztetnek, 's ez által nevedekni fogna a' népben a' törvények iránti engedelmesség, sőt tisztelet, mert nevedekni fogna valami kebelében, mire pedig igen nagy szükség van, hogy ezzel, és nem a' félelemmel viseltessék mindenki a' haza iránt, és ezen valami a' bizodalom a' törvények igazsága, és azoknak pontos végrehajtása iránt.

'S nevedekni fogna ekkép mindenkinek erkölcsi érzete is, mert senkinek sem levén oka a' homályt, mi nem léteznék, rettegni, mint a' ki bizonyos, hogy nincsen méltatlan üldöztetéseknek kitéve, biz-

ton hajtáná le fejét este, 's emberi méltóságának érzetében az önállóságra szoktatott léleknek bátorságárai kelne fel reggel, 's fölemelt fővel tekintene az isten ege felé egész nap.

A' kereskedelmi mozgalom és élénkség pedig alkalmat adna mindenkinek azon vidékén kívül hol fel nevelkedett, 's azon embereken kívül, kiket mindennap lát, másokat is szemlélhetni. Ez egy kis de örök utazás volna igen sokakra nézve a' mi pedig nem igen maradhat jótékony befolyás nélkül az emberekre.

Mi végtére a' hírlap olvasást illeti, én ettől nem azt várom, hogy ez úton valami különös politikai bölcsesség fog a' köznép közt elterjedni, hanem mind össze is csupán azt, hogy a' közügyekről mindenki tudommással fog bírni, 's az által a' közügyek iránti érdekvágy is maga a' hazaszeretet erősbülni fog 's bizonyos egység bizonyos egy úgyanazon központ felé törekvés fog eszközölni a' nemzet életében. így például én azt hiszem, hogy ha, a' politikai élet szélesebben ki volna terjedve hazánkban, mint mostan van, ha bizonyos nagyobb erejű politikai életünk volna; akkor a' magyar nemzetiség kérdése biztosabban állana, mert akkor mindenki átlátná, hogy magára a' politikai élet egy-

s égére, tehát nagyobb erejére nézve múlhatlanul szükséges legelőbb is egy bizonyos közös nemzetiségben egybeforradni-összeolvadni.

Azonban mint láthatjuk a' nép műveltségének ezen három eszközei közül, csak a' hírlapok olvasásához szükséges első mellőzhetlen elemül az írás, és olvasás. De mit használhat a' népnek ezen tudománya ott, hol mint Poroszországban, a' sajtónak meg szorított léte miatt, nincs mit olvasni. 'S ha lehetne is czélszerű lapokat kiadni, nincsen tárgy, nincsen politikai élet, mi tengelyül szolgálhatna, a' lapoknak?

Mind e mellett, nem lehet tagadni, a' porosz nép műveltsége magasabb fokon áll mint a', mi népünké. Vagy is a' porosz nép ember voltát nagyobb mértékben érzi, mint a' mi köznépünk.

Miben lehet ennek oka? Hiszen a' porosz népnek szintűgy kevésbé, van alkalmá a' hírlapolvasáson okulni, mint a' mi népünknek; mi pedig az alkotmányos életet illeti, a' mi népünk legalább távolról csak még is szemlélhet illyesmit; 's, a' rajnai tartományokon kívül, a' porosz nép előtt szintűgy nincs nyilvános és szóbeli eljárás, 's eskütszék, mint a' mi népünk előtt; 's végtére bárha

nekünk kerekedésünk, úgy szólván, egy csepp sincs, de Poroszországnak sincs olly nagyszerű, a' minő megkívántatnék, hogy lényeges befolyást gyakorolhasson a' köznépre? kétségkívül tehát, a' felébb érintett három dologon kívül, még más valaminek is kell lenni, mi egyenes befolyással van a' köznép erkölcsi helyzetére. És ezen valami semmi egyéb mint a' polgári ¹⁾ szabadság.

Mit akarunk mi, teljesen az úri törvényhatóság alá vetett parasztjainkkal? Azt akarjuk hogy azok emberek legyenek? De hiszen ez képtelenség.

Hogy lehessen meg az ollyan emberben emberi méltóságának valódi érzete, kit még meg is lehet botoztatni? ki kényszerített munkát tartozik telyesíteni? Ki mind a' hivatalokra mind a' jószág birhatásra képtelennek tartatik?

Vizsgálja csak mindenki a' dolgot lélektanilag; lehet e' az ollyan emberben tiszta erkölcsi érzet?

Hol pedig ez nincsen, ott még álmodni sem lehet a' nép' műveltségéről.

- 1) Politikai szabadság vagy is inkább jog alatt az egyéneknek a' törvényhozásba való befolyását; polgári szabadság alatt pedig a' személy és vagyon bátorságot értem.

Az olyan helyzetű emberben, mint a' ni! parasztjanik csak butaság csak eltompulás, vagy leg főlebb is, csupán ingerültség' és dacz lehet.

Hála istennek, hogy legalább úrbérünk van, 's a' magyar törvényhozásnak legokosabb, legbölcsebb, legnagyobb tette, felfogásom szerint, az úrbér törvényesítése volt még ekkorig. Ezen tekintetben a' magyar törvényhozás hasonlíthatlanul felette áll az angolnak melly a' jövőre nézve veszedelmes elfogultsággal, a' tulajdon szentségének színe alatt, semmi valódi lépést sem tön annak elrendezésére.

De az úrbér csak átmeneti állapotot idézett elő, hol meg állani nem lehet, meg állani nem szabad. 'S ez okon lehet aztán elmondani, miszerint a' legjobb úrbér az lesz, midőn nem lesz úrbér.

'S mindaddig még úrbér lesz, a' nép erkölcsi helyzetének emelésére, mi a' polgári szabadság nélkül valosíthatlan, gondolni sem lehet.

Az úrbéri viszony mindenkép lealázza a' jobbágyot, akár legyen a' földes úr kegyes, akár pedig kegyetlen ura jobbágyának. Ha kegyes ugyan is, akkor szolgai érzelmet gerjeszt jobbágyaiban, 's meghajtja azokban a' függetlenségre teremtett

lelket; ha pedig kegyetlen, akkor nem ugyan, meg hajtja, de megtöri azokban a' lelket.

Az úrbér tehát minden esetre igen bölcs lépés ugyan de csak egy lépés, hol megállapodás nincsen, ha ugyan a' népet valóban felakarjuk emelni.

Hogy tehát Poroszországban a' nép műveltsége bizonyos fokig eljuthatott azt egyáltalában, nem a' falusi iskoláknak, hanem leginkább annak kell tulajdonítani, hogy ha nincsen is Poroszországban a' politikai szabadság árnya alatt biztosított polgári szabadság, minden esetre még is nagyobb polgári szabadsága van az ottani népnek, mint a' miénknek.

Némellyel kívánságának kielégítéséül adatokat iktatok ide, mellesleg, a' porosz falusi iskolákról.

1837^{en} 2,830,328 iskola-köteles közül (a' 6^{ik} évtől a' bevégezett 14^{ik} évig mindenki) 2,291,310 vett részt az alsó iskolákban, csupán a' valódi alsó vagy is elemi iskolákban 2,171,745.

Posen tartománynak Bomberg kerületében leg kevesebb vett részt; minden százból ötven három. A' szász tartománynak Merseburg kerületében pedig legtöbb; – minden százból kilenezvennégy. A' tíz legnagyobb porosz város közül Aachenben legkevesebb; minden százból, harminczhét legtöbb pe-

dig Elberfelden; minden százból hetvenkilencz. Berlinben minden százból hatvan azaz (283,722 lakos után) 44860 iskola-köteles közül 17628.

A' porosz hat egyetem között legvirágzóbb a' berlini. Alapítatott 1807 a' Humboldt terve szerint, ki 60,000 tallért (7 porosz tallér 10 pf. a' mi pénzünk szerint) kért évenként a' királytól, a' tudományok és művészetek akadémiájára pedig 40,000, de a' király összesen 150,000 adott. 1834^{ha} pedig 174, 237^{et}, – melly összegből az egyetemnek 97,244 jutott, mihez még 2000 tallér saját jövedelem járult.

Ezen egyetemnek az 1842^{ik} második félévben a' négy karban 153 tanítója volt. Ezek közül 7 tanított Logicát, és, 13 különbféle ágazatban Philosophiát. –

A' tanítók közül (a' theologiai karban 5, a' törvényiben 6, az orvosiban 14, a' bölcsészetiben 28) 53 volt rendes tanító. Tanuló 1652 volt. Nevezetesen 368 theolog, köztök 90 külföldi, köztök Magyarországból 4, Erdélyből 13, – Törvényhallgató 509 köztök 141 külföldi, orvosnövendék 362, köztök 84 külföldi, köztök Magyarországból 1. – Bölcsészethallgató 413, köztök 127 külföldi, köztök Magyarországból 4. Erdélyből 1.

Ezen rendes beiktatott deákokon kívül voltak még sebészek, gyógyszerészek, orvos sebészi katonai nevendékek, építészeti akadémiai nevendékek összesen 417^{en} köztök Magyarországból egy építészeti akadémiai nevendék, egy gyakorló orvos, 's Erdélyből 2 gyakorló orvos. Az összes felsőbb tudományokat hallgatók száma 2069. Köztök Magyarországból 11. Erdélyből 16. összesen tőlünk 27.

És én igen sokra, sőt e' nemben a' legtöbbre becsülöm a' német egyetemeket; de az alsóbb iskolákat csak bonyolított gépnek tartom, 's nem hiszek abban, mint a' nép valódi műveltségének előmozdító eszközében semmi különöst.

Hogy azonban mint rendszer, mint gép sok fáradsággal, és ügyességgel van alkotva, azt nem kétlem, 's a' mesterséges gép bámulatának tulajdonítom sok jámbornak azon felkiáltását, minő jó állapotban van Poroszországban a' népnevelés.

A' porosz népnevelés, ne hagyjuk magunkat megcsalni, egy felvirágozhatlan növény, mert hiányzik körötte a' levegő, az alkotmányos szabadság, a' politikai élet, melly nélkül mese beszéd a' nép műveltségéről állításokkal előállani.

Én nem hiszem, hogy az alkotmányos szabadságra nevelni, az az, falusi iskolákban nevelni lehetne. Én egészen ellenkezően azt hiszem, hogy épen az alkotmányos szabadság maga az, melly a' népet nevelni képes.

És ezen oknál fogva egyenesen és határozottan tagadom Szemere állításának igaz voltát ¹⁾: „Még nyugat népei papíralkotványokért dulakodnak, a' csendes Német ország polgári rendet nevel, melly mind a' francz (ia) mind az angol középosztálynál műveltebb (?) levén, erősb, tömöttebb, 's állandóbb (is) leend.”

Én ezen szavakból semmit sem hiszek; én ezeket üres szavaknak tartom.

Az egész állításban a' mi igaz is, az sem azon alakban igaz. És ez teszi közöttünk a' különbséget.

Én is kétségtelennek tartom ugyan is, hogy Németországban középosztály emelkedik, bárha, mellesleg legyen megjegyezve, azt ismét tagadom, hogy ezen középosztály műveltebb volna az e' nemű francziánál és angolnál, de ezen középosztály-

1) Utazás külföldön 1 Köt, 16ik lap.

nak emelkedését egyáltalában nem az oskolának, hanem a' földbirtoki viszonyok czélszerű javításának tulajdonítom.

'S hogy ezen középosztálynak emelkedése valami szándéklott avagy jó szemmel nézett dolog' volna, azt én is erősen kétlem, legalább a' mennyire én tudom, Berlinben egy igen magas személy elhamarkodott dolognak nevezi a' városok szabadabb belrendezetét, és a' hűbéri szolgaság (Leibeigenschaft) eltörlését.

Azt pedig, mit továbbá Szemére mond, mi szerint embert, keresztyént, vallás-erkölcsi lényt, sőt philosophot és még polgárt is lehetne az iskolákban nevelni, éppen ábrándnak tartom.

És kétségtelenül szükségtelen dolog ugyan okoskodások közepette tekintélyre hivatkozni, de mivel ismerem a' magyar közönség azon gyöngéjét, miszerint az idézeteknek 's különösen az angol idézeteknek nagyon hódol, e' helyen tanácsosnak tartom Szemere ellenében egy angol idézettel elő állani.

Egy igen értelmes, 's emelkedett szempontú angol író Laing Sámuel ezt mondja ¹⁾ a' porosz

1) Notes of a Traveller on the social and politikai

népnevelésről: Azon írók (kik ugyan is magasztalva emlékeznek a' porosz népnevelésről) nem tekintvén elég mélyen a' dologba kétségtelenül, meg' csalták, mind ön magokat, mind közönségöket, midőn hirtelenkedve azt következtették, hogy ezen eszközök szükségesképen, célhoz vezetnek. Ha a' nevelést az olvasás, írás, számolás, és éneklés teszi, úgy igazság, – a' porosz nép jól van nevelve. De ha a' nevelés abban áll, hogy az ember alkalmassá tétessék az istenhez és embertársaihoz való vallási, – erkölcsi, – és társasviszonyaiban, mint független és szabad lény elmélkedni, ítélni, és munkálkodni: úgy a' porosz nép a' neveltségi minőségben, 's művelésében és használatában mind azon dolgoknak, mellyek az ember értelmi és erkölcsi tehetségeihez tartoznak; összemérve egy alkotmányos ország olvasni nem tudó népével, valószínűs dobos gyerkőcz (drum boy) ¹⁾.

Nem lehet azonban eléggé ismétlenem, miszerint a' hiba nem az írás és olvasásban, hanem azok-
state of France, Prussia, Switzerland, Italy. London 1842. 232 lap.

1) Az angol hadseregnél a' dobosok rendszeren fiatal gyerkőczök. Egyébiránt ez szokott kifejezése azon eszmének, mit mi bizonyos állat nevével szoktunk kifejezni.

ban van, kik az írást és olvasást már valódi műveltségnek számítják be, holott ez csak eszköze, és pedig nem is nem is elegendő eszköze annak.

Sőt mi a' porosz alsó iskolai rendszert illeti, úgy látszik, ennek nem is az a' célja, hogy általa a' népben az emberi méltóságnak érzete élesztesék és éberségben tartassék. Azonban, mint fejtegetem, ez hiában is volna a' cél, mert ezt az iskolák által, és csupán az iskolák által, elérni úgy sem lehetne.

Azt tehát, hogy ezen az úton nem ad elegendő műveltséget a' népnek a' porosz kormány, nem számítom be neki hibául, mert ezen az úton nem is lehet elegendő műveltséget adni. De úgy látszik a' közvetlen cél nem is ebben áll, hanem egyedül abban, hogy minden egyén alkalmassá tétessék a' kormány szolgálatára, 's az iskolában, mint a' katonaságot megelőző években, előre mindenki a' rendhez és fegyelemhez szoktattassék. –

'S természetesen aztán az ilyen nevelés, melly különben sem lehetne elegendő nevelés egyáltalában nem azt célozza, hogy a' lélektulajdonát a' szellemi erőt kifejtse és szilárdítsa.

Az egész iskoláztatási rendszer azért látszik behozva lenni, hogy miután Poroszországban min-

denki katona, 's a' polgári hivatalnokok száma is végtelen, 's következőleg sok emberre van szükség, kiknek írásbeli munkával kell foglalkozniuk: a' kormánynak minél tágasabb körből lehessen választani embereit. Tehát az egész csak arra való, hogy az egyének alkalmas kerekékké idomítassanak a' közállomány erőművében.

És ez aztán az a' híresztelt embert, vallás-erkölcsi lényt, sőt phiosophot, és még polgárt is nevelő népnevelési rendszer!

Laing igen nagy hibául tulajdonítja a' porosz-népnevelési rendszernek azt is, hogy a' szülők kényszerítetnek gyermekeiket iskolába járatni 's ez által lehetlenné tétetik a' családi nevelés, pedig ez sokkal alkalmasabb az erkölcsiségnek a' gyermekek szívébe való mély beoltására, mint a' nyilvános iskolák. És igen kevésbé ismerné az emberi természetet, ki tagadni tudná, miszerint az anyai szem gondossága, több erkölcsi nevelést képes a' gyermeknek adni mint akármennyi írás és olvasás az elemi iskolák nevelési öreinek felvigyázata alatt. 'S mind azon erények között, mellyekre a' családi nevelés leginkább hat, kétség kívül a' hölgy-erény az, melly tisztábban jeleli, mint akármi más a' társas élet erkölcsi helyzetét, az erkölcsi tartaléknak a' szen-

vedély és ösztönre való hatását. 'S mondhatja-e, folytatja Laing, akár valamely utazó, akár pedig valamely porosz, hogy ez, erkölcsi helyzetnek ezen erény-mérője Európában mely részében alacsonyabb fokon volna, mint Poroszországban? 'S idézi, hogy 1837^a 39,501 törvénytelen gyermek született Poroszországban. 'S idézi továbbá Pückler Moskau hercegnét azon mondását (Südöstlicher Bildersaal 3. Theil 1841.) miszerint a' poroszok, minden németek között, legalacsonyabb fokon állanak a' becületességben; mit, mond Laing, maga is porosz lévén a' herceg, aligha, állított volna, ha Németországban közönséges vélemény nem volna.

Látni való ebből, mennyire képes a' porosz népnevelési rendszer, nem mondom vallás-erkölcsi, de még csak egyszerű erkölcsös lényt is nevelni.

És mindenek felett nem keletkezett-e még csak a' múlt tized közepén Königsbergben, és környékén egy erkölcsundorító czimboraság, mely az erkölcsiség és illedelem érzetének sülyedését teljes mértékben tanúsítva, még is vallási felekezetnek (Mucker) merte „magát nevezni, mellynek botrányos gyülekezeteiből azonban még a' szemtelenségnek is pirulva kellett volna elfutnia?

De ha ugyan a' nép igazán művelt volt volna,

lehetett-e volna-e” a’ két protestáns felekezet közötti egyesülést, olly önkényesen, ‘s porig lealázva a’ lelkiismeret szabadságát egy tollvonással eszközölni a’ porosz kormánynak? Fellehet e’ tenni hogy a’ kiben lelkiismeret-büszkeség van, ez pedig bizonyosan még van a’ művelt emberben, a’ kormány parancsára azonnal elhagyja vallását?

Én ugyan a’ porosz nép műveltségével semmikép sem tudom megegyeztetni azt, hogy a’ porosz kormánynak anyira könnyen sikerült a’ protestáns felekezeteket egybe olvasztani, mintha ez csupán rendőrségi, szabály volt volna.

És ugyan mit tartson a’ Kormány maga az ollyan népről, mellyet a’ vallás körében is jobbra balra lehet léptetni?

Én az ellen legkevesebbet sem szólok, ha a’ protestáns felekezetek magok eszközlik az egyesülést magok egyezkednek az iránt. Sőt tulajdon képen véve én az egész egyesülestről semmit sem mondok, hanem csupán az egyesülési módról mikép az Poroszországban történt, s’ hozzá teszem, hogy ez a’ legnagyobb zsarnokság volt, melly az újabb időben valamely népen elkövetett.

Illy eljárás nem történhetik a’ nélkül, hogy VIII Henrik botrányos emléke lel ne elevenítessék.

És senki se idézze ellenem, hogy a' király az 1817 évi Sept. 27. kelt nyilatkozatában „benső meggyőződésből származónak mondja az egész, mert ő csak a' maga nevében beszélhetett; hol némi ellenszegülés volt, például Sziléziában, fegyveres erő használtatott. Sőt épen az válik a' poroszok szégyenére, hogy csak igen kevés helyen volt ellenszegülés, 's olly könnyen, tömegben 's egyszerre „győződtek meg' bensőén” a' Király kedvéért.

Szóval, ezen egész vallási egyesülés nem igen kedvezően jellemzi mind a' Kormányt, mind a' népet Poroszországban.

Egyáltalában ne véljük tehát, hogy a' népnevelés olly valami kevésből állana, mint a' falusi iskolák.

Én is akarom, hogy a' nép neveltessék 's csak szomorít a' gondolat, miszerint azon csalképzet községesen el van terjedve, hogy a' falusi iskolák felállítása által mindent megtevének a' népnevelés ügyében, mert előttem Poroszország' példája, hol én mást látok, mint sok a' németek bámulatában olvadozó ábrándos, 's látom annálfogva, hogy ez úton semmi eredményre sem fogunk jutni a' valódi népnevelés ügyében.

A' népnevelésnek valódi eszközölhetése végett, az egész országot, 's annak mindennemű törvényeit czélszerűen kell elrendezni.

Én, mikép már mondtam, nem azt hiszem, hogy az alkotmányos szabadságra nevelni az az falusi iskolákban nevelni lehet, én egészen ellenkezően azt hiszem, hogy épen az alkotmány maga az, melly a' népet neveli. Az az a' szerint a' mint az alkotmány (és e' helyen e szó alatt minden Statusnak állapotát értem) az ember nemesebb tulajdonira gyámolítva, avagy fejlesztve, vagy tán ellenkezően elnyomva hat, fog lenni a' nép nevelve.

És ne tartsunk csak minden potomságot neveit-ségnek, én megvagyok győződve, mindenki egyet fog velem érteni.

'S itt talán azt fogja valaki mondani, ha igaz, hogy az alkotmány a' legjobb nevelő, honnan van tehát, hogy a' mi népünk még sincs nevelve. 'S a' porosz nép mindenesetre magasabb fokán áll a' műveltségnek mint a' miénk?

Erre már egyszer megfelelttem, de nem fog ártani a' dolgot e' helyen ismételni.

Nálunk igazán véve nincsen is alkotmányos szabadság, hanem mindöszve is némi töredéke van annak; de a' mi van is, azzal csupán a' nemesség,

és ide 's tova talán a' városok is fognak bírni a' nép pedig' messze alant van.

És senki se álljon elő olyan ügyetlen ellenvetéssel miszerint Franciaországban csupán 200,000 választó van, nálunk pedig csupán a' nemesség között 120,000 tehát sokkal több mint Franciaországban, mert a' választói jog csak politikai jog, 's ezen kívül egészen különböző dolog a' polgári Szabadság, mellyel nálunk csak azok bírnak, kik politikai joggal is bírnak, Franciaországban azonban e' téren teljes egyenlőség van az országnak minden lakosai között.

Ne csudálkozzunk tehát, hogy a' mi alkotmányunk nem neveli a' népet, mért midőn azt mondom hogy az alkotmány a' legjobb, sőt az igazi nevelő: akkor mindenek felett a' politikai szabadságot értein ugyan, de egyszersmind örökké feltételezem, hogy ennek védelme alatt legalább is teljes egyenlőségű polgári szabadság légyen. Ez nálunk nincs, mi tehát e' téren számba se jöhetünk.

Hogy tehát a' mi alkotmányunk népnevelő erővel nem bír, azt egyedül a' mi alkotmányunk hiányainak, vagy is, mivel több a' hiánya mint a' jó oldala, mondjuk egyszerűen: a' mi alkotmányunk-

nak, 's nem általában az alkotmányoknak tulajdonítjuk.

Ne legyen csak e' hazában született bíró, az az, ne legyenek úri törvényhatóságok, és szüntessenek meg az ezzel összeköttetésben levő úrbéri viszonyok. És röviden, legyen csak polgári szabadság, de legyen a' hazában mindenkinek, és pedig egyenlő polgári Szabadsága. Legyen több az az, legyen szabadsajtó; legyen nyilvánosság, szóbeli eljárás és egy kis eskütszék a' törvény székeknél, 's nevedjék a' kereskedés, hogy hatása érezhető legyen az ország minden vidékén: és akkor meglátjuk minő befolyással bír az alkotmány a' népnevelésre.

Mind a' mellett azonban, hogy meg vagyok győződve miszerint nem az alsóbb iskolák által lehet az igazi nép nevelést elősegíteni: én azért még sem kétkedem kimondani, miszerint Magyarország nak szükséges, Magyarországnak múlhatlanul kell egy alsó iskolai nemzeti rendszert behozni, mellynek folytán minden helységben iskolák állíttassanak, mert ha egyszer a' magyar nyelv diplomaticai polczra emeltetett, a' közállománynak nem csak szükséges, hanem szoros kötelessége is azon nyelvnek az ország kebelében egyetemes kiterjedését

eszközölni. Erre végre pedig az alsó iskolák leg többet tehetnek.

Igen is szükséges tehát, sőt nemzeti kötelesség hogy minden helységben iskolák állíttassanak hazánkban, de hogy ez által a' népnevelésre mindent meg teszünk, azt egyáltalában ne hitessük el magunkkal.

A' népet nevelni az igaz, nem csekély munka, 's nem is igen valósítható rövid idő alatt, de ez ne csüggesztésül, hanem sürgetésül szolgáljon minél hamarább minél többet előkészíteni. Csak ne várjunk mindent az alsó iskoláktól, mert ezek által csak olvasni tudó műveletlen köznépünk lesz, olvasni nem tudó műveletlen köznép helyett.

És hogy mindenki azon szempontból tekinthesse a' dolgot, mellyből azt én tekintem, az az hogy teljesen érthetővé lehessen, a' kellő rövidség rovására rem rettegek más szavakkal még egyszer ismételni az elveket, mellyeket ez ügyben már elmondtam.

Iskolában csak tanítást, és pedig az alsó iskolákban vajmi kevés tanítást adhatni; nevelésnek csupán azt nevezhetni, mit az ember az iskola falain kívül szerezhethet magának.

Vagyis az iskola és a nevelés egyáltalában nem ugyan azon egy dolog.

Ha pedig általánosságban semmi nemű iskolázás sem nevelés is egyszersmind; hogy volna különösen azon iskolázás, mellyet a' falusi, tehát a' legalsó iskolázás által eszközölhetni, mind a' mellett, hogy a' neveltség alatt nem a' Saloni műveltséget, ügyes tánczot, rosz németséget, vagy még rosszabb francia beszédet értem, valódi népnevelés?

Én nem mondom, hogy az iskolázás szükség telen a' neveléshez, de hogy az maga a' nevelés volna, azt határozottan tagadom.

Hiszen látjuk a' mindennapi példákat. Ha valakit nevelni akarunk, az egész napot vele kell töltenünk.

Valamelly egész tömegnek a' népnek neveléséhez tehát még kevesebbé lehet elegendő az alsó iskolai tanítás, e' végett az egész alkotmányának segédkezet kell nyújtani.

'S mi küzd leginkább a' házi tanítás mellett az iskolai tanítás ellen? Az hogy a' házi tanítással össze van kötve a' nevelés is. És nem elegendő volna e' ez magában is annak megbizonyítására, hogy a' népnevelést az iskolába járatás, és pe-

dig épen az alsó iskolába járatás által nem lehet elérni?

Senki sincs a' ki kétségbe vonná, hogy akár mit beszél is a' tanító a' gyermeknek az iskolában, ha a' házi nevelés nincs azzal összehangzásban, minden fáradsága elveszett.

A' társas élet tehát a' legjobb nevelő. De a' társas életnek testvére, sőt annak módosítója a' köz élet, az alkotmányos élet; vagy is arra nézve, minő irány és szellem fejlődjék ki a' társas életben, mind közvetlenül, mind pedig és főleg közvetve, igen nagy befolyása van az alkotmányos életnek.

És íme ezért mondjuk, hogy az alkotmányos élet a' legjobb nevelő.

És a' ki nem akarná hinni, hogy a' nevelésre nem elegendő az iskolai tanítás, nézzen szét maga körül, hány fiatal ember szabadul ki évenként az iskolából, kik legfőlebb csak tanultak valamit, de a' magok körére nézve neveletlenek maradtak. 'S nem közönséges megjegyzés-e például, minő észrevehető hiány mutatkozik, a' társas élet nem léte miatt, a' D..... ben tanult ifjakban? 'S nem egyik legnagyobb ok volt e a' Pesten felállítandó

protestáns főiskola mellett, hogy mintán a' protestáns fő iskolák, majd mind falukban vannak, a' nevendékek a' társas élet jótékony befolyása alá helyheztesenek ?

Ez az igaz csupán a' felső iskolákra alkalmazandó, és én nem is mondom, hogy az alsó iskolai nevendéknek, a' népnek olly nemű társas életi befolyásra volna szüksége, mint a' felsőbb iskolai nevendéknek, de azt bizonyítva találom ez által, miszerint a' társas élet elhatározó befolyással bír az iskolai tanításra.

És ha még is volna valaki, ki tagadná, a' társas és az alkotmányos élet elhatározó befolyását a' népre, vagy is azt hinné, hogy e' nélkül is, sőt ennek ellenére is, lehet a' népet nevelni, és pedig a' falusi iskolák, vulgo népnevelés által nevelni lehet. Ha mondom volna valaki, ki tagadná az én állításomat, az ollyantól csak azt vagyok bátor kérdezni, ha vajjon hiszi-e, hogy a' mogul, chinai, japán, avagy török népet, mind áttévén Poroszországból oda nem csak az egész népnevelési rendszert, iskolákat, hanem még magokat a' tanítókat is, alkotmányos életre lehetne nevelni, mint Szemere ez okon Németországról mondja?

Én azt gondolom, ezt senki sem merné állítani.

Mert bizony akárminő erősen tanítanak is a' falusi iskolákban a' chinai népet, ennek soha sem volna azon eredménye, hogy majdan egy szép napon Peckingben a' francia követ kamarához hasonló tesztület varázsoltatnék elő, mert mind ezen erős tanítás, nem volna olly erős, hogy azon porlasztó és megölő akadályoknak, mellyek a' chinai társas életben a' falusi iskolai tanítás ellenében léteznének, képes volna, ellenállani.

Különben is, akárki mint ütközzék is meg ezen állításon, én azt tartom, hogy a' politikai életet, az alkotmányos életet, nem annyira alól, mint inkább felül kell megkezdeni. 'S ennélfogva igen természetesen, én már csak ezért sem hiszem azon állításnak igaz voltát, miszerint a' népneveléssel, azaz, falusi iskolákkal, lehetne valamelly népet az alkotmányos életre nevelni.

Azt sem hiszem tehát ugyan, hogy az alkotmányos életre az iskolában nevelni lehetne; de tagadom továbbá azt is, hogy a' tanítás, különösen pedig a' falusi iskolákban tanítás, nevelés volna.

Vagy nem könnyen képzelhetünk – e magunknak olly embert, ki iskolába, különösen falusi iskolába, soha sem járt, sőt, bátran hozzá tehetjük, még csak írni és olvasni sem tud, 's még is, ter-

mészetesen csupán különösen kedvező társas életi körülményekben, és körülmények által, magának kellő neveltséget szerzett. Az igaz, hogy az ilyen ember tudós nem lehet, de itt nem is tudományról, hanem csupán az értelmi és erkölcsi öntudatnak bizonyos fokáról van szó. És én nem is mondom, hogy ekkép sokan szerezhetnének magoknak ilyen neveltséget, de csak hogy néhányan is szerezhetnek, erről pedig meg vagyok győződve, elegendőnek találom annak bebizonyításain, menyire a' társas élet és nem az iskola, 's különösen pedig nem a' falusi iskola neveli az embert.

Honnan is eredett azon közmondás: nem messze esik az alma fájától? Bizonyosan nem onnan, mint-ha a' fiú azért hasonlítana apjához, mivel egy vér csergedez ereikben, hanem mivel az emberre leg több befolyása van a' mindennapi példának vagy is a' társas életnek.

Honnak vannak a' nemzeti sajátságok? Bizonyos a' társas élettől.

'S hogy lehet a' legzsírosabb szájú magyar ember fiából is finyás, lógó németeket nevelni'? Bizonyosan nem a' tanítás, hanem a' szoktatás a' nevelés által; ha ugyan is németek között neveltetik. E' végett szükség volt a' fiút más körül-

mények, más befolyás, más társas élet körébe helyezni, mert csupán magyar emberek között el nem németesedett volna soha sem, akármit tanítottak volna neki.

De hiszen ezen állításnak mindnyájan élő példái vagyunk. Mikép van ugyan is, hogy annyi századig verték fejünkbe a' római nyelvet, és még sem lettünk rómaiakká? Mivel csak tanították a' latin nyelvet, de nem neveltek is ahhoz. 'S a' társas élet mind szépen ledörzsölte rólunk, mit a iskolában ránk kentek. 'S egyszer felkerekedett a' germanomania, 's egy nemzedék alatt igen sokan azonnal el németesedtek, mivel azon szerencsétleneket nem csak tanították, hanem nevelték is a' németiségre, kivivén őket a' magyar társas életből, vagy ha ki nem vitték is, gondosan német társas életet varázsolvá körükbe.

A' népnevelést tehát, tulajdonképen véve, csupán a' társas életi viszonyok eszközlik, mellyek mellett az igaz örökké nagy befolyása van ugyan a' nép vérmérsékletének, természetének, szokásának, és az éghajlatnak, de még magokra ezen feltételekre is tetemes módosító hatása van az alkotmányos életnek. így például maga az eskütszék egyetemesebben, és hathatósabban neveli a' népet

mint akárminő iskolázás. Mellettem szól Anglia példája, 's ha valaki engem, ebben meg czáfol, megadom magam 's elfogom ismerni, hogy a' népnevelést nem a' társas életi viszonyok, hanem a' falusi iskolázás szerzi meg.

Angliában ugyan is, közönséges tudomás szerint, Európában a' legnagyobb és legderékabb politikai műveltség van, kivévén a' gyári munkásokat, kik úgy szólván, minden társas életi viszonyokon kívül vannak, 's valódi marhaéletet élnek. Ezeket pedig Mában iskoláztatják, mert mint a' példa mutatja az iskolázás sem képes őket lealacsonyított helyzetükből kiemelni, mellyben azért vannak, mivel nekik semmi emberi foglalkazásuk sincs, hanem csupán kerek az erő művekben, és ekkép teljesen eltompulnak.

És fontoljuk meg csak figyelmesen, 's meg fogunk győződni, hogy a' politikai műveltség a' legfőbb dolog, a' legvégsőbb cél. Némellyek azt mondják a' vallási vagy erkölcsi műveltség fontosabb a' politikai műveltségnél. De hiszen, mit én politikai műveltségnek nevezek az a' legjava az erkölcsi műveltségnek. Vagy lehet-e állítani hogy a' törvények iránti nagyszerű és fényes tisztelet,

ezen politikai műveltség, nem volna valóságos erkölcsi műveltség is?

Pedig Angliában, a' művelt Európa akármely nemzetéhez képest, a' legkissebb arányban vannak falusi iskolák. De az alkotmányos élet a' legjobb népnevelés.

'S e' szerint, melleleg legyen megjegyezve, hatalmas népnevelő eszköz levén az eskütszék, 's mindenesetre egyik legtekintélyesebb rész az alkotmányos életben, melly főleg képes a' népet nevelni, azt mondani, hogy népünk nem ért meg az eskütszékre, nem tesz kevesebbet, mint azt, hogy népünk nincs meg érve a' nevelésre.

Kitetszik innen továbbá az is, miszerint azok sem okoskodnak helyesen, kik azt mondják, hogy fonákul cselekszünk, midőn a' népnevelés, vagy is a' falusi iskolák előtt büntető törvénykönyvet, és pedig szelíd büntető könyvet akarunk behozni. Én ugyan, mind a' mellett, hogy azoktól nem várok sokat, a' falusi iskolák rendszeres behozatalának sem vagyok ellene, mert megismerem, hogy ez is jó volna reánk nézve, de épen magáért a' végcélért, az az, a' népnevelésnek eszközléséért, egy perczig sem kétkedem kimondani, miszerint a'

büntető törvénykönyv behozatala sokkal inkább szükséges és elsőb rendű mint a' falusi iskolák.

Illyen levén az alkotmányos életnek befolyása a' népnevelésre, világos, hogy a' határtalan önkényű országokban, különösen hol az önkényt a' fejedelem atyai szelídsége sem mérsékli, a' nép műveltségének is sokkal alacsonyabb fokon kell állani,, mint hasonló körülmények között egy alkotmányos életű nemzetnél,

A' hasonló körülmények a' kereskedésre terjednek ki melly szintűgy létezhetik alkotmányos mint nem alkotmányos nemzeteknél. A' kereskedésnek pedig', mikép már érintem, nagy befolyása van a' nép műveltségére, mert ezen nagy szónak: civilisatio, egyik legközelebbi rokona és szövetségese a' kereskedés. 'S a' kereskedésnek terjedése, és nagyobbodása, a' civilisationak terjedése és nagyobbodása is.

Az önkényes uralkodás alatti nép, épen olyan körülmények között van, mint az úrbér alatti nép.

Az alkotmányos életű, vagy legalább teljes polgári szabadságú népek bizonyos önálló eszmélet, folytonos szellemi fejlődés, vagy is inkább nemesbülés válik lassankint jellemévé. A' különbség, melly a' különböző népek műveltségében e' téren feltűnik.

ahhoz képest változó, mennyi ideig élvezi már a nép az alkotmányos életet. Mert ne véljük, hogy az első percz, melly a' határtalan önkény helyett, alkotmányos életet hoz valamely nemzet' életébe, azon népet egyszerre művelté teszi. Hiszen az alkotmányos élet sem viszen véghez csodákat, hanem csupán nevel, de nevel mert nevel, ne véljük, hogy a' nép műveltsége a' pillanat műve lehetne.

A' népnevelés tehát, és ebben pontosul mind az, mit ez ügyben mondani akartam, az alkotmányos léttől feltételeztetik. A' francia népet például kevesebb iskolázás által ellehet oda vinni, hová a' poroszt csak igen sok iskolázás által lehet. Azon iskolázás által pedig, melly a' porosznál van, a' francziát többre lehetne vinni mint a' poroszt. És ismét, mivel Poroszország sem alkotmányos ország ugyan, de mivel csak még is több polgári szabadság van benne, mint a' hasonlóul semmi alkotmányos életű Törökországban: ezen oknál fogva egy ugyan azon mértékű iskolázással jóval többre lehet vinni a' porosz népet mint a' törököt.

Mi végre a' felső iskolákat illeti, már itt egyre másra azonnal követendő példányul tűzhetnök ki magunknak a' porosz egyetemi rendszert.

Lágyabb fegyelem.

Semmi tanítói hatóság.

Semmi kényszerítés a' tanulásra; tehát

Semmi vizsgálat (examen), kivéven, természetesen, a' rigorosumokat.

Semmi classificatio.

Privat docensek.

Ezek azok, miket el kellene fogadni javítandó felső iskolai rendszerünkben.

‘S el kell e mondanom, mit minden rendezett belviszonyú statusról elmélkedni képes ember tud, miszerint nevelési rendszerünknek (?) legnagyobb hibája épen abban áll, hogy nincs egy köz nemzeti rendszerünk, az az, nincs abban egység?

A' francia forradalom, mit igen helytelenül fogott az fel, ki azt véli, hogy a' francia forradalom csupán vért szomjúzó szenvedély és annak jelensége volt, nagyszerű tanulságos példát ad e' téren is élőkbe.

A' francia forradalom, mit én úgy értek, hogy egy új hatalmat új alapot, az az, nemzeti létet teremtett, Franciaországban, mellyre az ország erejét helyezte, egyenlőséget és egységet hozott be az országban. Az az, eltörlött minden kiváltságot, szintúgy a' hatóságokét, mint az egyesekét. Az az, szintúgy megszüntette a' Normannokat, Alsac-

cokat, Bretonokat, mint a' nemeseket, 's ezek helyett mindenkit francziává tett. Természetes aztán, hogy ezen bölcs elv folytán el kellett töltenie a' felekezeti különbségeket is az iskolai rendszerben.

'S ennél fogva mostan, valamint nem Normanok, Alsacok, Bretanok, 's nem nemesek, polgárok: úgy nem is katolikus, protestáns, és zsidó iskolák, hanem egyenlő Francziák vannak az egy Franciaországban minden tekintetben (Nem értve a' vagyoni és választói jogbani egyenlőséget).

Ennek mint mondám, így kellett a' polgári egyenlőség, és a' status egység' szempontjából ki indulva, megtörténni.

A' francia forradalom mindent a' nemzeti egységre, 's azzal következetesen épített.

Így óhajtom én a' javításokat tételni hazánkban is.

Megismerem azonban, hogy jelen körülményeink között igen helytelenül tennének a' Magyarországi protestánsok, ha, a' mint állunk, le mondanának azon jogrul, mellyel iskoláik körül jelenleg bírnak.

De kérem mindég szem előtt tartatni, miszerint a' változtatás mindég bizonyos feltételek mellett

történik, melyek nélkül mincs józan ember, ki a' változtatást sürgetné.

Így például, én egyáltalában nem úgy értem az iskolai ügyben behozandó egységet, hogy az a' mostani felügyelési mód' javára összpontosítassék, az az, a' helytartó tanács kezeiben tétessék le.

Én úgy óhajtom ezen egységet, mint szinte mind azon külön nemű egységet, és összpontosítást is, mellyről még e' munkában szó lesz, 's mit én, mint a' rendnek szintolly barátja, mint a' szabadságnak, hazám' javára mulhatlanul szükségesnek tartok, hogy az egység, és összpontosítás olly kormányban történjék, melly számadással tartozik megjelenni minden országgyűlésen. Az az, felelős ministeriumban akarom azt.

'S természetesen ezen felelős kormány nem maga volna az iskolai rendszert alkotó vagy teremtő, mert ezt a' törvény szabná ki, és határozná meg pontosan.

A' kormány, mint annak alkotmányos országban lenni kell végre hajtója volna a' törvénynek.

A' törvények pedig, a' nemzeti egység szempontja szerint, tehát mindenkire, 's annálfogva

minden vallás felekezetre nézve is, egyenlő kihatással hozatnának.

A' törvény csak egy hazát, nemzetiséget ismerne, 's ezen tekinteteknek volna alá vetve minden.

Ki tehát azt hiszi, hogy azon temérdek eldaraboltságból, melly nálunk népi és vallási tekintetben létezik, származó széthúzást a' hazában, a' magyar nyelvnek, az az, egyedül a' magyar nyelvnek kiterjesztésével, meglehetne orvosolni, az rendkívül csalatkozik.

Még csupán nyelvileg, és pedig csak hivatalos nyelvileg, van a' hazában egység, addig még vajmi kevés van megtéve az egy nemzeti létre, vagy is a' nemzeti lét *egységére nézve*.

Egy törvény, egy kormány, egy igazság' kiszolgáltatási, – egy pénzügyi –, egy nevelési-rendszer, 's általában a' mindenbeni egység, ez teszi a' nemzeti egységét.

De erről majd alább lesz alkalmam szólani.

Megérkezés Franciaországba

A' regényes thüringiai erdőn keresztül, nielly Schiller' emlékét költi fel az ember' keblében, 's a' kastély-koszorús fejedelmi Rajnán alámenve, Németországból, Belgiumon át, megérkeztem Franciaországba.

Nem ez volt a' végső pont, hova utazásomban szándékoztam, 's hova el is jutottam, de Franciaország volt legfőbb célom.

Az első város, mellybe Franciaországban értem, Valenciennes volt. Ugyan az, mellyből 1792^{en} apr. 29^{en}, ki terjesztett háromszínű lobogóval, 's tábori zene mellett, a' Lafayette parancsnoksága alatt lévő tábor' elő serege, az első fegyveres csapat, a' hoszúvá vált háborúban, a' francziák részéről, az ellenség ellen kiindult.

Legelső a' mi feltűnt, a' mi kellemesen feltűnt, a' köz épületeken lobogó nemzeti zászlók vol-

tak, mellyek ekkép egész Franciaországban mindenütt láthatók.

Lehetlen elhallgatnom, hogy midőn a' nagy nemzet' (la grande nation) körébe leptem, igen jól éreztem magam annak tudatára.

Én a' Franczia nemzetet igen becsülöm. Minden idegen nemzetek között legtöbbre becsülöm, szeretem, 's az egész világon ettől várok legtöbbet azon téren, mell jen az emberi név' fényessé és dicsővé tételére, a' szabadság ügyének előmozdítására, 's általában az elvek és eszmék' tisztába hozatalára munkálkodni lehet.

Ez oknál fogva, Heinével tartok;, ki azt mondja: A' szabadság korunk' új vallása; szinte úgy vallás, mint akármelly más, 's ki a' szabadságot gúnnyal illeti, avagy megsérti, az vallástalan. Korunk ezen vallásának választottai a' Francziák; az ő nyelvökön vannak megírva ezen vallásnak első evangéliumi igéi, 's Paris új Jérusalem, 's a' Rajna a' Jordán vize."

Én nem tudom, de mintha sebesebben kezdett volna keringeni vérem, 's mintha egész lényem lángra lobbant volna, 's még a' kövezett ország úton robogó gyors kocsi' örök csattogása is an-

dalító zenének tetszett, midőn a' határ szélt elhagytam.

‘S mikép csak az eget vélik némellyek képesnek, annyira magasztaltságba hozott engem e' föld.

Mindig a' gyorskocsin ülve bekövetkezett az éj.

Sötét szobában élénkebb az ember képzelete, így voltam én az éjjeli sötétséggel a' kocsiban; ‘s midőn elterült a' homály a' láthatáron, midőn többé semmit sem tudtam szemeimmel kivenni: akkor ismételem leggyakrabban: szép Franciaország! (La belle France.)

Lassanként elálmosodtam, de, szerencsétlenségemre, nem lévén táblabíró, nem tudtam ülve aludni, ‘s így tovább füzém éber álmaimat.

Végtere elmúlt az éj, elmúlt a' korány, ‘s más nap, kevéssel déli 12 óra előtt, megérkeztem Franciaország fővárosába, a' forradalmi Parisba, (Paris révolutionnaire.)

Páris, és a' Francziák¹⁾

„Paris ura, és fejedelme a' többi városoknak; hazája a' tudománynak és a' művészetnek; szövétneke a' műveltségnek; születési helye és székvárosa a' divatnak és fényűzésnek.”

„Paris sokat vesz be, de sokat is ad ki' sokat fogyaszt, de fogyasztani annyit tesz, mint elősegíteni a' természetet; magában központosítja a' fényt, de sugárait mindenüvé szétterjeszti. Minden, mit pártfogásba vesz, felvirágzik, 's minden mit megtámad, földre sújtatik. Forradalmat készít, 's azt be is végzi. Királyokat alkot, 's ha úgy tesszik azokat le is teszi.

- 1) Ezen Czikk, szándékosan Francia jellemmel írva, nem áll ugyan teljes öszhangzásban a' többi, ezen munkában lévő czikkekkal, azonban épen változatossággal, az egyhangúság' kikerülése végett, talán szükség volt reá. Ez a' folyó évi Életképek' 17^{ik} és következő számaiban is megjelent, de tetemesen megcsonkítva a' censor által.

„Mi anyagi erejét illeti, ahhoz semmit sem lehet hasonlítani; Parisban ugyan, csak egymillió lakos van, de ezen millió, szükség’ esetében, mint egyetlen férfi áll elő.

„Parisban soha sincs nyugalom; ezen testnek karjai szüntelenül dolgoznak; szemei szüntelenül vigyáznak; ‘s lábai szüntelenül mozognak.

„Szellemi ereje azonban még nagyobb. Paris központja minden nem ti Francia nemzeti vágyak, érzelmek, szenvedélyek, szeszélyek, érdekek és rokonszenvek.

„Paris egy nagy Ország, egy kicsiny országban. Paris a’ fő, a’ tartományok a’ lábak; és a’ lábak járnak ugyan; de a’ fő az mi igazgat.

„Madrid, – mond Cormenin egy röpiratában, – fő városa Spanyolországnek, Konstantinápoly a’ tövük birodalomnak stb., Paris az emberi nemzetnek.”

És valóban ezen város képe a’ mindenségnek.

Mit másutt szépnek találunk, miben másutt gyönyörködünk: annak itt előképét találjuk fel. A’ mi másutt van, az csak kisebb nagyobb mértékben sikerüit utánzása annak, mit itt, fényesen és remekül készítve, halomban szemlélhetni.

Paris tárháza, és menedék helye mindennek a' mi szeretett, tisztelt, csodált, irigyelt avagy üldözött.

Paris Franciaország minden erejének, fényének, gazdagságának és dicsőségének központja.

Paris a' barátoknak szivárvány; záloga, jele, biztosítója a' jövődönnek. Az ellenségnek pedig fényes kard, melly sújt, de mellynek fényét az sem tagadhatja, kire általa a' halálos csapás méretik.

Illy város, melly olly sok oldalú, és sok oldalúságában olly tökélyesült tulajdonokkal és gyönyörökkel bírna, nincs a' világon több.

Mint a' divatnak születési és székvárosa, a' divat-világban vezéri szerepet viszen. A' tudomány, művészet és irodalom' körében minden irányban kiterjedett hatással munkálkodik. Az eszmék' és elvek' világában pedig valóságos kis Amerika a' vén Európában.

Örök hullámozó tenger, melly szüntelen zajong és háborog, vagy inkább tűz hegy, rettenetesebb a' forrongó vezúvnál, avagy feledhetők, hogy láva-folyama egy század – negyedig tartá előntve egész Európát?

Paris osztja a' hírmezején az oklevelet; vagy van-e világhírű művész, kit nem Paris tett azzá?

Minden téren, minden utcán újabb tömeg, újabb zaj. A' munka és foglalkozás folytonos és nem szűnik megvasárnap sem. A' boltok és műhelyek, minden nap nyitva állanak; sőt a' közmunkákban sincs az ünnepek miatt megállapodás. Első vasárnap, mellyet Parisban töltöttem, egy útszán kövezet rakást vettem észre, 's midőn ezen, reám nézve e' napon új, látományt megszemlélni közelebb járultam, élénk zaj üt meg füleimet. Az élénk zaj, a' munkások' dala, a' dal pedig a' Marseillaise volt. Lehetlen vala nem mosolyganom. Nyugalmas kövezet, gondolám, te a' Marseillaise zengése közben rakatol le, 's a' Marseillaise zeilg"ése közben szakasztatol fel! És ki mondja aztán, hogy a' francziák változékonyak!?

A' szellemi világ körében Paris gyűlhelye és gyűlpontja az eszméknek és elveknek. Egy nagy nyitott könyv, mellybe csak bele kell tekinteni, 's ha ép szemmel bírunk, azonnal olvashatunk. A' kövezet, utszák, térek és teremek, mint megannyi emlékek, felénk fordulnak, 's elbeszélik történeteiket. Minden nyom föld szentelt tér, hol nem érezni, nem tanulni lehetetlen. Körében a' levegő lelkesedéssel tölt el, melly emeli a' lelket 's buzdítja a' szívet.

Boldog Ország, melly ennyi emlékkel, ennyi emlékeztető és buzdító jelekkel bír!

Paris olyan mint a' költészet, melly a' követési példánynak szem elétüntetése végett teremtett, hogy az embereknek kijelelt irányuk legyen, melly felé haladva a' tökéletesedést megközelíthetik.

Vagy is inkább, olyan mint a' költemények' legjava, – mert még ezek is hatástalanok maradhatnak ugyan az avatatlanok és az érzelem nélküliek előtt, de ha ihletésre és lelkesedésre való képességgel tekintjük, mint a' teremtő, még szívünk' legmélyebb rejtekébe is behatnak.

Más emberek, más szellem más világ, más gondolkozás.

Miről másutt a' felvilágosodottak sincsenek eléggé avagy mindnyájan tisztában, azt itt az óságosok sem vonják kétségbe. Egy francia kiadású vén Döbrögi, midőn regényt látott kezemben, mind annyiszor kárhoztatott. Mit olvassak tehát, kérdem egykor telhetőleg ártatlan képpel? Voltairet, feleie gyorsan. Adjon isten nekünk-gondolám magamban-sok ilyen óságosokat.

Ki Parist fürdőhöz hasonlítja, annak teljes igazsága van, mert bár minő kellemes legyen a'

bennlétel, mindenek felett magasztos azon hatás, melyet későbben gyakorol. Paris tehát melegfürdő, mellynek hatása azonnal érezhető, kellemes, 's ha állítanom nem kellene, hogy lelkesedést gerjesztő, azt mondanám szenderítő. Meleg fürdő, melly míg benne vagyunk, izzadásba hoz, miután pedig belőle kiléptünk, olly édes lankadtságba merítő kéj-hullámzást szül idegzetünkben, hogy azt vélnők, minden anyagi alkat részünk átszellemült. Meleg fürdő, mellyben enyhülve érezzük magunkat, mellyben ereinket metszhetnek fel, és még" is nem csak minden fájdalom nélkül, 's mintegy észrevétlenül: de sőt némi kéjjel lehetne benne elvéreznünk, és meghalnunk. Azonban épen azért, mivel fürdőhöz hasonlít, bárminő szédítő, és magasztaltságot osztó legyen is míg benne ülünk, mindenek felett még édesebb és elérzékenyítőbb azon hatás, melyet rajtunk belőle kiléptünk után gyakorol.

Mint édes álom, mint kincset érő emlék tűnik fel képzetünkben, melly gyönyörködtet, elragad, de melly nyugtalaná és elégedetlenné is tesz a' távolban.

Ez a' város egy nagy tárház, mellyben minden van. — Pompa és fény annyi, hogy azoknak egy részecskéjéből gyarmatosítani lehetne egy más

nagy várost. Gazdagság, szegénység; szorgalom' henyesség; lelkesedés, komoly tanulmány; szépművészet, kézmesterség; költészet, műipar; csillogás, összevonultság; szerelem, kicsapongás; erkölcsromlottság; címeres hintók, szerény omnibusok; tömege a' cifra népnek, serege a' kék üngeseknek; zajos nép, hallgatag kőhalmaz.

'S ha megjártuk e' roppant várost, melly meg számlálhatlak házaival és utcáival, meghasogattott szikla-területnek látszik inkább, mint ember alkotta városnak; ha megjártuk e' roppant várost, az az, annak minden nyilvános és nem nyilvános, jó és rossz helyeit: úgy tetszik, mintha az egész világot megjártuk volna, mert egy körben itt csak vasutak, gyárok, gyarmatok, részvények, váltók 's egyszóval a' kereskedés az, mi az embereket elfoglalja; egy másikban pedig a' politika, philo-sophia, 's egyszóval a' tudomány és a' szellemi érdekek foglalnak el mindenkit; egy harmadikban végtére a' pipere, ékszerek, szalagok, bársony-selyem, zene, festvények, színházak, 's még inkább a' színésznők, tánczosnők, szerelmi kalandok 's röviden, a' világi mindennemű gyönyörök és fényezés ragad mindenkit örvénybe.

És óh mennyire ért mind ezekhez ez a' gonosz Paris.

Ez a' város egészen egy világ.

Folytonos színhelye a' látományoknak; nagy teremé a' hangzavarnak, és hangversenynek, mi- ket, kilencszáz harminczöt ezer ¹⁾ ember örök zszibongása alkot.

Óvakodjatok a' sorompóktól messze távozni, mert ezen zszibongó sokaság tevékeny is, 's meg lehet, visszatérésiek' alkalmával, tán már új királyt fogtok találni, mivel itt gyorsan határoznak, 's a' határozatot haladék nélkül azonnal végre is hajtják.

Hány pártnak volt már Paris küzdhelye tancstereim és utczaiküzdelmekben!

E' város kebelében éltek, és élnek nagy részint ma is, a' legitimisták, 93' republicánusok, honapartisták, philippisták, mozgalom' emberei, ellenállás emberei (hommes de la Résistance) jövő-

1) Az 1842^{ik} évi hivatalos összeírás szerint az idege- neken és katonaságon kívül, Parisnak 935,261 lakosa volt.

kor' emberei (le Parti de P Avertit), amerikai republicanusok, st. simonisták, socialisták, commt-nisták, humanitaires-ek, radicalok, patrióták, haladás' emberei, közép, balközép, jobb-közép", bal-szél, jobb-szél, monarchisták, népbarátok, anarchisták, reformisták, fiatal Franciaország, emberijogok' védői (la société des droits de l'homme), társas kötelékek' védői (la société des Famille), reactionaires-ek, conservativok, 's még a' kiket én nem tudok!

És az emlékezetek, mellyek e' pártok' eszméihez, 's a' véres forradalmak' szörnyetegeihez csatlakoznak, a' sorompókhöz érve tán reszketegséget okoznak tagjaitokban? – csalatkoztok. A' reszketegség, melly, Parisnak 52 kapui közül akár mellyikhez érve tagjaitokat elfogja, nem a' félelemnek, hanem a' zabolázhatlan vágynak szüleménye, minél előbb átlépni a' küszöböt.

Minden a' mit e' városban szemlélünk, Amerikára emlékeztet.

Ha látjuk, mint bolyongnak búsan de szikrázó szemekkel a' boldogtalan lengyel, olasz, stb. menekvők, részt vevő kebellet tekintünk a' száműzöttekre, 's a' Francia nemes lelkűség iránt, tisztelő

érzelemmel ezt mondjuk: ez Amerika, a'szabadság' hazája! ¹⁾

Ha pedig a' gyár- és kézművesi ipart és szorgalmat, melly csupán Parisban 200,000 személynek (ouvrier) ad foglalkozást, 's a' gazdag és a' fényes boltokat tekintjük, akkor ismét azt mondjuk: ez Amerika, a' kereskedés' és az ipar hazája!

Sőt, csodálatos! ha Parisnak leghitványabb részébe tekintünk is, melly mindent meghalad a' világon a' maga nemében; ezen tanyájában és fészkében a' pornak, sárnak, bűnnek, fürtelemnek, még itt is találunk valamit, mi Amerikára emlékeztet. Hol ugyan is a' megrekedt légnek, a' szűk és tekervényes utcák' mély börtönéből leendő felszabadítása végett, új téres utcákat törnek, a' surft ház tömegben, egyenesen kiszabott irányban: valameddig ezen új utszák' oldalai palotákkal benem szegetnek a' leromlott ronda házak' maradványai piszkosan meredeznek egymásnak ellenében, 's a'közfalakban volt kémények, kettémetszve, mint fekete vonalok sötétlenek a' bámúlónak szemébe, 's

1) 1842^{ben} Franciaországban 4,724 lengyel, 389 olasz, 168 spanyol, 7 német, 1 portugál, Összesen 5,839 menekvő kapott francia segílyt, és pedig 2,150,000 francot.

ekkor ismét azt mondjuk: ez Amerika, hol a' városokat és utcákat előre kimérik a' rengeteg' mélyében, 's a' fekete vonalok az elpusztított őserdő fáinak megperzselt sudarai!

Ez a' vén európai kis Amerika úgy tűnik fel képzetemben, mint szentelt hely, melly felé imádkozásban fordulni kell, mint iránytadó csillag sötét éjjel a' széles tengeren, mint tűzoszlop, melly a pusztában tévelygő vén Európa előtt halad.

Olvasni lehet róla köteteket, az nem sokat ér; a' holt betű soha sem fogja eléggé híven visszatükrözni a' valóság élénk színeit. Ezt látni kell; mondhatni kell róla: én láttam; én laktam benne"; kifáradtam benne a' szemléletben számtalanszor; életszükségemmé vált falai között az étel, ital és álmom számtalanszor; felhevültem, 's kinyugodtam magam benne számtalanszor; megnéztem emlékeit; voltam térén, jártam utcáin; beszéltem lakosaival, kik nem kizárólag őseik' emlékével igyekeznek Európa ügyeimét felhívni.

És ha valaki találkoznék, ki minden egyéb nélkül, mi arra szükséges, csupán telt erszény-nyel útra kelve, megjárta egy pár hét alatt az ó és új világnak minden részeit, és – egyéb helyeket, 's vissza térvén, méltánytalan kicsinyítéssel

és szánandó értetlenséggel azt állítná, hogy az Angol semmi egyéb, mint rekedtes hangú, veres liajd, kalmárlelkű, érzéketlen önző teremtmény, ki terhére van a' földnek, mellyen jár; parlamentje pedig egy minden törvényhozói illő komolyság nélküli, feltett kalapú, levetett felső ruhájú, szüntelen morgó 's alma evő, tiszteletet nem érdemlő, gyarló csoport; a' francia pedig egy szüntelen ugráló, szeles, tánczos, megtestesült hitvány könnyelműségi példány; kamarája pedig egy visítózó, kiabáló 's dulakodó útsza-gyerkőczők' össze-jövetelének másolata, 's mind ezek' folytán, képzelt tapasztaltsága' érzetében, némi megvetéssel halljátok ajkaira venni e' két nemzetnek nevét; – az ilyen embert, kérlek nevéssétek ki.

A' francia nemzet annyi kitűnő tulajdonnal bír, hogy ezek egy kicsiny nemzetet is, magasra emelnének; azonban a' francia nemzet egyszersmind a' mívelt világ' legnagyobb számú nemzete is.

A' francia nemzet elő serege a' többi nemzeteknek, 's a' párisi nép legjava a' francia nemzetnek.

Mi másutt távoli remény, az itt már fél százados tény; miről másutt csak álmodoznak, az itt már valósítva van; 's míg másutt örökké arról

beszélnek, mi történik a' külföldön, addig itt cselekesznek, 's anyagot szolgáltatnak másoknak a' beszédre.

Míg' a' többi nemzetek (az angolt kivéve) míg csak lesznek, vagy is inkább csupán lehetnek, a' francia már van, és fény körben él.

És minő élénkek, illedelmesek és finomak ezek a' francziák!

Minő udvariasok, gyöngédek, nemesen büszkék és kíméletesek í

Senki, mert finomabb posztó-ruhást lát, ezért ki nem tér; és senki, mert finomabb posztó ruhát hord, kitérést nem igényel. Senki nem ad, de senki sem is követel a' szoros illedelmi határon túl legkevesebbet sem; de ezen bizonyos határig mindenki megkapja, mi őt illeti.

A francziák' jelleme kiválóan nemes; szellemek bátor; érzelmök magasztos.

Mintha legkevesebb balítélet, legkevesebb szellemi nyűg sem volna é' honban.

Semmi a' mi csüggeszt, a' mi kínozt, vagy a' mi lankaszt.

Minden a' mi emel, lelkesít és biztat.

Ezek az emberek nem emlékeznek örömtelenül

múltjokra, nem tekintenek félelemmel avagy reménytelenül a' jövőbe, 's nem csüggnék lankadt erővel, és kétségbe esve a' jelenen.

Mi másutt kétségbe ejt, arra a' francia azt mondja: ez bosszantóbb, semmint kétségbe ejthetne.

Mi másutt ámulattal bámultatik, azt a' francia lobogó dics-vágyában elérni esküszik meg.

Hősiség és nem makacsság; bátorság és nem dacz; nemes dics-vágy és nem kicsinyes hiúság tisztán kifejlődve honosodott meg a' francziákban.

Nevetem én azokat kik a' francziák' féktelen tüzeről beszélnek. Ezen tűz előttem lelkesedés, s' ezen féktelenség előttem csüggedhetlenség, 's énnélfogva, mit azok, mint féktelen tüzet becsmérelnék, azt én mint csüggedhetlen lelkesedést becsülöm.

És senki se mondja, hogy Franciaországban hiányzik a' higadt komoly szellem, és az erkölcsi érettség, mert e' tekintetben megpirította Franciaország az egész világot. Míg ugyan is az egész világ tétlen nyugalomban henyélt, Franciaország, legelső az újabb korban, rendszeres polgári, büntető, kereskedelmi és rendőri törvény könyvet alkotott, még pedig mind ezt közepette a' legnagyobb hadzivataraiknak. Nem lehet tehát mondani, hogy a'

francziák nem értik a' béke korát, mert egészen ellenkezően, nem csak vissza tudák az ellenséget verni, hanem még magát a' harczok korát is sokkal jobban használták, mint az egész világ a' béke korát.

Ez a' nemzet, melly nyugtalansággal, és mit én tudom minő nemével a' semmit tevésnek vádoltatik, a' legmélyebb belátású törvényhozókat, a' leg lángeszűbb rendező (organizáló) tehetségeket tüntette fel.

Van-e és volt-e valaha valaki e' világon, kit e' nemben a' francia conventtel és Napóleonnal csak hasonlításba is lehetne hozni?

Oh, beh nevetem én a' francziák elleni berzenkedést és erőködéseket!

A' francia bátor, 's minő bátor, olly erős, 's minő erős, olly nagy lelkű és nemes szívű.

A' mennyit tud, annyit mer, 's a' mennyit mer, annyit mindig tud is.

Kifárasztható, de meg nem semmisíthető. Meg csalhatni, de le nem bilincselhetni.

Csak nevetségessé és unalmassá ne válják valami előtte, mert annak semmit sem lehet a' francziától remélnie.

A' francia emberi méltóságának érzetét teljes mértékben bírja, ezen érzetre büszke, 's féltékenyen őrzi azt.

Azonban nem kevély, de nem is alázatos, 's legkevésbé szolgálai. –

Az alacsonyság, zsarnokság 's az igaz ügynek elnyomása, bárha nem őt érinti is, mindig bosszantja, 's mindig határozottan kárhóztató bírót talál benne. Egyébiránt, ha meg nem sértik, senkit sem bánt; azonban nem csak hogy a' sértést el nem tűri, de még csak a' fenyegetést sem hagyja meg torolás nélkül.

Némellyek divatba szeretnék hozni a' francziának a' szabadság, egyenlőség és dicsőség iránt kimutatott vonzalmát, 's ezen szavaknak emlegetését gúnyolni és kárhóztani.

Milly nyomorú, kicsinyes felfogásból származó vád!

Miért nem tesztek a' magyarnak is szemre hányást, hogy szüntelen a' „hazát” emlegeti?¹⁾

- 1) Egy nyelvben sem jő e' szó „haza” olly gyakran elő, mint a' magyarban. A' magyar egyáltalában nemis mondhatja, mint a' többi Nemzetek „Orzágoni” avagy „országunk” hanem mindig „hazámat” és „hazánkat” mond.

És valamint szeretem, hogy a' magyar annyira gyakran emlegeti hazáját: égy nem kevésbé becsíülöm, hogy a' franczia annyira gyakran emlegeti a' szabadságot, egyenlőséget és a' dicsőséget.

Én a' francziáknak ezen gyakori emlegetésében, annak biztosítékát találom, hogy a' vágy ezen eszmék iránt, valóban és mélyen kebeleekben van gyökerezve.

Ezen emlegetés előttem szilárd elhatározottságot tüntet fel.

Ezen emlegetés előttem ezen büszke értelemmel bír: ez az én akaratom!

Mások csak azért szeretik ezen eszméket, mivel meg vannak győződve azoknak helyességéről; a' franczia ellenben, mert vérébe vannak oltva, 's ennélfogva minden hosszadalmas szörszálhasogatás nélkül felkiált: ezek engem megilletnek!

Szóljunk tisztelettel a' franczia nemzetről!

Egy híres római szónok mindig' azzal végezte beszédét: végtére is Carthagot le kell rombolnunk. És senkinek sem jut eszébe ezen mondást kárhozatni, pedig bár ha egy részről e' mondásban a' római polgár hazaszeretetének összege befoglaltott, de tagadhatlan, hogy egyszersmind bizonyos

dúló szándékot is fejezett az ki. ‘S íme a’ francziák hasonlólul mindig azt mondják: Végtére is nekünk szabadság, desőség és egyenlőség kell, ‘s bárha mind ez hasonlólul összege a’ haza szeretetnek és magában rejti a’ tökéletesbülés magvát is, vannak igen sokan, kik egy oldalúan a’ római polgár’ mondását az egekig emelik, de a’ francziák’ szavait gúny tárgyul tűzik ki.

A’ francziát megilleti a’ dicsőség.

Franciaország’ vezetője, központja az európai műveltségnek. A’ műveltség’ eszméje és kifejlődése Franciaország’ történetével van leginkább egybeforrva.

Mindenütt, hol előre kellett menni, Franciaország előre ment; ³s mindenütt, hol résen kellett állani, Franciaország résen állott.

A’ francia nemzet hős, de hősiségének érzete nem akadályoztatja, hogy egyszersmind minden nemzetet, az egész világot, szeretettel ne ölelje kebléhez, és semmi külkörülmény sem akadályozza, hogy szeretetét ki ne nyilvánítsa. Franciaországban, ezen hazájában a’ minden nemű ellenzéknek, ez ügyben egy vélemény, egy meggyőződés, egy akarat uralkodik. Ne vádoljátok a’ francia nem-

zetet, hogy elhagyta a' vitéz, de szerencsétlen lengyeleket, mert ezen vád ellen a' nemzet, isten és ember előtt tisztán áll.

A' szeretet minden más nemzet iránt, melyet a' francia keblében hordoz, rokon azzal, mit köznyelven világpolgárságnak neveznek. A' világ polgárság ugyan, köz nyelven, kizárja, vagy legalább gyöngíti a' haza szeretetet, Franciaországban azonban ebből legkevesebbet sem vehetni észre. A' világ – polgárság másutt onnan ered, mivel a' kebel fogékonytalan, a' hazaszeretet' nemes érzelmeire, Franciaországban ellenben a' világpolgárság csupán a' hazaszeretet' következménye. Másutt, mert nem tud a' kebel lelkesen feldobogni a' hazaszeretet' érzelmeire, előzőnk az érzemény az egész világon mindenüvé, Franciaországban azonban épen azért, mert minden francia érzi, mi roppant kincs az, 's mennyire minden befoglaltatik e' szóban „haza” mindenki méltánylással gondol azokra, kiknek a' sors más országot adott hazául, 's ezen kellő méltánylat, ezen tisztelő érzelem, melyet minden haza 's minden hazának polgára iránt érez a' francia, kiterjed az egész világra, 's ezen érzelem az, melyet én ezen köznyelvi szóval tettem ki: Világpolgárság; de, mint meglátszik,

ezen világ – polgárság lényegesen különbözik a' németek' világpolgárságától, mert ez a' németeknél alap, de a' francziáknál csak következmény. Az az, a' német előbb a' világot, a' francia pedig előbb hazáját szereti. A' német az egész világot hazájával együtt egyformán szereti, a' francia pedig előbb hazáját szereti, azután pedig az egész világot.

És ezen okoknál fogva mondám én: hogy Paris kis Amerika e' vén Európában, 's menedék helye mindennek, a' mi üldözött.

A' művészet, mi iránt nálunk úgy szólván, senki ^ . Angliában pedig csupán az aristocratia, és ez is csupán azon okból mutat pártolást, hogy elmondhassa: képtáram ennyi, meg ennyi ezerfont sterlingbe került, Franciaországban az egész nemzet által tömegben pártoltatik.

Némellyek ugyan erre azt mondják, hogy a' francia nemzetnek tömegbeni vonzalma a' művészethez, csak felület, és nem valódi műértés. De ez badar beszéd, mert a' tömegtől alapos műsmereget kívánni képtelenség, 's ha csak eszébe jut is a' tömegnek a' művészet iránt figyelemmel lenni, már igen sokat tett.

Ezen állítás' szellemében a' nép soha sem volna megérve az alkotmányos életre, mert a' nép soha sem bírhat tudományos, határozott és teljesen tiszta fogalommal az alkotmányos dolgokról, e' nélkül pedig, a' felebbi állítás szerint a' nép vonzalma csak felület, és nem valódi műértés. A' felebbi állítás szerint csak néhány tudományos ember volna az alkotmányra meg érve.

Igen is, a' nép lehet ismereteiben felületes, sőt ennél többet a' néptől kívánni nem is lehet, de legyen legalább felületes, mert azon nép, melly csak nem is felületes, épen semmi sem. Így vagyunk az alkotmányos étellel is. Sokan azt mondják, hogy nincs nemzet, melly nem volna meg érve az alkotmányos életre. Én azt mondom, ez nem igaz, mert van olyan nemzet; és ilyen azon nemzet, melly nem kívánja, nem követeli az alkotmányos életet; de megelégszem, ha valamelly nép csupán felületes fogalommal bír arról, csak hogy minden esetre óhajtja azt bírni.

Én nem kívánom, hogy a' nép a' dolgot mulhatlanul alaposan ismerje, 's megelégszem, ha hajlamot, vágyat, ösztönt, fogékonyságot, szeretetet nyilvánít. A' különbség e' téren mindössze is abból áll, hogy másutt vannak ugyan tudósok, kik

alapos műértők, de Franciaországban is vannak; azonban Franciaországban a' nép is vonzalommal bír a' művészethez, de másutt ezen lap tisztán marad.

De Paris ezen kívül tárháza is mindennek, a' mi szeretett, tisztelt, csodált és irigyelt. Éltető levegője a' világ mindennemű gyönyöreinek; lakhelye a' vigalonnak, életkedv és kényelemnek; párolgó étel az éhesnek; illatos fűszer a' bővölködőnek; „ezer egy éj” a' regényes ábrándúnak; csillogó terem a' divatfinak; mely rengeteg az együgyűnek; komoly tanulmány a' művésznek; örök bánya a' szorgalmas vizsgálónak; és egy szóval – hona a' mindennemű bűbájnak.

Épen ezért a' vidéki francziának csak egy vágya van: Parisba jönni; csak egy tanulmánya van: mint kell Parisban élni.

Jó idővel útra kelte előtt, a' vidéki francia csak arról olvas, csak arról kérdezősködik, mit cselekedjék, mint elmélkedjék, minő szabályokat kövessen, ha egyszer Parisba ér; És én szinte képzelem, mintegy ilyen tanácsot szokott kapni:

Jámbor ifjú, ki Parisba szándékozol, jegyezd meg, hogy itt mindenek felett vigyáznak kell lenni.

mert annyi az alkalom, melly vagy örvénybe sodorhat, vagy talán egész életedre kiható szerencséhez juttathat, hogy nem lehetsz eléggé szemes és körül néző. Használd az időt, 's gazdálkodjál azzal a' leg' okosabban.

Vigyázz különösen, mert nagy városokban vannak bizonyos emberek, és életmód, kiktől ha tanulsz örökre eltévedtél, 's mellyet ha magadnak választasz, a' nélkül, hogy határozottan a' nem becsületes emberek' sorába volnál számítható, nem épen a' legtisztességesebb állapotba fogsz jutni.

De azért ne keresd az egyszerűséget, mert az egyszerűség a' nagy világban együgyűség.

És ha talán nőtelen vagy, ne véld, hogy rideg életre kényszerít sorsod.

De ha nős vagy se essél kétségbe. Parisban a' házas élet nem a' zsémbelődések' kiváltságos téré. Parisban, úgy szólván, soha sincs rá eset, hogy a' nő engedetlen volna, mert nincs rá eset, hogy a' férj parancsolna. Itt soha sem czívódnak egymással a' házas felek, mert rendesen ritkán látják egymást; 's azt sem lehet mondani; hogy rosszul élnének egymással, mert tulajdonképen nem is élnek egymással; de azért ez nem rossz család-élet, mert jóformán nem is családi-élet.

‘S ha a’ gyönyörökben, mellyekkel a’ nagy világi élet minden lépten kínálkozik, teljes mértékben akarsz élni, el kell feledned múltadat. El kell feledned, hogy tőled az emberi társaság valami épületes dolgot kíván. El kell feledned, ha talán a’ környékben, mellyben neveltetél, csodálat’ tárgya valál. El kell feledned keblednek minden korábbi nyögdecseléseit, mert ezek gyöngeségek, mellyekre csak saját személyünk’ gúnyolásával emlékezhetünk vissza. El kell feledned az első szerelmet, és örök hűséget, ha ugyan elég gondatlan voltál valamely vidéki vátroskában illet fogadni. Az örök hűség csak nevetség, avagy gyötrelem, mellyel vagy saját személyünket, vagy pedig azt kínozzuk, kinek az örök hűséget fogadók. Az állhatatosság pedig nem egyéb, mint vegyülete az elfogultságnak, makacsságnak, és együgyűségnek. A’ világon minden előre halad, ‘s ki állhatatos marad, azt bizonyítja, hogy mindig a’ múlt időkben tévedez. Állhatatossággal kérkedni tehát egyáltalában nincsen jórendben, mert nem szinte olly nevetséges – e azt fogadni, hogy valamely hölgy iránt örökké hívek fogunk lenni, mint azt állítani, hogy mindig egészségesek fogunk maradni? Ha tehát valakinek azt ígérjük, hogy örökké fogjuk őt sze-

retni, ezt mindig csupán azon föltétel alatt tesszük, ha azon bizonyos valaki örökké szeretetre méltó fog maradni, avagy ízlésünk örökké ugyan az fog' lenni. Minden a' ki ezt nem hiszi, csaló, avagy «ábrándozd. Az állhatatosság nem is volna egyéb, mint megelégedés azzal, mit már bírunk; de lehet - e felvilágosodott ember megelégedett? A' tespedő nyugalom maga a' boldogtalanság. Az ég is unalmas, ha változatlanul borútlan, és azért félre az egyhangú munkátlansággal, éljen a' változatosság"! És végtére is az állhatatosság nem egyéb, mint az ízlésnek, és az érzelemnek tartóssága, mit pedig nem áll tehetségünkben sem megszerezni, sem elidegeníteni, - A' kisvárosi vásár-és ünnepnapi cziczomát, az izmos elmésséget, a' lepletlen észrevételeket azért kell elfeledni, mert ezek ártalmasok; az egyszerű egyenes és őszinte beszédet, s' az ügy nevezett nemes érzelmeket pedig azért kell elfeledni, mert ezek ismét ártatlanabbak semmint nagy városban illők lehetnének. Mind azon jámbor és kegyes szokásokat, mellyekre apa, anya, nagyatya, nagyanya, és nagy néne olly sok fáradsággal szoktatának, egyszerűen el kell hagyni. Az őszinte ölömet, a' könnyed csodálatot, a' felsőségi követelést, a' parancsoló hangot, a' könnyességet, a' bi-

zalmasságot, az iskolai évek' emléket, a' fáradhat-
ten szorgalmat, a' gyöngéd gondot mások' baja
íránt, a' jámbor szándékot, a' tiszta akaratot, egyen-
lően mind el kell nyomni. A' heves és hirtelen
indulatot meg kell semmisíteni. A' hangos neve-
téstől, vagy tán épen kaczajtól, 's a' mértéketlen,
vagy tán épen szomszéd gázoló tagjártástól pedig
isten mentsen! Az ügyetlen mosolyt el kell fojtani,
de az ügyesen irányzandót mindig készen kell tar-
tani. Az egészséges színtől búcsút kell venni. A'
tárgyakat, és körülményekét szerethetni, de az em-
berek íránt csak vigyázó légy. Ritkán hidj, mindig
kétkedjél. Jegyezd meg', hogy az örökké vidám
ember rendszeren semmi embere azonban az örökké ko-
moly sem sokkal több, és igen sokat igényel.
Ne keresd a" vitatkozást, 's minél ritkábban mondj
ellen. Soha se bocsáss ki szádon semmi gúnyt,
avagy gáncsot, mellynek egyenes értelmén kívül'
más jelentése is nem volna; jó, vagy rossz, az
egyenes értelemmel egyező, avagy attól különböző
legyen azon jelentés, az mind egy, legjobb azon-
ban, ha mindkét részre lehet magyarázni; ezen
magyarázatot magad meg tenni azonban óvakodjál.
Ha felülről mosolyognak rád, vigyázz, mert talán
tudtod nélkül is eszközül használnak, ha pedig a'

nép tapsol, jusson eszedbe, hogy egy hajdankori híres ember, Phocion, valahányszor tapssal fogadta a' tömeg valamely nyilatkozatát, mindig meg rettenve tekintett szét, 's kiejtett szavain gondolkodott, ha vajjon nem valami bolondot mondott-e? Egyébiránt ha rokonszenvre találsz magad iránt, annak mindig örülhetsz, de ne hajhászd azt, mivel ez több a' hiúságnál, ez férfiatlanság volna. Meg érdemelni a' népszerűséget, ez dicsőség; keresni induljon a' gyöngé. Ne kapaszkodjál a' más szekeérébe, hanem vonasd a' magadét. Mindenek felett ne feledd, hogy e' földön leggonoszabb portéka az ember. Szavakra semmit se adj, mert az erényről, jóról, és igazról, elméletben legalább, rendszeren mindenki kedvezően nyilatkozik. A' világba lépve, lásd el magad nagy mennyiségű reménynyel, mellybe a' büszkeség is bele legyen szöve, azonban légy elszánt, és türelmes is, ne aludjál, de örökké az álmodó' magasztaltságában légy. Egyenes légy, de gyöngéd is; nyájas is, de büszke is. Becsüld meg mindenkinek emberi méltóságát, de becsüld meg a' magadét is. Mindenek felett pedig jegyezd meg, hogy az élettudomány' legjava abban áll, miképen tudja magát az ember bár minő körülmények között elhatározni, vannak

emberek, kik könnyeden, és megfontolatlanul határoznak, ezek a' könnyelműek; vannak mások, kik semmit sem tudnak magokban, másnak tanács adása nélkül elhatározni, ezek a' gyávák; vannak Ismét mások, kik egy általában nem is határoznak, hanem megfontolatlanul azonnal neki rohannak, 's azonnal tettehez fognak, ezek a' vakmerők különféle színezetben; 's csak igen kevesen vannak, kik értik a' mesterséget, magokat, mint illik, férfiasan, gyorsan, de nem könnyeden, saját helyes belátásuk, 's nem a' mások szavai után szilárdul, de nem vakmerően elhatározni.

'S ha valaki találkoznék, ki ezen jó és rossz kölcsönzött és nem kölcsönzött elveknek egyre másra hűséget esküdnék:

Én kinevetnem.

A' párisi életet minden tekintetben leírni teljesíthetlen munka, mert hiszen olly sok oldalú, és sok oldalúságában olly magas fokú Parisban a' kifejlettség, és tökélyesültség az élet' gyönyöreiben és kellemeiben, hogy annak nem mondom ismeretere, de csak megpillantására sem elegendő néhány hónapi ottani lét.

Parisban az idegen ember a' szabadság barát minduntalan újabb dolgakat szemlél, mellyek a' bő-

dúlásig eltöltik a' képzeletet; vagy pedig mintha tűz-anyag volnánk, számtalanszor elgyúlunk, és lángot vetünk, 's kebelünkben – epén azért, mivel az nem szeszélyes lény, mellyből valamit ki lehetne csikarni, de melly, ha kellemesen érintetik meg, önkénytelenül megzendül, mint, az ó világi rege szerint, a' Pygmalion szobra hajnal' hasadta-kor – öröm hullámszik szét, és elérzékenyülés.

Paris a' múltban és jelenben küzdtere volt, és most is az, az eszméknek, 's mint ilyen számosabb és nevezetesebb pontokat és csatatereket tud felmutatni, mint akármelly más egész ország.

Legérdekesebb ezek között a' Concorde tér. Ezen tér, különböző időkben, különböző nevet viselt. Legnevezetesebb időszakában, – mert ezen tér egy időszak' kezdetét jeleli ki – forradalmi térnek neveztetett. Lajos Fülöp egy obelisket helyezettett közepére, 's ez által mint egy saját újabb nevezetességet akart e' térnek szerezni, melly homályba borítsa az eddigit. Hasztalan! az eseményeket nem lehet a' történet lapjairól kitörölni; 's a' történet nem valami csupán egy példányban meg levő könyv, mellyből ha némelley lapokat ki szakasztunk, homályba boríthatjuk az eseményeket. Azon helyen hol most az obelisk áll, a' vérpad

(guillotine) állott a' forradalom' idejében, ezen helyen vált el a' XVIII Lajos feje testétől. Danton, Robespierre, Bailly és számtalan mások, maga a' mostani királynak apja is, az akkori Orleánsi berendezeg, mindnyájan ott vértettek el. Az 1793' év jan. 21^{tól} az 1794ⁱ év jul. 28^{ig}, az az, XVI Lajos lefejeztetésének idejétől a' Robespierre lefejeztetéséig, e' helyen működött 18 hónapig a' nyaktiló, 's mint Dcsmoulius „Vieux Cordeliers” című folyóiratában monda: „Az új darabok iránti kíváncsiság, mellyeket csak egyszer lehetett elő adni, mindenkor teméntelen népet csődített össze.” Desmoulius ezen sorokat, a' szenvedélyek' mérséklése végett írta. Ez egy neme volt a' „Kelet népének.” 's még akkor nem sejtette, hogy épen ezen mérséklés' bűnével vádolva, ő is a' nyaktiló alá fog kerülni. Ő' volt a' nép' első vezére. Nem mintha ő találta volna fel azon eszméket, mellyek mellett a' francia nép fellelkesedett, de mert ő állott legelőbb a' népmozgalom' élére. A Palais - Royalban most is meg lévő Fogkávéházban, melly rendes gyűlhelye, casinója, volt 1789. a' „haza-fiaknak,” ő vitte a' főszerepet, 's innen lépett elő jul. 12^{en}, 's a' kertben egy asztalra állva, első volt, ki a' néphez szónoklatot tartott. Később,

más úton haladván a' forradalom, mint ő szerette volna, 's visszarettenve, hogy a' nyaktilóval rendes mesterség üzetik, említett iratában mérsékletet sürgetett. Ez halálát készíté elő. Dantonnal egy időben lépett a' vérpadra. „Íme a' hála, monda, mellyel a' szabadság első apostolának fizetnek!” Nem sokára Robespierre is követé, 's ezután megszünt a' véritélő szék.

Ezen tér, ez idő szerint, Parisban a' legszebben ékesített tér. Ezen térről a' közben eső kerten, és királyi lakon át, egy másik, szinte igen nevezetes térre, a' carrouselre jutunk, melly mint ostrom-tere, forradalmakban, a' királyi laknak, hol annál fogva a' király választások tartatnak, a' világ' legelső rendű gyűlés – teremé, és csata tere.

A' gondolatra: ennél nevezetesebb csata tér nem létezik, komolyan állottam meg e' téren.

Ez a' tér az, hol különböző időkben, és számos esetekben, a' királyi palota és a' királyság ostromoltatott.

Ez a' tér a' legkeményebb könyv, melly a' királyság ellen létezik.

Ez a' tér a' legnevezetesebb pontja a' forradalmi küzdelmeknek.

Ez a' tér egy nagy terem, avagy inkább egy ház, hova a' nép fegyveresen gyűl össze imádkozni.

Vagy sinai hegye inkább a' népnek, hol kijelentéseinek (revelatio) meg tétele végett szokott meg jelenni.

Mennyi nevezetes napok' emléke van ezen térhez csatolva!?

Itt lehet leginkább elmondani: a' nép szava, isten szava!

Itt állotta ki egy pár rendes ostrom alatt XVI Lajos a' legsúlyosabb poenentiát, mellyet valaha ember és király kiállott.

Itt viharzottak el 1792^{en} jun. 20^{an}, és aug. 10^{en} a' királyság legrettenetesebb fergetegei, melyek a' más fél ezer éves királyságot halomra dönték. És minő megdöbbenő jelenetek' kíséretében! Midőn június 20^{an} végtére elvonult a' fergeteg, mellynek idején XVI Lajos, saját palotájában, a' nép' dühöngései közben, a' lealázás, gúny, és szitok minden nemeinek martalékaul volt kitéve; 's midőn a' szoba-sorokon végig romboló néptömeg által, a' jacobinus sapka fejébe nyomatott a' királynak, megjelent a' törvényhozó gyűlés kül-

döttsége, tudomást szerzendő magának a' királyi család' miben voltáról. Mária Antónia, a' királyné, könnyezni látván egy küldöttségi tagot, Merlin de Thionville-t feléje fordult, 's elérzékenyülve ezt monda: ön könnyez Uram, úgy-e, látván minő kegyetlenül bánik a' nép királyával és annak családjával, mellynek ő mindig" csupán javát akarta. Ezen tag rettenetes őszinteséggel, melly inkább sebzé a' királynét, mint az egész nehéz napnak veszedelmei, ezt válaszolá: Igaz, asszonyom én könnyezek a' szép hölgy' és az t érzeny anya' szerenesétlenségén; de félre ne értsen ön engem: nekem egyetlen könnyem sincs a' király és a' királyné számára; én gyűlölöm a' királyokat és a' királynékat...¹⁾

Itt rendült meg ezen téren legelőször, aug. 10^{en}, közhelyen a' Marseillaise; 's ezen utóbbi ostrom' emlékéül, mind azon kövekre, mellyek a' nép' álgyúi által a' palotán e' napon ejtett nyílások' berakására használtattak, ez vala felírva: 10 août." – Napoleon azonban az efféle emlék jeleket nem találván kedveseknek palotáján, a' feliratokat eltüntette, de a' köveket, mellyeken a' feliratok vol-

1) Lásd: Thiers. A' francia forradalom' története.

tak, most is mind meg' lehet a' Tuileries palota' falában különböztetni.

A' Carrousel tér, egy kiterített pergamen, lap, mellyre, az utóbbi ötven év' története véres betűkkel van feljegyezve; vagy inkább oklevél, melly tanúságot teszen, hogy a' francia nemzet hadi dicsősséggel és fortéllyal rövid időre el altatható ugyan, de tartósan többé megvakíthatlan, és elnyomhatlan, mivel mindenek felett él keblében az alkotmányos szabadság iránti akarat, 's a' ki ezt nem hiszi, ám tekintsen vissza az utóbbi ötven év' történetére, avagy a' jövőbe, és majd ő lássa a' következt.

Ne véljétek azonban, hogy ezen ter szép, szabályos, avagy legalább csupán tiszta volna. Mind ebből semmi sincs. Ezen tér csak nevezetes, de nevezetes a' legnagyobb mértékben.

A' francziák királyának nem szükség! kezét szívére tenni, neki csak ablakán kell kitekinteni, 's a' lelkiösméret fel van költve.

Íme e' téren minden nyomföld, minden kő táján, mind meg annyi vérral szentelt téré és emléke a' nép erejének, felségének, mellyért az mindenét feláldozni, mindenét veszélyezni, ismételve mutatta meg akaratát készségét és képességét.

E' téren érezzük, miszerint Igen is van nép, melly nem érett meg a' szabadságra, és ez azon nép, melly nem bírván szabadsággal, nem képes azt magának semmi úton meg szerezni.

És boldogtalan francia nép! ha te következetességgel és szilárdul kelsz mindenkoron fegyverre, hogy vissza szerezd azt magadnak, miért annyiszor ontál vért, de mit fortélyos kezek mind annyiszor kiakarnak kezeidből ragadni, t. i. az alkotmányos szabadságot, még téged vádol némelly potom ember, hogy nyugtalan és zendülő vagy.

Különös! Ha az útonálló ellen, ki vagyonunkat erővel elveszi, erőt használunk, senki sem kárhoztat.

És Parisban e' részben erős biztosíték van, mert mint az 1830^{ik} évi aug. 4' National mondja, ha a' szabadság veszélyeztetik „készen vannak a' párisi kövezetek mindenha torlaszokká (barricades) emelkedni.”

A' Concorde és Carrousel tér között feküdvén a' királyi lak, a' Tuileries palota, egy felül a' térre, hol XVI Lajos és saját atyja is lefejeztetett, más felül a' térre honnan az előbbi olly rettenetes ostromokat állott ki, Lajos Fülöpnek a' magyar példabeszéd szerint; szép kilátása van.

Nem lehet czélom, és nem is volnék képes, Parisnak minden tereiről szót tenni, egyet azonban még meg kell említenem.

És ez a' St. Honore piacz (marché).

Ezen piacz' helyén valaha egy zárda és egy templom volt. A zárdának könyvtári teremében egy Club, egy híres Club, tartott gyűléseket, és a' Club a' zárda nevérol jacobinus Clubnak neveztetett.

Azt vélné az ember, hogy az illy nevezetes helyre, ha az előtt volt volna is ott piacz, templomot fognak építeni, és íme egészen ellenkezően van.

Hol hajdan ama híres gyűlések tartattak, most piacz van.

Hol hajdan a' jacobinusok gyűléseztek, kik megreszkettették e' vén Európát, most hagymát, burgonyát, koppasztott csirkét, sőt, nem hinné az ember, még nyulakat is árúinak!

És aztán mondja valaki, hogy nem fordult fel a' világ!

Látni való tehát, hogy még Parisban is, a' forradalmak' classicus honában, mint mondani szokták: okosodnak az emberek.

És ne is véljük, hogy minden párisi magasztos kebelrel bír, mert még itt is van egy bizonyos osztálya az embereknek, az „épicier” éké (szó szerint annyit tesz: a’ fűszereseké, jelentetvén ez által a’ kicsiny polgárság) melly nem igen különbözik a’ német philistrek’ osztályától.

Az épicier jellemrajzát magok a’ francziák készítek el.

A’ párisi épicier tökéletes philister. Fél századig fut, és fárad, hogy vénnapjaira egypár fillér vagyunkája legyen. Egész életében mindig fu-
kar, de az étel itálnak nagy barátja. Eléggé bátor, de még is inkább csak türelmes. Eléggé heves, de nem lelkesült, hanem legfeljebb jámbor vidám. Eléggé szenvedélyes, de még is inkább csak indulatos korán házasodik, és mi hamar elveszti termet e’ karcuságát. Szereti a’ szabadságot, de még is inkább csak a’ rendet. Közönségés foglalkozása: ha valamely régi épület lebontatik, vagy új palota építtetik, vagy katonai szemle tartatik, kíváncsisággal megbámulni; továbbá ha valamely új színdarab adatik, mellyben egypár franczia száz angolt szét ver, ha a’ városban, vagy a’ kamarákban valami nevezetes esemény történik, vagy tán épen Cormeninnek új röpirata jelenik meg, ennek

hírét minden ösmerősinek melegében elbeszéli, 's hacsak valami újabb magát elő nem adja hetekig ismételi. Mi mulatságát illeti, ez sem egészen más nemű. A' vagyonos párisi épicier-nek fő fényűzési czikke a' Gazette des Tribunaux (Törvényszéki Hírlap), melly mindennap ellátja őt mulatsággal.

És valóban, nézzétek csak mint nyeli a' párisi philister ezen lapnak betűit. Alig ébred fel, 's még felsem költ', már kopognak ajtaján. 'S ki lép be?, ki egyéb, mint a' dráma Hírlap alakban. A' félálmos épicier kezébe veszi a' lapot 's azonnal ki megy az álom szeméből. A' tegnapi éjnek fátyola alatt elkövetett minden bűnök, minden rejtelmek feltűnnek előtte. A' legelső dolog, mi előtte van tragoedia; azonban csak a' lapot kell fordítania, az a' sírás, rívás, és a' fogaknak csikorgatása helyett nevetés és vigalom, valóságos vígjáték mutatkozik. A' rablások és gyilkolások után pajkos és kaczer jelenetek íratnak le. A' megcsalt férjekre, 's a' hűtlen nőkre kerül a' sor. Csupa érdekes kaland; csupa ízletes regény. Merő ártatlan apró kihágások; és csalások, mellyek a' törvény útján házassági elválásra jogosítják a' másik felet. Mulatságos történetek, mellyek, nem ritkán, magokat a' bírákat is mosolyra kényszerítik.

És van e igazabb, meghatóbb olvasmány, 's inkább az életből vett regény, mint a' Gazette des Tribunaux?

Mi a' fényes helyeket illeti, ezekben sem szenved Paris szükségét.

Ezek sorában első rendben kell tenni a' Palais-Royalt, ezen egyetlen nagy boltot, mellyel azonban az újabb időben diadalmas versenyre keltek a' boulevardok.

Az idegen meglepetik, hogy a' divat' születési és szék-városában minden időben piszkos és sáros utcákat talál; és valóban megkell vallanom, én legkevesebbet sem csodálkozom, ha valaki azt mondja, miszerint Paris nem a' legkedvezőbb benyomást tett reá az első perczekben, mert magam is, látva azon sok rondaságot, melly Parisban van, az első óra végével ott létemkor dűnnyögve mormogám magamban: hát ez Paris?

Parisban azonban hosszasabb ideig kell lenni. Legkevesebb három hónap. Legjobb volna három év.

Az utcák' tisztátalansága sem kivétel nélküli. Vannak Parisnak igen tiszta, sőt gyönyörű terei is.

Illyenek: a' Concorde, Vendôme, Börze-tér,

a' boulevardok, továbbá a' Richelieu, Vivienné, Rivoli utcák, a' Palais-Royal, Louvre, Tuileries paloták, a' hasonló kert, az elyzeumi mező stb. 'S ha egyszer, sőt a' mi több, minél többször, annál inkább, ezen helyeket felkerestük, annak rende szerint, beléjek szerelmesedünk.

'S ha ezen kedves eleven, zajos, vidám helyeket fejedelmi pompájukban mosolygó arczaikkal, örökélnkségű népekkel megismertük: kénytelenek vagyunk megvallani, hogy Paris azon egyetlen város, hol a' csupa sétálás mulattságot nyújt, és élvezetet szerez.

Másutt csak addig érdekes az utczai séta, míg a' várost, míg az utczát nem ismerjük, 's igaz ugyan, hogy ez Parisban is így van, csak hogy Parisban a' várost, az utczát, nem egy végig menéssel, de soha sem fogjuk eléggé megismerni, és mind untalan találunk azokban valami újságot.

Másutt egy végig pillantás után mindent látunk, 's az érdek megszűnik; Parisban csak azon napot láttuk, 's az érdek minden nap nőttön nő. És én valóban csodálkozom, mikép van az, hogy a' párisiak nem fordítják minden idejüket a' járásra kelésre.

Mindenek felett a' fényes bolt – kirakatok azok, mellyek az ember' figyelmét megragadják Parisban.

A' pesti-váczi utczában a' bolti – kirakatok igen szépek, de ezek után még csak fogalmunk is alig' lehet arról, mennyi tudomány, valóságos tudomány, sőt több a' tudmánynál, ízlés van a' párisi bolti-kirakatok' elrendezésében.

A' boulevardok' aranyos erkélyű, és kincset erő palotái, távolról sem olly érdekesek, mint a' bolti-kirakatok.

De menjünk tovább.

Ha csak a³ hideg szóval emlékeket keressük is fel Parisban, nem kevés anyagot találunk a' mulatságra, gyönyörre, és az elmélkedésre.

Ha tekintjük például a Napoleon' szobrát, melly olly jeles ellentétet képez a' berlini Blücher-szoborral, melly utóbbi csak egy közlegény szablyalióst személyesít, a Napoleon szobrán ellenben egyik kéz a' mellre lévén nyugasztva, másik pedig' szemcsövet tartván, a' bátorságot és az észet a' légszében, és a' legjelentősebben láthatni kifejezve. És csodálatos! egy valami még különösebben emlékeztet a' Napóleon szobrán, annak mély rendező eszére. A' mint ugyan is a' szoborra, a' belül lévő lépcsőn feljutunk, legelőbb is a' telegraphi első torony tü-

nik szemünkbe, mely épen szemben a' szoborral, a' belügy ministeriumi palotán, egy távoli utczában, felállítva szemlélhető.

Vagy ha el zarándokolunk a' hadasttyánok' laktanyájába, hol az egyházban a' Napoleon hamvai letéve vannak. A' koporsó felett, mint a' szentlélek, a' szentháromsági képeken Szűz Mária felett, látható a' császári sas. A' koporsó megett egyfelül ellenségtől elfoglalt zászlók, más felül pedig fejkövil Napoleonnak világhírű kiskalapja, és kardja vannak. Ezen hely' közelében szüntelenül egy pár hadasttyán áll őrt; sajátságos örök, mint kiknek szék áll készen szolgálatukra. És egészen másoknak találtam őket, mint a' minőknek képzeltem. Azt véltem ugyan is, hogy ők csak könyzapor közben emlékeznek vissza Napóleonra. Azonban teljesen csalatkoztam. Fogatlan szájok örök vonaglása közben nem könyezve, de mondhatlan büszkeséggel beszélnek ezen emberek Napóleonról. És valóban most magam is átlátom, hogy az sokkal derekabb így.

Vagy ha meg tekintjük a' büszkén emelkedett Pantheont, mellynek a' homlokzatán levő felirat megfejtí feladat: „Nagy embereinek a' háládatos haza”, 's melly mintegy nagyszerű költői gondolat, – mert itt a' halottak élökké tétetnek, – «„peu

azon idő tájban emeltetett, midőn az élőket halottakká tevő intézet, a' Bastille leromboltatott.

És hol hajdan a' Bastille kevélykedett, 's mint rémkép fogház alakban rettentette a' jó párisiakat, most az 1830' forradalom emléke áll; a' szobor tetején a' szabadság' nemtőjével, baljában széttört lánczot, jobbában lobogó szövetneket tartva, 's homlokán ragyogó csillaggal ékesítve.

Vagy ha megnézzük a' XIV^{ik} Lajosnak emelt diadal íveket, mellyek a' júliusi napok alatt bástyá-kül szolgáltak a' népnek a' katonaság' ellenében, 's mellyeknek tetejéről az alatt lévő katonaságra omlott a' közápor, 's e' szerint a' diadalívek felett, mellyek azon királynak emeltettek, ki azt monda: a' status én vagyok, ismét azon hatalom, t. i. a' nép volt, melly azon időben hasonlóul egymaga alkotá a' státust.

Egyikénél ezen diadal íveknek, a' St. Denis mellett, egy érdekes jelenete folyt le a' júliusi drámának. Az esetet így adják elő. Második napján (jul. 28^{án}) a' forradalomnak, midőn meg igen kétes vala a' nép' győzelme, a' mostani Concorde térről egy erős csapat katonaság vonult fel lassú menetben, a' díszes Madeleine egyház mellett, a' boulevardokra. Ez komoly és megható menet volt.

A' gránátosok arczaí sáppadtak valának; szemeik pedig, mellyek mintegy rejtőzni kívántak fővegeik alú, búsan levoltak sűtve. A' menet' elején lovasok voltak előre szorítván mindent a' mi uíjokban állott. Utánnok árkászok, ezekután gránátosok, ezek után a csapat parancsnoka, és a' főtisztikar, leginkább ifjúkegyenczek, ártatlan leány arczczal, niajd ismét gránátosok, ezek után ágyuk, mellettük álló égő kanóczú, de nyugodt pattantyúsokkal, 's végül egy osztály lovasság' jöttek. Az egész menet, szép rendben, mint egyetlen ember, csöndesen, de bágyadtan és gyászosan minden zene, sőt dobpergés, és trombita harsogás nélkül haladott. Olt ez gyönyörű csapat volt: mi kár! ezen csapat mind-egy lábíg elveszett.

A Poissonière boulevard' végen, mintegy elő seregűl, egy 20. láb magas torlasz tartóztatá fel a' menetet. A' parancsnok bosszankodva tekintett a' rögtönzött bástyára, s' az árkászokhoz fordulva széthányatását parancsoló.

Az árkászok kedvetlenül láttak a' munkához, és a' munka nehezen haladott. Ekkor a' türelmetlen parancsnok ágyúkat állítat elő, hogy lerombol-tassa a' torlaszt, melly bizalmatlanság által sértve érezvén magokat az árkádok, egy pillanat alatt

földig szétbonták a' gyenge építményt. És csodálatos! kik ezen egész had seregnek és ágyuknak egy gyarló torlasz megett ellen állani bátorkodtak, 's kik a' torlasz lerombolása után futás helyett öldöklő golyózáppal feleiének, mind össze is mintegy harminczan voltak. És míg mindenfelől süvöltöttek a' golyók, 's míg a' körülfekvő házak, mint megannyi tűzokádó hegy tüzet szórtak a' katonára csapatra, 's golyók repültek minden ablak, – minden kapu –, minden ajtó, – minden nyílásból: az öreg katonák, kikben a' hadrend ösztöne minden ható volt csendesen maradtak, 's minden félelem nélkül hidegen körül nézván magokat, adtákszájról szájra e' szavakat: íme utolsó óránk! E' közben észrevétlenül előbúvik a' lovak alatt egy gyöngye siheder, kétkezével fogván egy pisztolyt, 's azt a' parancsnokra czélozva elsüti; mire ez azonnal szörnyet hal. A' több mint közönségesen bátor fiúra azon perczen több fegyver szegeztek, de ő, ügyesen földre vetvén magát sérületlen maradt; sőt mint a' National világosan megjegyzé, elfutása után észre véve, hogy sapkáját ott hagyá, visszament és szerencsésen elhozá azt. E' közben egymásik torlasz emeltetett a' St. Denis diadal-ív mellett, 's miután a' nép hatalmasan belefolyt a'

munkába, kevés idomulva, az itt jelen volt katonaságnak fegyverei is használtattak a' nép által a' többi utczákon. Végtére a' harcz- és bosszú kiállításokat győzelmi ének váltotta fel, 's X^{ik} Károlynak felmondattott a' szállás a' Tuileries palotában.

Vagy ha meglátogatunk valamelly érdekes helyet a' júliusi forradalom' idejéből; például az Arcolo hidat, mellyre, kezébe ragadván egy három színü zászlót, az ott fel állított ágyuknak bátran ellenébe vezeté egy ifjú a' népet, mondván: „barátim, ha meghalok, emlékezzetek meg reám, engem Aréole-nak hívnak!” És így történt. A' hídon felállított ágyuk az egész előrohanó népet, 's köztök az ifjú vezért is leseprették, de a' következő perczben, mi előtt az ágyukat ismét meglehete tölteni, az újonnan előrohanó nép a' hidat 's vele az ágyukat elfoglalta, 's ezen idő óta a' híd Arcole hídnak neveztetik.

Vagy ha meglátogatunk valamelly érdekes helyet, a' nagy forradalom' idejéből; például azon házat, mellyben Marat lakott, 's hol Cordey Charlotte által meggyilkoltatott (Rue de l'Ecole de 31édecine 18.). Midőn én e' házba be léptem, 's a kapus lakja előtt, hol hajdan Danton menydörgő hangon kérdé barátjának honlélet, hol ugyan ez

iránt tudakozódott Corday Charlotte is, a' forradalom' idejében használni szokott szóval kérdezem: itt lakott „citoyen” Marat”? Bárha arról előre bizonyos valék is, nem kevésbé döbrentett meg a' felelet: igen uram, ezen házban. Azon ablak, mutatá a' kapus, földő szobájának ablaka, mellyben meggyilkoltatott.

Ott voltam tehát, a' világ legelső demagógjának lakásán. 'S úgy tezett, mintha riadozását hallottam volna a' kapu előtt a' felbőszült néptömegnek, melly a' Marat meggyilkoltatásának hírére összesereglett

Különös véleménnyel van a' világ némelly ügyekben. Marat azt hitte, hogy Franciaország' java azt kívánja, mi szerint az arisócrata fejeknek lékeli hullani, és ezért öletett. Corday Charlotte azt hitte, hogy Franciaország' java azt kívánja, mit szerint a' Marat' fejének le kell esni, és ezért gyilkolá meg Maratot. Nem nyilvánóság -e, hogy ez mind a' kettő egyaránt dogmatismus, 's hogy Marat és Corday Charlotte teljesen egy-nemű lények voltak? Mind a' kettő minden áron czélt akart érní. Sőt Marat nyilvánosan, és mások által, Corday Charlotte pedig saját kezével és orozva gyilkolt. És még is vannak emberek, kik

Maratról úgy beszélnek, mint az ördögről, Corday Charlotte -ról pedig mint az angyalról.

Vagy lia megtekintjük az értelmes szuronyú nemzetőröket; a Szajna' költséges partjait, melyek csupán csinos kóborlás törül látszanak készítve lenni; a' mindenféle köz épületeket, mulató helyeket, színházakat, apró bálteremeket, csarnokokat, kávéházakat, éttermeket, olvasó szobákat, könyvtárakat, sétatereket, és végtére mind azon gyanús és nem gyanús helyeket, ntellyekben Paris bővülködik, mindenütt hasonlíthatlanúl a' legjelesebbre találunk a' maga nemében.

Mindenütt zaj és tarkaság. Ifjak és vének, gyalog, hintóban és lóháton vegyest, köztük nem csekély számmal varázs keliemu 's igéző erejű hölgyek.

És ezek a' párisi hölgyek!

Ezek a' pajkos, örök mosolygó arcú párisi hölgyek! Nem kitűnőleg szépek, de hasonlíthatlanúl varázs kelleműek. Előképei a' gondtalanságnak, gyönyörnek és vidámságnak, ha az arcot tekintjük, olyanok, mint a' virágzó pompájú tavasz, melly ingerel, 's melly élvezetet nyújt a' napnak, midőn sugarai által. Ha pedig' az arcot mint kísértetet mellőzzük, olyanok mintha valamely ki-

rakatból elosont csinos viasz alakok volnának. Szív és érzelem nélküli Sirének, vidorak és eleve- nek; csinosak, de csintalanok is; elmések, édesek, finomak, kellemesek, és elbájolók. Nyugtalanok, mint a' hajót összevisszahányó háborgó tenger, csakhogy meg is nem teleimet gerjesztenek magok iránt. Hasonlítanak a' csikókhoz, azonban mint minden hasonlítás, úgy ez is tökéletlen, mert a' valódi csikok kézből siklóbbak. Vonásaikon szüntelen ünnep, szüntelen derűtség sugárzik. És röviden akárminő nagy mértékben szeresse is valaki a' francziákat lehetlen még sokkal inkább nem szeretni a' francia' hölgyeket.

És ha mindent megízleltünk kissé Parisban, úgy tetszik, mintha sebesebben verne szívünk, vagy is inkább mintha megváltozott volna ereinkben vérünk.

Ez egy egészen új világ. És valóban Parisba nem vágyani csak együgyűség, de belőle örömet távozni, vagy eltávozván reá gyönyörrel nem emlékezni, 's bele ismét vissza nem vágyani, lehetlenség. És ha Paris új világ nappal, akkor valóságos Mahomet paradicsoma éjjel.

Csak a' bálokról, 's különösen az opera bálokról szólok.

A' teremben, mellyben a' bál tartatik, nem ritkán fel drávai korábban meg opera előadás vau; egyetlen teremmé varázsoltatván azonban gyorsan a' nézőhellyel a' színpad, éjféltkor, midőn másutt vagy alusznak, vagy feküdni mennek, megnyílnak az ajtók, 's a' bál azonnal elkezdődik.

Felzavartatván az utszák a' bálbamenőuk' zajongása által, egész Paris mintegy villany-szikra által érintetik meg, és növeli a' zajgást. Végre megérkeznek, és betolognak a' vendégek az opera házba, 's míg belül a' zajongás egyre növekedik, kívül lassanként minden lecsendesedik; míglen reggel fele megjelennek a' hajnal' hírnökei az utszaseprők, 's Paris mintegy törölgetni látzik szemeit fülkeltében.

A' bál-teremben világos viradtig növekedő zsidongás van. Minden a' mi itt van szédítő vagy elragadó. A' fénynek és csillogásnak másutt nincs párja; a' jókedv, elmésség, és lelkesedésnek nincs mértéke; a' szerelmi cselekednek, tetszelgésnek, örömeinek, édelgésnek, és lobogó indulatoknak nincs vége hosszít és határa; az elevenségnek, életvidorságnak, vigalomnak, és gyönyör-vadászatnak nincs tágabb mezeje; a' bevált érzelmeknek, 's a' szív titkos vágyainak nincs bővebb tápláléka; és röviden

– az áradozó kedv-csapongás és magasztaltságnak nincs valódibb hazája.

Az egész egy csodálatos egyveleg, tündéri fényvel körözve. Az életöröm', fényűzés', és szilajkodás' majd minden nemei feltűnnek szemeink előtt.

Az egész gyülekezet olyan, mint a' fakadó rózsa bimbó, melly szemeink előtt nyílik.

Vagy inkább olyan mint egy nagy vásár, hova mindenki adó vagy vevő szándékkal megy; ez viszont nem olyan mintegy nagy vásár, mert a' vásárban az ember' képére semmit sem adnak.

Vagy sokkal inkább egy nagy szerelmi forrongás és cselszövény. Találkozó hely az egyiknek, kaland vadászati hely a' másiknak.

Negyvenkilencz ragyogó csillár és számos kargyertyatartó valóságos fényben úszó tündér-lakká varázsolják az egész házat.

Egyszerre megharsan a' zene, 's a' zajongás és az örömhullámozás a' legfőbb fokra hág.

Zabolázhatlan hévvel és mohósággal lát mindenki a' tánczhoz, 's az első szívhez szóló részénél Musard felséges négyeseinek, mi közben ezer torok kiáltozza: Bravo Musard! kétezer torok a' zenekar után dalolja 's ha bevégeztetik iszonyú „bis” „bis” kiáltással ismételtetni kívánja.

A' táncz' végén eszeveszett dühösség fog el mindenkit, 's a' legsebesebb rohanásnak vetvén magát az egész tánczolósereg, feltartóztatlanul végzi be ekkép a' galoppal a' contre danse – tánczut, párisi gúnynéven cancant.

Óh minő hasonlíthatlan ezen galop a' maga nemében! Ezen galop megfejtí, vagy is inkább észre veteti a' francziáknak hasonlíthatlan erélyét. Csak ezen nép vehette be a' Bastillet rohanással. Csak ezen nép vihette három nap alatt véghez a' júliusi, királyt változtató forradalmat. Csak ezen néppel lehetett Lisabontól Moskáig egy tábort csinálni.

Ezen galop nem látva megfoghatlan; látva pedig elvész benne a' tekintet, 's elnyeli a' képzeletet. És ha, mint a' zúgó zápor, elvonult előttünk 's megszűnt ezen zivataros galop, a' tagjainkat pihentetek' arczain élénk kifejezése sugárzik a' felhevült szenvedélynek, melly világítóvá teszi az arczokat, mintha azoknak mindegyike teljesen átvolna szellemülve.

Ki ne merülne el a' mosoly-vagy is inkább a' tüztengerben, mellyet annyi megszámlálhatlan égé tekintetből látunk felénk özönlenni.

A' lég csupa illatos, ingerlő fűszeré terem-

ben, ‘s minden a’ mit látunk, minden a’ mit érezünk szenderre, és élvezetre csábit.

Szemeink mint a’ feneketlen tenger mindent elnyelnek, vagy inkább mint a’ czikázó villám mindent »áthatnak.

‘S ekkép csak egy tekintetet kell a’ terembe vetnünk, ‘s a’ heves kedélyben azonnal fenekestül felforgató forradalom keletkezik, ‘s a’ zaj, mi messziről mint a’ vad vihar üti meg füleinket közléről látva, mint szellem-hang, mint igézet hat szívünkbe; ‘s ezen szellem-hang, ezen igézet megrázó szenvedély-rohamot kelt fel bennünk, melly végig zajlik idegzetünkben, ⁵s ezen helyzetben azt vélnők, hogy valamely szellem-világba tétettünk át.

Mintha nem volna bennünk semmi földirész, vagy is inkább mintha testünk égő szén, vérünk pedig lobogó láng volna.

‘S édes reményben az elégült szenvedélynek, álomszerű elérzékenyülésbe szenderedünk, ‘s kéjhulám futja el tagjainkat, melly olvaszt és magasztaltságba hoz.

Az égő szemek’ sugarai, mint a’ lobogó tűz lángjai, szívünket csapdossák; vagy is inkább mint köröttünk süvöltöző nyílvezzők halálra sebzenek, ‘s akár merre tekintünk is mindenütt csak

ugyan azon dolgot tapasztaljuk. ‘S mind ezen szívbuzdító, de még is zaklató ingerek közben mint talány lebeg elültünk, ha vajjon mindez emelő-e inkább avagy emésztő? És babonás sejtelem ragad meg, nem fog-e a’ sors ezen pazarul eláraszott kéjekért valaha elégtételt venni rajtunk?

És mind e mellett egy perez után távol marad tőlünk minden gond, minden aggodalom, ‘s annyira elfoglal a’ jelen, hogy nem gondolunk a’ múlttal ‘s nem törődünk a’ jövővel még csak legkevesebbet sem.

Ennyi báj, ennyi varázslatra nem időzünk, nem vívunk, de meggyőzetünk, és megigéztetünk, ‘s ekkor megnyílik az ember’ kebele, és mint a’ mákony – ittas magasztaltságában azt véli, hogy szárnyakon lebeg a’ képzelet világában.

Az a’ sok szikrázd szem, az a’ sok dagadozva habzó kebel, az a’ sok lobogó szenvedély kísértetbe hoz és elkábít.

‘S midőn ekkép ezer szerelem kel keblünkben, ha közepette ezen hullámzó indulat-árnak minden a’ szív az elérzékenyülés’ örvényébe sodratik, a’ szemlélődő idegen és ismeretlen, ki nem fogadtatik a’ szerelem’ ömlengésével senkitől, képzele a’ szeles tenger közepére helyezi őt, hol szerelmi vágyai-

nak árva sajkája iránytalanul tévedez szertesét örök hánykódások között, 's ekkor a' tantalusi kín ezen szerelem-áradatban eltűrhetlenné válik, 's irigysége az itt ott hallható mezzavakat émelygő ömlengésnek, 's az észrevehető fohászokat, az örökábrádúak beteges érzelésének gúnyoltatja vele.

De azért a' teremtet nem tudnók elhagyni', nem tudnánk tőle megválni a' világ' minden kincséért. Érzékeink lázas ingerültségbe jönnek; keblünk szokatlanul felizgattatik 's a' kitörő öröm 's az örült és eszeveszett magasztaltság közben mindenütt elterjedett varázs illat valami lecsillapíthatlan szomjat gerjeszt bennünk.

Ezen szomjúság' folytán aztán édes kénytelenséggel meghajolva – végig jelen maradunk a' vigalomban.

Ezen opera-báloknak azonban mindenek felett emlékében van valami kedves és gyógyerejű.

Víg éj után komor reggel hagyám oda Parist. A' víg éjét opera-bálban töltöttem, a' komor reggel pedig málhámat szedtem rendbe, 's Anglia felé indultam.

A' tenger-szoroshoz érve értesültem, hogy az utóbbi napokban borzasztó vihar dúlt a' tengeren, párnap óta azonban a' vész tetemesen kisebbedett.

Ezen biztatással megelégedve, 's leginkább mivel igen óhajtottam, egy kis tengeri véaszt látni' melly ne nagyon veszélyes ugyan, de még is elegendő légyen árra, hogy tapasztalati fogalmat nyerhessek a' tengeri viharról ' siettem hajóra szállani. Midőn azonban kiértünk a' morajos tengerre, azt vettem észre, hogy a' Csillapodott vihar, még mindig erősebb volt, mint én azt egyelőre véltem 's ennek folytán hajónk jól meg is tánczoltatott.

Ezen szüntelenül változó irányú lejtés engem nem kis szorongásba hozott; és meg kell vallanom, én nem értem azon regényes jellemű embereket kiket a' zajgó tenger nem képes félelembé ejteni. Én ugyan, bár ha a' vész nem volt nagy mértékben fenyegető, azt véltem; hogy minden vérem, 's ez által minden erőm és bátorságom örökre kifolyt belőlem' Annyi bizonyos, hogy égy óra negyed múlva elindultunk után, az lett volna leg nagyobb örömem, ha valahogyan a' francia partokhoz vissza jutottunk volna' Midőn azonban szerencsémre, – ah de minő sanyarú szerencse volt az! – elő vett a' tengeri betegség, melly aztán kegyetlenül megviselt, akkor semmivel sem tördtem többé, mert a' világ és minden iránt a' mihez

vonzalommal lehet viseltetni, minden ösztön, minden vágy kihalt belőlem. Pedig mint mondtam, a' vihar nem volt nagy mértékben fenyegető, 's nem is seprett el hajónk felett egyetlen valódi hullám sem, 's csak néha, 's igen kis mértékben, locsantott el a' szél felettünk egy kis vizet, de azért még is elegendő okom volt reá, hogy félelmet érezzék, mert a' szél meg lehetősen forgatta összevissza a' tenger' vizét, 's a' hajó eresztékei hallható nyikorgással tágultak, 's a' hánykódó tenger' zajlása, mint rémületes halotti zene hatott az elalélt tengeri beteg' füleibe. Úgy tetszett, mint ha meggyuladt volna alattunk a' víz. Mintha az eléggé magas hullámok, mint meg annyi vezuvláva – folyamot öntve szét tengerül, perzselő tűz – áradattal olvasztgatták volna hajónkat. Ha a' dühöngő szélvészre figyeltem, melly vad viharával felkorbácsolá a' hullámokat, nem volt kétségem, hogy e' vihar zavarta fel a' tenger' nyugalmit, de ha a' haragos tengert tekintem, mint hömpölyg teti elő 's hátra minden irányban dulakodó habjait, akkor önkénytelenül azon kérdés támadt bensőmben, ha vajjon nem inkább a' tenger' haragja zavarta-e fel a' szeleket?

És közepette a' vadvihar dühöngésének, 's a'

szilajkodó tenger zajgásának, mellyek bizonyos mértékben valósággal is megrettentettek, de melyeket még tetemesebb fenyegető erejűeknek találtam azon gondolatra, hogy a' tengertől csak egypár deszka választ el; 's midőn a' kötelékek' szakadozását, 's az árboczok darabokra töredezését vártam minden perczen bekövetkezni; midőn a' vihar' tombolása közben melly nyitányává válhatandott egy hajótörésen végződő dalműnek, elgyengítve a' tengeri betegség által, minden jó sejtelem nélkül, áltnan nyúltam el ágyamon: ekkor a' sors nemtőül egy álomszerű édes emléket költött fel elmémbe, a' párisi opera-bálok' emlékét, és én azonnal vissza nyelem derűségemet.

'S midőn végre a' tengerből kiértünk a' Temzébe, 's megszűnt minden veszedelem, 's vissza gondolék korábbi óráimra, az álomszerű édes emlék minden kiállott bajt elfeledtetett velem, 's ekkor elérzékenyülve rebegtem egy francziadal' ezen szavait: *Que ne peut-on rêver toujours?!¹⁾*

- 1) Vissza jövet Rotterdam felé, még jobban féltem mint először. Első utamkor ugyan is, magam sem tudom mi jögon erősen meg voltam győződve, hogy nem kapok tengeri betegséget. Második utamban azonban, miután az elsőn beteg valék, tökéletes

(Miért nem lehet örökké álmodni!)

És ti azt kérditek, miért szeretem én Párist?

Van azonban Parisban olyan is a' mit nem szeretek, nem helyeselhetek. Ezeknek sorában legelső helyen áll az utczáknak újabb időben divatban hozott faburkolása.

Mi lesz Parisból, ha ez mindén utczában behozatik. Mi lesz a' kápráztató, siketítő, bódító, zajos tündér-városból, ha a' fényes hihtók, és a' hetyke lovagok csattogás nélkül fognak az utczákon fel 's alájárni? Mi lesz a' keskeny utczában tolongó néptömegeből? Mi les' Paris zaj, lárma, és csattogás nélkül? Mi lesz a' francia alkotmányos szabadságból, ha torlaszokat nem lehet emelni?

bizonyosnak tartottam, hogy ismét beteg fogok lenni. És ez okozá félelmem' nevedését. Mert emlékezzünk csak azon közmeggyőződésre, miszerint igen jó, hogy az ember nem tudja halála óráját, mivel vajmi borzalmas volna azon számolási kénytelenség, és öntudat: még egy óráig, még egy félóráig élek! A' tengeri betegséggel pedig épen így vagyunk' Midőn tehát a' Temzén a' tengerhez közeledtem, félelmem' növekedése közben, mindig számolgattam, mennyi idő múlva fog el a' halálnál kínosabb betegség. Szerencsémre azonban a betegség ekkor elmaradt.

Hidjétek el nekem, hogy az utcák' faburkolása sokkal inkább veszélyes a' francia alkotmányra, mint a' párisi vár-erősítések.

Ez a' fa-burkolás képtelenség, elferdítés, csalás, hamisítás, alattomoság, nemzet és alkotmány elleni merény, ármány, erőszak, árulás, és röviden legnagyobb lealázása Parisnak.

De hiszen az erős isten már meg is látogatta Parisnak egy fával burkolt utcáját.

Egy utcában ugyan is, közel a' Palais Roy álhöz, melly mindennemű mozgalmaknak központja lévén, a' hatóság; által gonosz szemekkel nézetett, a' faburkolás behozatott.

Paris a' gondtalan, a' fényűzésbe merült, az elpuhult Paris, látta, jól látta ezt, 's még' is tűrte.

A' munka folyton és gyorsan haladt, 's így történt, hogy használva az időnek szeszélyeit, egy pár egymás után következett száraz nap a' faburkolás egész utca hosszant, szerencsésen vagy is inkább szerencsétlenül elkészült.

De a' gondviselés' útai elláthatlanok.

Mit a' párisiak elmulasztanak, a' gondviselés későbbben kipótlá, megghiúsítván az Ördögnek minden incselkedéseit és gonosz szándékát.

Alig hogy bevégeztetett ugyan is a' faburkolás, megdördült parányi világunk felett a' villámosság, 's meg eredtek az égnek széles csatornái, 's az isten' áldása, a' gondviselés' eszköze, az égi manna, a' szabadság' nemtője, eső alakban, nagy cseppekben szalott alá Paris városba.

Ekkép a' száraz időben készült faburkolat meg nedvesülvén, 's ekkor dagadásba jövéen, mi után sem hosszában, sem szélében 'sem alája nem lehetett terjeszkednie az utczának boltozat alakban emelkedett fel, 's ezen alakjában Parisnak a' forradalmak' Classicus hazájának, egy egészen új nemű felkelés tűnt fel szemei előtt.

Egyszerre csak minden földszinti szobák és boltok elsötétedtek, 's néhány szeles ember, mint kis egér futott el a' boltozat alatt, nem gondolván meg, hogy tulajdonképen, nem az utczán, hanem az utcza alatt mennek.

De van a' képnek komoly oldala is.

Míg az éj' folytán a' bál-teremekben hamis mosolyok váltatnak; míg a' bál-teremekben az annyira felséges, vidám, és mondhatnám, kiválóan egyenes és bátor jellemű franczia négyesek' andalító zengzetére elérzékenyül a' szív, és szédeleg a'

fő, 's midőn az utczákon fel 's alá járók' kelők' tömege végtére eloszlik, a" bérkocsik lassanként eltűnedeznek, az át világló ablakok egy énként elhomályosodnak, 's egyszóval az egész pezsgő város lecsendesedik: ekkor a' nappal annyira pompás és ragyogó párisi utczákon megjelennek az éj' madarai, a' rongy – szedők (Chiffonier), hátukon tárházul puttonnal, egyik kezökben lámpával, a' másikban pedig egy vashegyű pálczával, mellyel minden elszórt papír-és börszeletkéket, narancs hajtat, szivar darabkákat felkapkodnak, és tárházukba raknak. Undorító reájok csak egy pillantást is vetni. Lelket vesztő rohanással futosnak össze, alávaló munkájok közepette, minden utcát, minden zugot, 's felhánynak minden csomó szemetet, minden utca-csatornát, 's ha valami megemészthetőt találnak, utálatos patkányi mohósággal azonnal le nyeldesik éhes gyomrukba.

És gondolni, hogy Parisban temérdek ember van, ki így él, az irtózatos. Oh vannak dolgok, miket ha a' szemtanú híven leír, a' jámbor olvasó azt véli, nagyítva vannak.

És mind ezek folytán fogja talán valaki mondani, miért dicsérem, miért szeretem annyira Parist

és a' francziákat, midőn az angolok többet tudnak felmutatni?

Igen is. Én megismerem, hogy Franciaországban sok dolog van tökéletlenül; de ugyan hol van a' világon valami tökéletes?

Megismerem, hogy a' júliusi forradalom óta ha nem is visszaesés ugyan, de minden esetre hanyagság van a' francia nemzet' közéletében, 's az nem felelt meg azon várakozásnak, melljel iránta a' szabadság' baráti, sőt annak ellenségei is viseltetének; de ennek Lajos Fülöp az oka.

Megismerem, hogy Anglia nagyobb haladást tud felmutatni; de hiszen Anglia századok óta halad azon pályán, mellyre Franciaország csak egy félszázada, lépett fel, 's ezen félszázadnak felét is a harcz' zivataraiiban tölte el,

Azonban hasonlítván, mindent a' maga arányában, határozottan tagadom, hogy az angolnak elsősege volna a' francia felett.

A' francia a' szabadság' elveiért küzd, és valóban az tény, mellyet senki sem von kétségbe, miszerint a' hosszas francia-háború a' múlt század, végein, 's a' jelennek elején rendkívül sokat tett a' szabadság" elveinek terjesztésére, 's hogy átalá-

ban sokkal többet tett a' franczia a' szabadság' terjesztésire, mint akármely más nemzet az angol pedig az opium kereskedésért küzd.

Mindenek felett kimondhatlan sokat használt a' franczia a' szabadság ügyének, különösen az 1789' forradalom ¹⁾ által,

A' keresztyénség és a' franczia forradalom, a' világ történet' legnagyobb eseményei. Az első azt mondta; minden ember egyenlő az isten előtt, a' másik pedig: minden ember egyenlő a' törvény előtt.

Könnyű most a' világnak politizálni, könnyű a' szabadság elveit terjeszteni, mert tisztában vagyunk az elvekkkel, mert azok összeköttetésbe hozattak az étellel; a' franczia forradalom előtt azonban mind ez máskép volt. Az előtt a' politika, mint egykoron általában minden tudomány, csak bizonyos kis körben ismertetett, A' tömegnek szellemi rabszolgasága, nagyobb volt még valóságos rabszolgaságánál is.

Jusson eszünkbe csak, hogy midőn nálunk, 's

- 1) A' forradalom alatt nem a' kicsapongásokat, gyilkolásokat kell érteni, hanem kiválólag a' legnevezetesebb reformeszmék életbelépéseinek történetét.

átalában a' világon mindenütt, valami új political elv állítatik fel, melyly egyébiránt immár a' francia forradalomkor megkísértetett, csak azért, mivel ezen elv azon bizonyos hazában új, mennyire megretten tőle a' bárgyú sokaság, 's milly kicsiny hűséggel viseltetik iránta a' legnagyobb rész. Pedig mi előttünk példa van, Franciaország' példája, midőn azonban Franciaországban tűntek fel legelőbb azon elvek, Franciaország előtt a' legtöbb részletekre nézve a' világon sehol sem létezett példa.

És nem – előserege – e az ilyen Nemzet a' többi nemzeteknek?

És nem teljes mértékben megérdemli – e a' nemzetek' elő serege rokonszenvünket és szeretetünket?

'S mivel a' jelen állapot talán nem olyan, minőt olly nagyszerű előzmények, 's egy olly nemzet érdemelnének, mint a' francia: soha se essünk kétségbe a' franczián, kivágja az magát a' legnagyobb veszedelemből is.

Ne feledjük különösen, hogy a' múlt század' közepe után, XV és XVI^{ik} Lajos alatt még sokkal rosszabbul állott a' francia' sorsa, mint jelenleg, 's akkor az egész világ azt mondta: a' ki nem

képes felfogni a' rómaiak' elpusztulását, a' ki nem érti, mint hal ki valamely nemzet, nézze a' francziákat.

'S egyszerre, gyorsabban mint a' villám, mindenkit meglepve, Phoenixként új életre kelt Franciaország hamvaiból.

És végtére is, azt egyáltalában ne hidjük, miszerint Franciaországban rendkívül gyöngé élete volna az alkotmányos szabadságnak. Van hiba, és tökéletlenség kétségkívül de mind a' mellett teljes erejében díszlik Franciaországban az alkotmányos élet.

Hogy ne szeretnők, hogy ne becsülnők az olyan országot, mellynek népe tömegestől felemelkedik az előítéleteken, 's bátran kimondja, miszerint az erőhatalom által alapított jog ellenében, a' felkelési jog áll; 's hogy az, mit isteni jognak neveznek az emberek között, csak a' hatalom' és engedelmesség' megszokásából ered, 's ezen jognak törvényessége csak a' kíméletben vagy kényszerítésen alapul.

Élj dicső nemzet, élj századokig, ezredekig élj, hogy taníthasd a' világot, hogy mindenkinek szívébe oltsd, miszerint a' múlt csak tanúság, de nem bálvány, a' jelen pedig kísérleti ér, és nem

alvással töltendő éj; 's hogy mind a' kettőt csak arra kell használni, mikép húzhassunk következt és tanúságot, további haladásra, nemünk'emelésére, és tökéletesítésére. Ösztön, éberség, hajlam, vágy és képesség legtöbb van a' francziában a' haladásra.

A' francziákat szeretni korunk' műveltsége, szelleme, 's az egyetemes emberiség iránt nyíltan bevallott hódolat.

Gyalázní pedig eretnekség korunk vallása a' szabadság iránt. És mindenek felett ne feledjük, miszerint az 1789^{ben} megkezdett forradalomnak még nincs vége.

Versailles és Fontainebleau'

Versailles, mellyről a' jelenkori francziának nagy anyja bús mosollyal regél a' Lajosok' korából, szinte egy félszázados elhanyaglás után, ez idő szerint újjólag nevezetes helylyé lett.

A' kihalt város nagy részben újjólag életre jött; 's a' halotti csendet legalább annyi zaj és olly dolgok váltották fel, mellyek megfogyatkozott régi jó hírében egy kis kárpótlást nyújtanak Versailles-nek, 's mellyek leginkább szemeink ele tüntetik mi volt Versailles valaha.

Nem tévé ugyan át Lajos Fülöp Versailles - ba udvarát, mert hiszen a' francziák' királyának tulajdonképen véve nincsen is udvara; azonban pompás múzeumot (kép-és szobor gyűjteményt) állított fel a' világ' egyik legszebb és legnevezetesebb palotájában. E' palotában látható a' terem melly XIV Lajos uralkodásának első felében tanács

teremül szolgált. Itt dolgoztak XIV Lajossal Colbert, és Louvois. Itt vettek rendeleteit Turenne, Condé, Catinat, Villars, Vendôme. Itt ismerték meg az ide jött spanyol grandok V Fülöpöt spanyol királyul. Itt mondta XIV Lajos: Il n' y a plus de Pyrénées!) ¹⁾.

Közel ezen teremhez voltak a' Maintenon asszony' szobái, hová későbbi éveiben XIV Lajos a' tanácsot áttette, 's hol Maintenon asszony hímzés közben adá elő tanácsait. Itt vonatott vissza a' Nantesi edictum.

Voltam a' teremben, melly mint előszoba olly nagy nevezetességet nyert Franciaország' történetében (oeil de Boeufnek neveztetik) 's hol XIV Lajos idejében a' legelső emberek várakoztak a' király' felkeltére.

Ezen terem neve közönségesen általános nevezetül is szolgál az udvarra.

Illy értelemben, vette Chénier egy igen csinos versében, mellyet egy udvaronczból lett fővezérre írt: Favori de Louis, plus que de la victoire;

1) Nem létezik többé a' spanyol határ a' pyrenei hegyek.

Fort grand a' l'oeil de Boeuf, mais petit dans l'histoire.

(Nagyobb kedvence Lajosnak, mint a' győzelemnek; igen nagy az előszobában, de kicsiny a' históriában.)

Ezen teremben van egy kép, melly XIV Lajost, családostul együtt, isteni jelkepekkel tűnteti elő: XIV Lajost mint Jupitert, nejét mint Junót stb.

Voltam a' teremben, mellyben XIV Lajos 1715^{en} (Sept. 1^{en}) meghalt. Kevés idő múlva, mond egy történeti adat, a' német császár ezt monda a' tudósítás' vételekor udvarának: urak, a' király meghalt! És senki sem volt, ki kérdést tett volna, mellyik király? mert azon időben csak egy király, XIV Lajos volt, 's ezt mindenki jól tudta.

XIV Lajos, ki mint Jupiter festetett le, ki 72 évig volt király, ki a' kéjteljesben, bálványzásban, tömjénezésben jó nagy osztályrészt nyert; ő a' szédítő és szédített: tán nem is gondolta, hogy valaha megkell halnia.

És csodálatos! épen ezen terem, mellyben XIV Lajos, a' leghatalmasabb francia király, ki meg reszkettette, és megrázta egész Európát, ki a' francia király nevének fényével és dicsőségével elárasztotta az egész világot, 's félelmissé és tisz-

telté tette azt az egész világon elhunyt, épen ezen terem az, mellynck erkélyén a' hálószobájából elzavart Maria Antónia, XVI Lajos' neje, 1789^{en} Oct. 6^{án}, midőn a' palota meg volt szállva, a' néptől kegyelmet könyörögni megjelent, 's ekkép teljesen meghajlott a' trón a' forradalom előtt.

Sőt épen ezen terem az is', hol ugyan csak a' rettenetes emlékü Oct' 6^{án} a' királyné gyermekeivel együtt elrejtözve levén, az utóbbiak enni kértek annyoktól, 's Maria Antónia leánya egy hatalmas császárnénak, és királynőnek, testvére egy császárnak, neje egy királynak kinek, tizennégy század alatt 67 koronás előde volt, mint egy utolsó szűkségben sínlődő napszámos' neje könyvek között kénytelen volt azt felelni, hogy a' fergegeteg elvonulásáig egy darabka kenyeret sem adhat.

Mi a' kép – tárt illeti, ebből is megemlítek egypár nevezetes jelenetet'

A' győri ütközetet ábrázoló kép itt van, hol a' magyar nemes felkelő sereg derekasan megveretett. Ezen ütközetben jelen volt az én-párisi czizma tisztítóm is.

Van egy kép, melly azt ábrázolja, midőn Napoleon a rosbachi csata' emlékét leromboltatja' Én azt nem tettem volna, hanem egy kis pótléket, a'

következő történetet vésettem volna reá: Soubise herczeg a' francia fő vezér II Fridriknek nagy tisztelője volt. S' midőn ezen utóbbi Rozbachnál megjelent, a' herczg eszeveszetten megfutamlott táborával; tehát tulajdonképen, mégsem veretett. Fridrik egy elfogott kemény kinézésű francziának ezt mondta: hogyan, az ön fővezére ilyen emberekkel el tudta veszteni az ütközetet? a' francia ezt felelte: ilyen ember mint én sok van a' francia hadseregben, de olyan nincs mint ön, – Ezt nem fogták volna a' poroszok letörölni, de nem tudom, ha vajjon nem kedvezőbb-e a' francziákra nézve; sőt még Napoleon is kedvezően lett volna ez által érintve:

Van egy más kép, melly a' jénai ütközetet ábrázolja Horace Vemet-ől. Napoleon egyszerű kabátban lovag ostorral kezében, mintha csak séta lovaglást tenne, halad előre, de midőn egy katona felkiált: Én avant: marchons! (Előre menjünk! vissza tekint, 's ezt mondja: Ki az? Bizonyosan valami türelmetlen újoncz, de mi előtt kezem alá beszélne, harmincz rendes ütközetet nyerjen meg! – És valóban egy újoncz volt a' felkiáltó.

Itt van a' pyramisok melletti ütközet is, midőn Napóleon felkiáltott: katonák!! e' pyramisok' csú-

csairól negyven század tekint le reátok! ‘S ezen szavakkal biztosítva lőn a’ győzelem. Hasztalan volt a’ Mamelukok’ megfeszített igyekezete; hasztalan minden ismételt erőködés; hasztalan minden kétség be eséssel páros elszántság: a’ franczia hadsereg magasztaltságának semmi sem állhatott ellen, ‘s a’ Mamelukokat semmi sem menthette meg többé a’ szét szóratóástól.

Itt vannak továbbá: Montenetto, Millesimo, Mondovi, Montebello, Lodi, Lonato, Castíglione, Arcole, Rivoli, Valmy, Jemmapes, Fleurus, Marengo, Eylau, Eckmühl, Esziing, Friedland, Ulm, Vagram, Austerlitz, mellynek elő estéjen, az orosz fővezér azt mondta, miszerint csak azt sajnálja, hogy mindegy lábíg nincs reménye elfogni a’ francziákat. Itt van többek között a’ palotában egy érdekes terem, az úgy nevezett 1792’ terem, hol a’ század – negyedig tartott küzdetben részt vett férfiak legnevezetesebbéi 1792 állapotukkal felvannak jegyezve. Itt láthatni többek között egy embert, ki Franciaország’ déli részében igen nagy részt vett egy városnak ostromában. A’ a várost Toulonnak nevezik, az embert pedig Bonaparténak, ki akkor pattantyús hadnagy, 1804^{án} pedig’ Császár volt. Tisztelet e’ névnek, mert a’ férfiú, kit

ez ábrázol, mint legelső törvényhozó, organisáló ész, és hadvezér, nemünk legfényesebb tehetségű egyéne volt. Bonaparte Napoleon bűneinek halmaza az alkotmányos szabadság körüi az egekig' érhet, de azért még is ő volt a' legnagyobb ember, ki valaha élt. És mindenek felett kérek mindenkit ne legyen Vashington iránt annyira kíméletlen, hogy őt Napóleonnal hasonlításba hozza.

Közel ezen képhez van egy másik ezen alá írással: Bernadotte 1792^{ik} év hadnagy, 1818^{án} Svéczia és' Norvégi királya. Továbbá Murát 1792^{én} alhadnagy 1808^{ikan} Nápolyi király. És: Lajos Fülöp 1792^{en} Lieutenant Général, 1830^{an} francziák királya. Itt vannak még Lafayette, Dumouriez, Moreau, Pichegru, Hoche, Kléber, Ney, Soult, Oudinot, Gérard, Grouchy, Victor, Marmont, Masséna, Gourdan, Junot, Kellerman, Augereau, Davoust, Lannes stb. stb.

De a' palotában van a' brumaire 18^{át} ábrázoló kép is. Ha Napoleon ezen jelenetet kihagyta volna életéből, az egész világ bálvány-imádó volna ezen perczben.

Itt vannak továbbá minden franczia admiral' Connétable, Marsai' és fejedelem arczképei is. Ezen utóbbiak összesen 72 (70 király, 2 császár,

Nagy Károly és Napoleon) az utolsó, az az Lajos Fülöp (az első király Pharamond 420-427) épen az utolsó helyet tölti be a' teremben. Nekem azonnal eszembe jutott, hogy Frankfurtban is épen II Ferencz, az utolsó császár tölti be az utolsó még' volt helyet a' teremben, vajjon nincs-e itt is játéka a' sorsnak?

'S ha figyelmesen megjárjuk a' kép és szobor tárra alakított palotát, 's mind azon emlékeket meg" szemléljük, mellyek az új Versaillesban a' régire emlékeztetnek; lehetlen, hogy XIV Lajos' regényes szelleme körüi ne lebegje a' szemlélődöt. Mind azon teméntelen kicsapongás és pazarlás mellett, mellyeknek közepette XIV Lajos élt, annyit legalább mégis el ért, hogy a' francia nyelv', divat' és szokások' elsősege az egész világra kiterjesztett.

'S mondjam-e, hogy felkerestem a' helyet, hol a' nemzeti gyűlés 1789^{én} ült? Az épület azonban csak ideiglenes építmény volt 's ennél fogva pár évvel későbbben megszűnt létezni, 's így tehát nem is lehetett szerencsém azt látni, mindössze is csupán a' helyet, hol most kert van szemlélhettem meg.

De láttam mást.

Egy oltár-képet.

Az egész világ' minden festőit elszámlálhatják, és még sem fogtok reá akadhatni készítőjére.

El beszélem tehát a' dolgot világosabb szavakkal.

Az 1790' év Jun. 19-én midőn már a' nemzeti gyűlés Parisban ült, – mivel 1789^{ben} Oct. 6. a' király Versaillesből át tévén Parisba lakását kevés napok múlva a' nemzeti gyűlés is követte, hol számára a Feuillant zárda udvarán emeltetett egy épület, mellyben a' nemzeti gyűlés végig, az egész törvényhozó gyűlés, 's a' convent is a' király' lefejeztetéseig ült, az után, mint egyedüli legfőbb hatalom, a' Tuilleries palotában foglalván helyet, jelenleg ezen zárda udvaron emelt épület sem létezik, mert annak helyen, a' meghosszabbított Rivoli utsza vonul el, – megjelent a' gyűlés előtt egy magány egyesületi küldöttség, 's a' kért engedelem' megnyerése után a' küldöttség' szónoka, kezében egy tölgy koszorúval ékesített érez lappal, figyelembe hozá, miszerint más nap lesz első évnapja azon nagyszerű jelenetnek, midőn a' nemzeti gyűlés tereméből (hol most kert van) kizavarva, egy tekéző (nem biliárdozó) teremben ült egybe, 's ottan azon nevezetes esküt tette le, melly a' jelen érczlapra van vésve, miszerint fellfogadá, hogy az al-

kormány' elkészítéséig nem fog eloszolni, 's mindenha fog magának helyet találni az egybe gyűlésre, 's jelenté egyszersmind, hogy ezen esemény' emlékére, az érintett egyesület a' jelen érez lapot másnap az említett terem' falába szándékozik helyezni.

A' gyűlés szűnni nem akaró tapssal fogadta a' jelentést. Végtere szót vett az elnök, 's megjegyezvén, miszerint valamint ez ideig híven megtartá azt, úgy ezentúl is szilárdul állani foga' gyűlés esküje mellett; 's dicsérettel és helyesléssel emlékeztvén az egyesület' szándokáról, beszédét azzal végzé, miszerint azon emlék lap oltár lesz, melly körül a' szabadság' barátai összefognak gyűlekezni.

'S íme az oltárkép, melyet én meglátogattam, épen ezen érczlap volt.

Nem kevésbé érdekes emlékek' helye Fontainebleau is.

Ez palota volt a lovag király' 1^{só} Ferencz' lakhelye.

1^{só} Ferencz Franciaország' történetében nevezetes időszaknak volt alapítója, mert miután elődei, 's különösen XI^{ik} Lajos a' független Dynastákat megtörték, ez által csak részben eszközöltetett

Franciaország' egysége. Mindezen lovagurak egész I^ó Ferenczig megtörve bár, de még is elegendő hatalom' birtokában, 's külön válva éltek az udartól sőt I^{só} Ferenczig nem is volt „udvar.”

Ezen király azonban behozván a' fényűzést, 's a' társaságos életet, lakhelyén Fontainebleauban alapítója lőn az „udvar”-nak. Ez úton magához édesgeté a' nagyokat, 's részint ezen erkölcsi kötetlek, részint pedig az által, hogy ő a' gazdagabb inkább győzvén a' fényűzést mint a' többiek, 's ennél fogva bizonyos felsőséget vívott ki magának, 's ekkép főnöklete alá fűzte az ország nagyjait, ismét igen sokat tett Franciaország' egységének szilárdítására.

Ezen második időszak a' múlt század' végéig tartott midőn aztán a' Convent', és Napoleon' mély bölcsességét terve szerint a' kormányzási rendszer tökéletesítetvén, az az a' Centralisatio behozatván, egy hatalmas Compact testté forrasztatott össze Franciaország, 's most mint egyetlen férfi áll.

XI Lajos és I^{só} Ferencz menték meg Francia országot Németország' állapotától, 's midőn pedig az idő' eljött, mellyben Franciaország egy olly nemíi erkölcsi Anarchia szélén volt, hol mi vagyunk,

akkor a' Convent és Napoleon menték meg Franciaországot a' veszélytől.

Boldog ország, mellynek ennyi századokra üdvösen kiható emberei vannak!

Igen sok érdeme van I^{ső} Ferencznek a' nemzetiség körül is. Az ő böles rendelete folytán már 1536^{an} iskolai tanítási nyelvé lett a' honi nyelv.

És így mi még most sem vagyunk ott, hol a' irancziák 1536^{an} voltak.

A' palota' termei telve vannak I^ő FerenCznek szobraival, ki az akkori divat szerint bajusz, és szakállal, hetykén fültövére nyomott kerek kalappal van ábrázolva, 's mintegy ismétleni látszik ama hires szavait, mellyeket 1525^{en} az elvesztett páviai ütközet után nevének irt: Mindent elvesztettünk, csak a' becsületet nem!

Ezen palotában volt Napoleon alatt a' pápa le tartoztatva.

Voltam a' trón teremben, hol Simonyi, tudós hazánkfia leírása szerint, a' trónra ülve kényelmesen dohányzott, és pipáját kiverte.

Mutatták a' helyet," hol 1657^{en} Nov. 6^{án} Cristina Svéd volt királynő Monaldeschitt megölette.

Érintettem az asztalt, mellyen Napoleon, Elba-

ba menetele előtt, lemondását elkészítette, 's melly asztalt aztán méregből-e, avagy szórakozásból, nem tudom, toll-késével össze szurkált.

Ezen palota udvarán történt a' híres búcsú Napoleon és katonái között, s' midőn ezen gondolaton merengve néhányszor végig és keresztbe vonultam az udvaron, úgy tetszett, mintha kísértetes árnyait pillantottam volna meg a' romjaiban is félelmes érczkarú hadseregnek.

Itt gyűjtötte egybe utoljára Napoleon serege' maradványát dicsőségének oszlopaikat.

A' gondolat, hogy itt ősz vitézek könyeztek, egészen elérzékenyített.

És minő ellentét! Ezen udvaron, hol 1811^{én} a' világ' legjelesebb hadseregének romjai állottak, hol egy sokáig fénylett csillagzat pattant szét, hol az újabb kor vitézeinek legjava állott együtt, midőn ott valék, egy hitvány ujoncz állott őrt.

A' kamarai ülések' megnyitása

Nem lehet érdektelen, ha egy kis párhuzamban, a' francia, angol, és a' mi ország gyűlésünk megnyitásának jellemzetes külsőségeit meg érintem.

Franciaországban, hol a' király tisztán hivatalnok, és semmi egyéb; hol semmi okiratban sem él a' király' irányában a' polgár ezen szóval „jobbágy” hol az „isten kegyelméből” a' király' cziméből kivan törölve; hol nincsen aristocratia; hol tehát a' felső ház, nem hatalom, hanem csupán tisztes tanács gyűlés; 's egy szóval, hol a' követ kamara' a' legfőbb hatalom, mert a' nép a' legfőbb elem, a' kamarai ülések, a' követek' teremében nyitattak meg, 's a' király és a' felső ház jönnek a' követekhez. (A' júliusi forradalom előtt a' francia király a' Louvre-ba [kir. palota] hívatta a' két kamarai tagokat, 's ott nyitotta meg az üléseket.)

Angliában, hol a' királyság hasonlóul nem a' legtúlnyomóbb hatalom, de hol nem annyira a' nép, mint inkább az aristocratia irányában hajlik meg a' királyság, a' parlamenti ülések a' felső házban nyitattnak meg.

Nálunk, hol az alkotmányos élet, még igen kevésé van ki fejlődve, egészen ellenkezően van minden. Nálunk a' Posonyban lejövä király a' maga szállására, melly egyébiránt érseki palota, hivatja a' két táblát 's ott nyitja meg az országgyűlést.

Továbbá.

Franciaországban (rendesen) nemzetöri, Angliában lovagrendi, Magyarországbn katonai öltözetben nyitja meg a' király az országgyűlést.

'S még tovább.

Lajos Fülöp a' trónra lépvén szívére teszi kezét, 's nyájasan ezt mondja: Pair és követ urak, tessék leülni. (A júliusi forradalom előtt, nem is a' király, hanem egy hivatalnok, és pedig ezt mondta: Pair és követ urak, a' király megengedi, hogy önök leüljenek.)

Angliában közönséges parlamenti ülésekben ugyan mindenki felteszi kalapját, miden a' fejedelem jelen van, vagy is a' parlamentet megnyitja,

némelly aristocratiai család tagjainak, de csupán ezeknek, kiváltságuk van ekkor is feltehetni a' kalapot.

Magyar országban pedig szék sincs a' királyén kivíül, hogy leülhetne valaki.

És még néhány szót, mint leírást, az 1843^{ik} évi francia kamarák' megnyitásáról.

A' polgár- király 18-20 ezer szurony által képzett sorok közt ment az ülésbe, pedig, meg kell jegyezmem, a' távolság, mellyett meg kellett haladnia, egyáltalában nem igen nagy.

Délelőtti 11 órakor a' város' minden részében dobpergés, trombita harsogás, 's katonai zene hangzott.

A szajna' partjai, mellyre mind a' királyi lak, mind a' követ-kamarai palota nyúlnak, sűrűen el voltak látva minden nemű fegyveressel.

A' fegyveres sorok³ mellé senkinek sem volt szabad állani, 's különben is az út' nagy részén, egy felül a' Szajna folyt, más felül a' királyi laf kertje volt, mellybe hasonlólul senki sem mehetett be azon idő alatt, míg a' menet tartott, kivévén, – mint képzelhetni – a' számos rendőrséget.

Mindenütt pontosan meg mérve az utat, melly a' király számára készítetett, meggyőződtem, hogy nem lehet hozzá egy lövésre közeledni.

Ez azonban még nem elég, mert azon felül, hogy nem lehetett hozzá egy lövésre közeledni, arról is gondoskodtak, hogy ha történetesen még is kocsija felé röpülne egy golyó, az meg se érhesse el. Az összes francia kitűnő fegyveres erőnek legjava ugyan is, a' párisi válogatott municipale garde lovasai, két külön osztályban, mint boríték a' borítékban lovagoltak a' király kocsija előtt és után.

Sőt ezen kívül, hogy katona se lőhessen a' királyra, ismét egymás borítékba volt rejtve a' király, mit a' kocsija mellett lovaglott számos főtiszték képzettek.

És végtére, mind ezeken felül, a' király olly kocsiban ült, mellyet minden háromszoros boríték nélkül sem járna meg a' golyó.

A' követkamara' épületében, hol több palotatiszték és szolgák laknak, a' padlástól a' pinczéig előre minden megvizsgáltatott, 's minden kulcsokat át kellett azon napra a' rendőrségnek adni. Az egész épület meg volt szállva válogatott rendőrök-által, kik a' szegletekben, komoly képeikkel, mint a' kísértet, 's a' csúcsokon és párkányokon mint fecskék tűntek fel.

Mindenre, mi valaha király-életet fenyegetett,

kitűnő figyelem volt fordítva. Így például különös gondossággal kutatták meg a' palota pinczéit, nincsen-e valahol puskaapor-összeesküvés?

Pontban 1. órakor meg dördült az első ágyú-lövés. 'S folyt egész 21^{ig}. A' király jött.

Mindenütt hol a' király el vonult, dobok pergettek, trombiták harsogtak, 's a' karok megzendültek, 's a' fegyveres sorokból, de csak a' fegyveres sorokból, hangzott a' hivatalos hideg lelkesedés ordítása, éljen a' király!

Elolvasván a' király a' trónbeszédet, azonnal visszaindult, mi közben újra megdördültek az álggyúk, 's hasonlóul 21. lövés történt.

Az egész dolog nem tartott három óra [negyedig.

Ennek véghezmentével a' ministerium, a' telegraph utján azonnal sürgönyt küldött mindenüvé, miszerint a' király a' kamarákat megnyitván már haza tért, 's az egész alatt, „semmi sem adta magát elő.” Ezen sürgöny' vételéig a' külföldi börzéken a' francia status papírróli keletében feszültség és várakozás volt.

Szóval, a' ministeriumon kezdve, mindenki csodálkozott, hogy „valami nem történt.”

A' párisi várerősítések.

A' világi dolgoknak köz sorsa, hogy a' legellenkezőbb ítéleteknek vannak alá vetve. Így van ez különösen a' párisi vár erősítésekkel.

Vannak, kik azt mondják, hogy ezen eszme annyira képtelen, miszerint épen roppantsága miatt nem óriásinak, hanem gyermekes gondolatnak nevezhető.

Mások azt mondják, ez oktalan pazarlás, 's jobb volna azon roppant tőkét, melly az erősítésekben vesz el inkább közlekedési eszközökre fordítani.

Mások ismét nem értik, miért csupán a' fővárost és nem inkább az egész országot erősíteni.

'S a' legnagyobb ellenvetés az, hogy ezen erősítések nem a' külellenség, hanem az alkotmány ellen vannak intézve.

Én azonban azt tartom, hogy mind ezek meg nem állható állítások.

Az elsőre azt mondom, miszerint a' gondolatnak állítólagos képtelensége szemeink előtt oszlik el, mert íme inntentul kevés idő múlva készen fognak állani a' vár erősítések. Legalább már annyira haladtak a' munkában, hogy többé semmi kétség sincsen a' kivitel' lehetőségében.

A' másodikra azt mondom, hogy Franciaország a' közlekedési eszközöket sem hanyagolja el. de különben is csak akkor lehetne oktan pazarlásnak nevezni Paris megerősítését, ha azt ezen város meg nem érdemlené: úgy de Paris maga Franciaország: 's még Napoleon is kénytelennek érzette magát le mondani, midőn Paris már az ellenség' kezében volt. 'S elég is mondja a' francia hazafi, hogy az ellenség kétszer volt Parisban, azt ezentúlra meg kell akadályozni. 'S ekkép Paris maga lévén Franciaország, a' párisi vár erősítések' költségét azért mivel egypár százmillió frankból vagy is ugyan annyi váltó forintból áll, oktan pazarlásnak nem lehet nevezni, mert Franciaország testvérek közt is mindig megér egy pár százmillió rász forintot.

Mi továbbá azon ellenvetést illeti, miért erősítik csupán a' fővárost, 's miért nem inkább az egész országot, erre nézve ismét figyelembe híván,

mi szerint Paris maga Franciaország, még e' következőket mondom:

Az egész országot nem is lehet úgy megerősíteni, mint egy várost, a' mennyire pedig lehet, Franciaországban e' téren különben is semmi sem mulasztatik el.

A' párisi vár-erősítések' elkészültével, egy milliónál kevesebb számú ellenség még csak nem is gondolhat Franciaország ellen háborút, 's ha ezen tömeg elő áll is Paris' ostromára, a' város minden katonai segély nélkül, egyedül saját nemzetőrségével, legrosszabb esetben is legalább egy pár hétig képes magát meg védelmezni; ennyi időfolytán pedig, ha mindjárt az egész hadsereg a' csatatéren maradt is, a' nemzetőrségi szerkezet folytán, legalább egymillió ember képes az ország hül Parisnak, az országnak védelmére elő állani. Ha t. i. még Franciaország él, az az, akar; Franciaország azonban csak addig élhet, csak addig akarhat, míg Paris él. Parist kell tehát mindenk felett biztosítani.

Végtére azon ellenvetésben sem látok erőt, miszerint a' párisi várerősítések az alkotmány ellen volnának intézve.

Legelőször is azt jegyzem meg, miszerint

igen megjárják azok, kik az ellenvetést így teszik fel: a' párisi vár-erősítések nem kül, kánéin a' belellenség ellen vannak készülöben, mert valóban én legalább nem látom át, miért kellene a' belellenséget, ha ilyen van megkímélni.

Bizonyosan azt értik tehát az ellenvetők, hogy az alkotmányos szabadság ellen vannak intézve.

Meg kell továbbá jegyezmem, miszerint én az egészet nem hadtudományi elvek szerint fejtegetem, 's én nem is bocsátkozom azon kérdésnek bonczolásába, ha vajjon lehet-e avagy nem az erősítésekről Parist halomra lődözni. Én az ellenvetés szerint feltételezem, hogy abban nincs lehetlenség.

De még sem hiszem, hogy valaha csak egyetlen golyó is repüljön a' vár erősítésekről a' városra.

Parlamentalis kormány alatt ugyan is, minő már Franciaországban van, alkotmányos férfiak, az az maga a' politikai pártok' egyike kormányoznak. Illy kormánynak lényegével összeférhetlen Parisonak' összelövölödztetése, vagy is azon czél, mellynek elérése végett a' várost leromboltatnia kellene, hogy t. i. az alkotmányos szabadságot eltiporja.

De fel is kell tennünk, hogy nem Paris, hanem maga a' parlamentalis kormányú szerkezettel ellátott alkotmányos élet a' legfőbb biztosítása az alkotmánynak. Hogy ez még nincs teljesen ekkép, mint Angliában van, abban van némi igazság, de mindennap mélyebb gyökeret ver Franciaországban az alkotmányos élet, 's majdan ha azon pont-ra jut, mellytől már nincs távol, hol most Anglia áll, akkor épen kézzel fogható lesz, hogy a' francia alkotmány legkevésbé sincs veszélyezve a' párisi vár erősítések által: vagy van ember, ki állítani képes volna, hogy Anglia' alkotmányos szabadsága veszélyezve lenne, ha London vár erősítésekkel volna körül véve?

Parlamentalis kormány mellett a' nemzet' egy-része áll a' másik ellen, szenvedélyes és nagy szájú tusában meglehet, sőt az alsóbb egyének talán vér szomjasan is, de azt nem lehet állítani, hogy valamely egész pártnak egy olly város lövöldöztetését, mint Paris ellehetne határozni, már pedig erre volna szükség.

Némellyek azonban ezt kétlik, 's azt mondják, hogy ez nagyított állítás, mivel e' szerint soha ' sem lehetett volna polgár – háború, pedig előttünk Róma' története, előttünk legközelebb a' Vendéei

volt. Eddig a' pártok két külön test voltak az országban, most azonban, midőn a' növekedő kereskedés, ipar, és műszorgalom a' nemzeteket egy köz nagy családdá teszik, mellyben a' társas életű kötelékek, kényelmek, közös műveltségi fokozat, 's mindenek felett a' közös kereskedési érdekek nem csak minden lakjait közelebb bozták egymásboz, a' nagy nemzet-családnak, hanem mindenkire nézve is kerülendővé tették a' háborút. A' pártok egymás ellen pletykálnak, egymást rágalmazzák, de naponta mind inkább érzik magokat a' társas életi kötelékekkel összefűzetni.

Ezen okban én igen sok erőt találok annak megczálolására, hogy a' párisi vár-erősítések által nincs veszélyezve a' íranczia alkotmányos szabadság. Egészen más volna, ha nem parlamentáris kormánya volna Francziaországnak, mert, az igazat meg válván az „udvarok” már sok igen különös dolgot vittek véghez

De még ekkor sem volna könnyű Lajos Fülöpnek Parist össze lövöldöztetni, legalább bizonyosan a' legnehezebb egész Európában. Mert Francziaországban csak franczia katona van, 's az ugyan meglehet, hogy a' katonaság holmi apró zendülések alkalmával a' népre lő, midőn t. i. elhi-

tették vele, hogy csupán a' „sepredék” és nem a' „nép” fogott fegyvert, de ha egyszer olly komoly forradalom állana elő, melyet a' vár erősítésekből kellene lövöldözni, akkor kétlem, hogy elegendő száma maradna meg azon katonáknak, kik a' vezérszó iránt fel nem mondták az engedelmességet. »S ezen egy általában nem lehet csodálkozni, mert a' júliusi forradalom' folytán olly gyakran ismételt a' katonaságnak „a' népre löni: bűn” mikép valóban nem lehet várni, hogy komoly fölkelés' esetében a' katonaság tüzet adjon a' népre; a' „sepredékre” löni pedig' nincs szükség az erősítésekből, 's nem is onnan, hanem az utczákon kell ellenök állani.

De lehet-e azt csak gwidolni is, ha mindjárt nem parlamentalis kormány volna is, mert erről épen nem lehet feltenni, hogy a' kormány egy annyira virágzó várost, mint Paris, össze lövöldöztessen? Hiszen ez által olly roppant felelő éget venne magára, mellytől nem lehet vérszomjúság, melly vissza nem rettenne.

De nem is igen biztos célhoz vezető eszköz volna, a' kormánynak Parist lövöldöztetni. És mi-nek is lövöldöztetni? A' fölkelésekben olyanok vesznek részt, kik nem házbirtokosak, 's a' lövöl-

tették vele, hogy csupán a' „sepredék” és nem a' „nép” fogott fegyvert, de ha egyszer olly komoly forradalom állana elő, mellyet a' vár erősítésekből kellene lövöldözni, akkor kétlem, hogy elegendő száma maradna meg azon katonáknak, kik a' vezérszó iránt fel nem mondták az engedelmességet. »S ezen egy általában nem lehet csodálkozni, mert a' júliusi forradalom' folytán olly gyakran ismételtett a' katonaságnak „a' népre löni: bűn” mikép valóban nem lehet várni, hogy komoly fölkelés' esetében a' katonaság tüzet adjon a' népre; a' „sepredékre” löni pedig' nincs szükség az erősítésekből, 's nem is onnan, hanem az utczákon kell ellenök állani.

De lehet-e azt csak gwidolni is, ha mindjárt nem parlamentalis kormány volna is, mert erről épen nem lehet feltenni, hogy a' kormány egy annyira virágzó várost, mint Paris, össze lövöldöztessen? Hiszen ez által olly roppant felelő éget venne magára, mellytől nem lehet vérszomjúság, melly vissza nem rettenne.

De nem is igen biztos célhoz vezető eszköz volna, a' kormánynak Parist lövöldöztetni. És mi-nek is lövöldöztetni? A' fölkelésekben olyanok vesznek részt, kik nem házbirtokosak, 's a' lövöl-

döztetéssel a' kormány a' ház birtokosokat is maga ellen ingerelné. Csupán a' nem ház birtokosoknak megfélemlítéséül tehát nem igen volna tanácsos lövöldöztetni, mert ez által mint érintem, a' kormány koczkára tenné a' házbirtokosok' csendben maradását is, 's a' párisiakat különben sem igen lehet egypár tűzgolyóval meg rettenteni.

És aztán köztudomású dolog, hogy epén a' párisi nemzetörség a' kormánynak főtámasza, mi-kép lövöldöztetne tehát a' kormány a' várost? Míg a' nemzet-örség mellette van, 's netalán még küzd is a' kormányért az útszákon, addig talán csak nem? Ha pedig a' nemzet-örség a' kormányt elhagyta, akkor már vége mindennek, mivel akkor a' katonaság is bizonyosan felmondja az engedelmességet, de ha fel nem mondaná is mind, bizonyosan nem maradna annyi, hogy a' 80,000 nemzet örrel szaporodott felkelőkkel diadalmasan szembe tudna szállani.

Azt tehát semmi esetre sem lehet feltenni, hogy a' kormány lövöldöztetne a' várost, mert ez által el keserítené az összes lakosságot, 's a' részvétleneket is maga ellen ingerelné. De nem is tehetné ezt egyébkor, mint midőn már nincs ki küzdjön érette az útszákon. Oh, de már ekkor kész

a' győzelem! Nem az erősítésekből, hanem a' torlaszokkal szemben kell a' kormánynak küzdeni; és bizony a' vár erősítésekből soha sem veszi be a' torlaszokat.

Azonban talán csak azt is illik meg vallani, miszerint, ha a' vár erősítéseknek azon gyümölcse lesz, hogy az apró zendülések (émeute) megritkúlnak, annak csak örülni lehet, mert nem azokban áll a' francia alkotmány' biztosítéka.

A' párisi vár erősítések tehát csak a' kül ellenségre, 's nem az alkotmányos életre nézve is veszélyesek.

A' megerősített Paris, emberileg szólván, szinte bevehetetlen lesz. 'S erre szükség van, mert Paris Franciaország, Franciaország pedig az alkotmányos szabadság zászló tartója, 's ez oknál fogva nem kevés ellenséges szemekkel nézetik. Helyzete pedig nem elszigetelt, mint Angliáé. A' párisi várerősítések tehát nem veszélyesek az alkotmányos életre nézve. Hiszen ki nem tudja, hogy Paris olyan mint a' lőpor, melly ha tüzet kapott, minél erősebb és közelebb van a' nyomás, annál nagyobb erővel repít a' levegőbe. Én valóban azt tartom, inkább félhetnek az erősítések Paristól, mint Paris az erősítésektől.

‘S még csak az jegyzem meg, hogy senki se hagyja magát elámítatni az által, hogy némelly Francia keményen kikel a’ párisi vár erősítések ellen, mivel ezen urak párt érdek szerint beszélnek, ‘s mint részre hajlóknak, nem lehet szavokon elindulni. Bizony én sem vagyok, a’ Franciaországban mostan fennálló „Systeme”-nek bámulója, avagy még csak tisztelője sem, de azt velem, ez ügyben a’ francia ellenzék, túl megy a’ „Systeme” iránti ellenségeskedésben, azon határon, melyet megkellene tartania.

Még két ellenvetést jegyzek meg, mellyekre azonban, szorosán szaktudományba vágván, nem felelhetek meg.

1) Ha nem lövöldözteti is a’ kormány a’ fellegvárak’ egyikéből a’ várost, lövöldöztetheti az ellenség, ‘s csak egyet kell a’ 14^{t-il} bevenni, máiura a’ városnak.

2) Vannak sokan, kik helyeslik az erősítés eszméjét, de Aragónnal azt mondják, miszerint az erősítéseknek kettős tulajdonságiból (a’ várost sáncz veszi körül s’ ezen kívül pedig 14 vár fekszik) egyiket vagy másikat elkellett volna hagyni.

Én csak az eszmét akartam védni általánoságban.

Egy ó francia nemes.

Nem czéлом az olvasást ismerettségeim elbeszélésével elfoglalni, mert ezek talán nem fognának ugyan minden érdekes színezet nélkül lenni, de én e' könyv' írásában magasabb szempontból vettem fel a' dolgot, sem hogy minden elmondhatómat, vagy inkább elmondani valómat e' helyen elmondhatnám. Egyet azonban vagy is inkább egy párbeszédet közleni, politikai jellemzetessége miatt, nem tartok czélszerűtlennek.

Még csak valamit kell jegyeznem.

E' pár-beszédben terjedelmesen van előadva azon rész, melly tőlem jött. Erre eszembe jut, mit mondott az augsburgi közönség és újságnak egy párisi levelezője Gutzkov' párisi leveleire, hol Guizot-vali pár beszéde közölve van. Írta volna csak Gutzkov, mond a' levelire, csupán azt, mit Guizot mondott; nekünk arra semmi gondunk sincs, hogy hát Gutzkov mit mondott.

Én azt tartom, ez igen rosszul van meg jegyezve, mivel az írónak saját munkájában teljes joga van magának beszélni, mert midőn a' könyvet kezébe vette különben is elvállalta az olvasó az által, hogy azon íróat olvassa.

Nekem úgy is nem annyira az volt czéлом, hogy egy valamely személyt, hanem hogy Franciaország' politikai állapotát ismertessem az olvasóval, meglehet, hogy én nem helyes szempontból vettem fel az egészet, annál fogva, hogy az egészen mindenki maga is eltudjon igazodni, mulhatlanul szükséges, hogy nyilván legyen, minő meggyőződésből 's minő elvek szerint vettem fel a' dolgot én, 's ennél fogva, a' párbeszédben nem nyomtam el az én részemet, 's mivel a' magam szavaira jobban emlékeztem, mint a' társaémira, hihetően aránylag még bővebben is van az én részem feljegyezve.

Gróf V..... Szent Lajos rendi lovag kiről itt szó van, az első francia forradalom alatt már felserdült legény volt, 's 1793^{an} atyjával kivándorolt ősei' honából. Bonaparte consulsága alatt ismét vissza tért, de jobbágysai már sehhol sem voltak, egy tollvonással eszközöltetvén Franciaországban a' jobbágyok' örök megváltása.

Átéelve elvonultságban a' császárságot, a' restauratioval az ő napja is felderült, de mihamar bekövetkeztek a' júliusi napok is, mellyek ismét fel-eleveníték a' jó öreg' emlékezetében a' gyermek korában szemlélt forradalomnak minden szörnyetegeit, 's mint a' jó öreg monda, annyira megfélemlert, sőt megrettent a' puska ropogások, és az álgú dörgések zajától, hogy (élelméhez semmi sem lehet hasonlítható. 'S midőn erre egy elfojthatlan' mosolyt vett rajtam észre, indulatosan jegyezte meg, hogy mi idegenek, örülünk a' forradalomnak, mivel csak az elvharczot látjuk azokban, és nem gondoljuk meg, miszerint ilyenkor anarchia uralkodik, 's a' jó öregnek szemei vérbe merültek. 'S idegei rán-gatóztak elbeszélésében.

Én a' francia legitimistákat, mint egyes embereket igen becsülöm, mert minden mozdulataikon bizonyos finomság, nemesség, vagy is inkább lova-giság látszik.

Becsalom őket még mint politikai pártot is, de már e' részben semmi rokon szenvem nincs irántok.

Erről azonban a' következő cikkben bővebben lesz alkalmam szólani, 's e' helyen meg elégeelve ezen egypár szót, hozzá tenni, mi szerint gróf V..... is legitimista volt.

Párisi divat szerint, az elvonúlt embereknél, gyakran kijárt ő a városból ebédelni. 'S igen gyakran magával hívott engemet is, ki érdekesnek találván társalgásit, mint párt – embernek, 's tamí-ságosnak mint tudományos főnek, örömet fogadám el mind annyiszor a meghívást.

Egy ilyen alkalommal, mint azt még azon nap telhető hűséggel feljegyeztem magamnak, ezen pár beszéd folyt közöttünk.

Ő. Én legitimista vagyok elvből, az az, a Bourbonakat szeretném a trónon látni, de philippista vagyok a körülmények miatt és a körülményekben.

Én. Én nem fogom elveimet megtagadni semmi király kedvéért....

Ő. Hát kimondta azt önnek, hogy én azt teszem? én azért vagyok a körülmények miatt és a körülményekben philippista, mivel meg vagyok győződve, miszerint, ha a dolgoknak még a jelen állapotja is, és ismét felforgattatik, még rosszabb lesz helyzetünk. Akkor ismét anarchia fogna lenni, 's a az anarchiánál nincs irtózatosb valami. 'S ki tudja, ha Lajos Fülöp elüzetnék, nem fogna-e ismét köztársaság felállani? Lajos Fülöp, azaz, leg-
alább Lajos Fülöp, megvédelmez minket az alsóbb

osztályoknak minden dühöngésétől, ‘s ne is gondolja senki, hogy mi rajtunk a’ legitimistákon igen könnyű volna segíteni. Legelőször is, én nem mondom, hogy nem óhajtom, de nem igén hiszem, hogy V^{ik} Henrik (a Bordeauai berezeg) valaha Franciaország” királya legyen, ‘s ha az lenne is, ez még a’ leg csekélyebb része volna azon orvosságnak, melly a’ mi mély sebeink meggyógyítására szükséges volna. A’ forradalmak nemcsak a Bourbonokat üzték el, a’ forradalmak összetörték az aristocratia hatalmát, mellyet a’ Bourbonok vissza állításával, még egy általában nem hoztunk helyre. Az óta a’ szükség mértéktelenül nevededett, a’ körülmények nyakunkra nőttek, a’ nép vérszemet kapott, ‘s mind ennek nem vagyunk képesek megfelelni. Igén is, itt van a’ legnagyobb baj, a’ nép vágyainak nem lehet megfelelni. És ez nem csak a’ mi napunkat tette semmivé, de az egész Francia országnak is felet-tébb szomorú jövődjét teszi kétségtelemné.

Én. Én még nem láttam pártot, sem ezen országban, sem másutt, a’ melly nem a’ haza kárát jósolná, ha elveinek valamellyilén csorba ütették. És én ezen nem ütközöm meg, sőt igen természetesnek találom, mert minden becsületes hazafi hazája előmenetelét czélozza, a’ neki legjobbnak

látszó úton, ('s elvek által, mellyeken ha csorba üttetik, hazájának kárát kell vélnie előkészítve lenni. Egyébiránt én azt gondolom, önnek következtetése egy meg nem állható alapra van építve, mintha az aristocratia volna minden, vagy annak kellene lenni mindennek. Én ellenkezőleg azt hiszem, hogy minden francia tagja a' nagy francia nemzetnek, mellyet én nagyon becsílok, 's becsülok különösen azért, mivel minden egyes tagját bevette a' nagy nemzeti társaságba. 'S ha e' tekintetben nemi hiba van, a' mit egyébiránt szintűgy megismerek én is, mint ön, a' hiba okának kijelelésében homlok egyenest ellenkezem önnel, mert míg' ön azt mondja: hogy már nagyon sok j tétetett, én azt mondom, még nem tétetett elég. Én azt tartom, az embernek szükségtelen socialistának lenni, minek jövődjében, mellesleg legyen mondva, még vagy három századig nem hiszek, 's még is bizton állíthatja, misszerint a' jelen közállományokban vagy is a' polgári társas életben témérdek hiányok léteznek, mellyekre a' törvényhozásnak illik és szükséges figyelmet fordítani. Addig beszéltek a' tulajdon szentségéről, 's arról, hogy a' gazdagokat nemlehet a' szegények martalékául feltenni, hogy végtére a' mint most állunk, a' sze-

génynek nem csak az élet bajosabb, hanem minden, mit az élet adhat, kétszeresen nehezen megszerezhető reánézve. A' szegénység okul szolgál a' politikai jogok megszorítására. A' szegénység okul szolgál az igazság kiszolgáltatásnak, 's a' törvénytelen serelemért 's méltatlanságért nehézzé tételére. A' szegénység okul szolgál a' gyermekek iskolába járatását szinte lehetlenné tenni. A' szegénység okul szolgál, hogy nem ritkán valami együgyű ember nyerjen az okos előtt elsőséget, csak azért, mert amaz gazdag. És nem mind olyan dolgok-e ezek, mellyeken a' törvény hozásnak segíteni kell, nem segíteni bűn?' E'tekintetben azonban másutt még több ok van a' panaszra, mint Franciaországban, 's hogy önöknél legkevesebb van, a'it a' forradalmaknak, vagy is a' forradalmak idejében behozott elveknek lehet tulajdonítani, miért is nyíltan megismerve ugyan, hogy temérdek hiba, és kicsapongás is követtetett el azokban, én egész tisztelettel leveszem kalapomat az önök forradalmi előtt.

Ő. Ezek dogmaticus elvek a' politika körében. Mintha a' politika körében elméletileg és nem gyakorlatilag kellene munkálkodni! Mutasson ön nekem Statust, polgári társaságot, mellynek tagjai szer-

ződésre lépéssel alapították volna egymás között a' társaságot. A' Státusokat úgy kell venni a' mint vannak; minden ábránd, minden költői színezet nélkül. A' közállomány' körére nézve, az a' legjobb, mi a' gyakorlati életben legnagyobb tartóságot bizonyított, és a' mi létezik.

Én. De hiszen ezen elv, minden önkényt, minden kormányt szentesít, azt mondani pedig, miszerint, mindennemű kormány jó, önöknek egy igen jeles írójok szerint annyit tenne, mint azt mondani, a' politika körében nincsen semmi rász, semmi jó. És végtére is, az én előttem: hogy van valami, soha sem fogja eldönteni azon kérdést: hogy kellene valaminek lenni.

Ő. Nem terjeszkedvén messzire, azt én is megismerem, hogy a hol most állunk, ott megállapodás nem lehet, 's én teljesen hiszem, hogy, fájdalom, Franciaországban ismét fog egykor köz-társaság felállani, de azt is hiszem, miszerint, másodsor sem fogja magát fenntartani.

Én. De hát az amerikai szabad Státusok miként tudják magokat, fentartani? Az egész alkalmasint csak abból áll, hogy az ó világ nem termi meg a Washingtonokat.

Ő. Könnyű volt Amerikában Washingtonnak lenni.

Én. És hát ha ó világ részünk legtisztább polgár – erényű fia, a’ szabadságnak az ó és új világban fáradhatlan bajnoka, Lafayette több erélylyel birt volna szellemében, ‘s 1830^{án} a Lajos Fülöp megválasztásában meg nem egyezett volna?

Ő. Igen rosszul tette volna. Egyébiránt lássa ön én becsülöm Lafayette-t, mint becsületes és jó akaratú embert, de biz ő soha sem találta volna fel a’ puska port, ‘s csekély tehetségű, ‘s gyöngye jellemű ember (d’esprit borné, caractère faible) volt. ‘S mindig mértéket kell az embernek tartani a’ tiszteletben.

Én. Tökéletes igazsága van önnek. Én nem is neveztem Lafayettet „nagyak” mert nagy előttem csak a’ tett’ embere, az organisáló ész. ‘S kell-e mondanom, hogy azért mivel valaki beszél, ír, avagy mint katona küzd, mint fővezér tábort rendez, nem következik, hogy kiváltán a’ tett’ emberének, ‘s organisáló észnek neveztethessék. De tisztelet Lafayettének, ő nemünk egyik legtisztább erényű fia. ‘S ha nem volt is mint ember nagy, érénye minden esetre nagy volt.

Ő. És aztán Amerika!? Lássá ön Amerikát nem lehet Franciaországgal hasonlatba hozni. Mások azt mondanák önnek, ezt azért nem lehet tenni, mivel Amerikában azért volt könnyű a' nivellírozás, mert az ottani nép fiatal volt, mellynek semmi szokásai, vagy legalább semmi olyanok sem voltak, mellyek erős szagával bírtak volna az aristocratiának. 'S mivel Amerikában mintegy tabula rasa volt; mivel a' körülmények is segíték Amerikát, nem helyezvén mellé félelmes szomszédokat; 's hogy Franciaország már vén. De én mind ezt mellőzöm, 's csak azt mondom, Amerika mindent tehet a' mit tetszik, mert temérdek földje van, 's a' ki lakosai közül nem bír föld birtokkal, ez azért van, mivel nem akar bírni. Franciaországban azonban egy hüvelyknyi föld sincs többé hátra elfoglalás nélkül; itt nincsenek uratlan földek. Itt tehát minden új birtokosnak, épen az által, hogy birtokossá válik, egy régit kell a' birtokból kiütni, vagy abban megcsonkítani. E' népesség' igen nagy, ennél fogva a' tulajdon szerzésre való verseny is igen nagy. És hidje el ön nekem, én nem az egyedáruság mellett szólok, de a' verseny csalóka portéka, melly legfőlebb másoknak használ, de azoknak kik verseneznek, árt. A' verseny mond Fourier,

mindenkinek küzdése mindenki ellen, melly bukással végződik. És midőn ekkép beszél Fourier, szinte hinni kezdem, miszerint korunk' polgárosodásával méltán lehet ellenségeskedésbe bocsátkozni.

Minden birtok elvan foglalva, és soknak semmi sem jutott, mivel igen nagy a' népesség; ebben van a' baj. Ezért nem lehet Franciaországban gyökeret vert növény az egyenlőség soha, 's miután az még is megkezdett, az nem egyéb, mint felzuditott árja a' népszennvedélyének, melly már sokat *rombolt ugyan*, de még többet fog rombolni a' jövődőben, 's végtére is Francziarország' elenyész-tét fogja maga után vonni.

Én. Én részemről nem azt látom Franciaország legutóbbi ötvenévi történetében, mintha felbomlásnak indult volna, hanem egészen ellenkezően úgy találom hogy mind inkább egy testbe forrott öszve; mi az erőnek kétségkívül hatalmas előmozdítója.

Ő. Végtére is azonban minden csupán a' törvények előtti egyenlőség tekintetében történt, de itt ismétlem, nincs megállapodás, 's látjuk is, hogy az egyenlőség felé való törekvés, minden irányban terjeszkedik. De mit lehessen ott szerezni, hol

többé nincs megszerezhető birtok; ez azonban nem ok a' nép ösztöne előtt, 's ennél fogva aztán az alsó osztályú nép' felfelé törekvése, kétségtelenül véres anarchiát fog szülni. Igen, ha valami óriási gyár iparral bírnánk, akkor nem tagadom tágasb mező volna a mértéktelen vágyak' kielégítésére, mert nem csupán a' föld birtokban állana a' vagyon, sőt ekkor is mit csinálnánk a' nagy számú dolgozókkal; azonban ezen tért már Anglia tette magáévá, 's ha így nem volna is, mit csinálnánk, ha egyszer a' külföldi gyáripar kiszorítana a' külföldi vásárokból? De minő időszakot hozott be a' forradalom? Mi, 's ez alatt – az ó nemességet értette, – keveset értünk az igaz, de a' kik utánunk jöttek, semmit sem értek. A' múlt század' végén ismertem embereket, kik szüntelen a' szabadságról s' egyenlőségről beszéltek, 's kikhez egy pár év múlva csak úgy lehetett szólani: mon seigneur, mon prince, duc, baron; 's mi régi nemesek, kik egy korúak vagyunk Franciaországgal 's kik Franciaországnak nem egyszer dicsőítőik nevét, a' Montmorency, és Rochefoucauldoktól kezdve, mindnyájan roturieusesek voltunk. Bonaparte elárulta, megcsalta, elhagyta, – a' mint önnek tetszik, – a' forradalmat; ő a' személyesült ellenforradalom

(contra revolutio) volt, szerencsétlenségére a' forradalomnak, de szerencsénkre nekünk; épen úgy mint Lajos Fülöp ...

Én. Így jól van ...

Ő. De hiszen erről senki sem kételkedik, 's mi ennek örvendünk.

Én. Ugyan azon Lajos Fülöp, ki elősegítő a' júliusi forradalmat Î...

Ő. Ez egyébiránt előbb utóbb ki tört volna különben is, mert forradalmaink, mellyek már meg' történtek, 's mellyek még fenyegetnek, egy általában nem csupán politikai, hanem mint érintem, társas életi forradalmak is, mellyek minden külsegegy nélkül is lassanként érettségre jutnak.

Én. Gondolja ön, hogy például egy pár tized múlva, a párisi gróf, vagy annak utódja fog a' trónon ülni?

Ő. Én kétlem.

Én. Tehát a Bourbonok?

Ő. Én tulajdonképen e' részben semmit sem gondolok. A' múlt idő elröppent, a' jelen is lefog folyni, a' jövőnek egyedül isten a' megmondhatója; legalább én annyi tömérdek hánykódások, és zúzatások folytán, mellyeket 50. év alatt

értünk, lehetlennék tartom következményt vetni a' jövendőre. Én kétlem, hogy a' párisi gróf fog egy pár tized múlva a' trónon ülni, de azt sem állítom, hogy nem fog. Én csak kételkedem, de semmit sem tudok. Annyi bizonyos, hogy bárha előttem a' Lajos Fülöp királysága bitorlás, ezen szerencsétlen Franciaország' javáért, én családjának biztos jövendőt óhajtok. És így van ezzel a' legitimistáknak nagy része, az okosabb része, akármit beszélnek is különben. Mert hejh nem tudja ön, mennyire jól esik a' dúló fergeget látott embernek, ha nyugton alhatik, 's nekem csak nyakam épségét kell megtapogatnom, hogy hálát érezzék Lajos Fülöp iránt,

A' francia nép, folytatá, a' leggonoszabb, maga a' személyesült gonoszság. Ön nem tudja, minő mély gyökerű vad szenvedélye van ezen népnek a' konczoláshoz (aux massacres).

Én. Éj, mondám, végít akarva szakasztani a' hevült indulatnak, melly párt szenvedélyből túlzott panaszra ingerié a' jó öreget saját nemzete ellen, ön még mindig elég erős, egy pár forradalmat át élni.

Ö. Isten mentsen meg! inkább haljak meg ma! Oh ön nem képzelheti mi rettenetes helyzet az

forradalomban, a' legyőzött, az üldözött párthoz tartozni.

Én a' júliusi napok alatt borzasztóan féltem. Borzasztóan! ismétlé különösebb hangnyomattal. Szobámban voltam elzárkózva, 's mindig rettegetem, mikor fogják rám törni az ajtót, hogy a' nyaktiló alá vigyenek.

Én. Az már nem divat többé. 'S mondhatja-e ön, hogy a' júliusi forradalom, nem példás mérséklettel folyt le?

Ő. Igaz, felelé, de épen ez az, mi a júliusi forradalmat mint egy bevégezettén ténynyé tette, mcllynek fele megtörtént, fele pedig elhalasztatott.

Én. A' ki ezt tette, igen rosszul tette, mert ez által csak újabb fergeteget tornyosított Franciaország felett. Ha a' Bourbonok szembe nem szállottak volna a 89' forradalom nagy elveivel, elmaradt volna a' 30' forradalom, mellynek az akkori ellen forradalom volt az oka. így oka most is a' jelen ellen forradalom egy ezentúl bekövetkezendő összeütközésnek.

Ő. Ez igaz, de semmit sem bizonyít ellenem. Lajos Fülöp vagy más, minden esetre lett volna előbb utóbb. És pedig azért, mert mi mértéktelen

önzők vagyunk. Ha üres a' fejedelmi szék, mindenki vágyik bele, míg végtére valaki csak ugyan elnyeri. Én igen méltánylandónak találok az egyenlőséget, de mind azok között, kik Franciaországban egyenlőségről beszélnek bizonyosan egy sincs igazi barátja annak. (Ekkor alkalmasint magáról vont következtetést az én öregem.) ok másokat le akarnak rántani, hogy magok emelkedhessenek fel. így láttuk a' nemességet küzdeni a' papság és a' trón ellen; ez után a' polgárság, 's végre a' nép állott elő igényeivel.

Én. De miért nem gondoskodnak tehát önök a' társas életi viszonyok' javításáról?

Ő. Fourier-ről akar ön beszélni?

Én. Nem, hanem azon tárgyról mellyről ő is beszél.

Ő. Mintha az olly könnyű volna. Mintha az embereket úgy lehetne alakítani mint a' viaszt. Franciaországban annyira felbomlott minden társas életi elem, hogy ezzel megélni lehetetlen. Én nem hiszek Franciaország jövődjében. 'S hogy még eddig oda nem vagyunk, ez onnan van, lássa ön, mivel daczára azon borzasztó viharoknak, melly nálunk egy félszázad óta dúl, s' melly, úgy látszik

meg öröködött ez országban, itt sok erő is van. Más nemzet hasonló körülmények között már kihalt volna; elnyelték, eltörölték volna a' földszínéről a' többiek. Ezt a' francia nemzettel tenni nem lehet. De mit ér az, az csak néhány évvel hosszabbítja a' crisist, 's nem fogunk ugyan más nemzetek' martaléka lenni, de martaléka leszünk saját hibáinknak. És mind ez a' gyakori forradalmak következése, mellynél fogva aztán minden állandóság, következetesség száműzetett országlási rendszerünkől, és leheti enné tétetett. Nem szilárdulhat meg nálunk semmi, mert azonnal felforgattatik. De az nem igaz, hogy nem volna bennünk képesség. Képesség van itt igen sok, sőt talán az a' baj, hogy nagyon is sok van. Nézze ön Angliát, melly országot egyébiránt sem nem szeretek, sem becsülök, ez ország kitűnőleg szerencsés alkalmas és derék Status férfiak' dolgában. De ez azért van, mivel nálok már bizonyos normális helyzete, bizonyos meghatározott iránya van az országlási rendszernek. Ez nálunk hiányzik. Mit kövessen, mihez legyen következetes és állhatatos a francia? Hiszen itt csupáu örökös és ismételve megtért kezdetek vannak! Lám mire jutottunk a forradalmakkal. Nem tagadhatni azonban, hogy annak nagy részben ab-

ban is van oka, mivel Angliában nem létezik, mint nálunk, udvar-párt; de miért vannak nálunk udvar pártok? mivel örökké forradalmakban élünk. Az uralkodók látják, mi könnyen elűzték elődeiket, ennél fogva aztán mindenkép arra törekesznek, mi-kép erősíthessék meg családjukat a' trónon. Innen az udvar pártok. Nálunk mindenki kényszerítve van önző lenni, önzők az uralkodók, önzők minden osztályaink, 'a önzők mindenek felett minden egyé-neink. 'S ennél fogva akárki mit beszél is, én nem vagyok bolond, hogy örökké rettegek életemért; itt az élet veszély. Mihelyt bizonyos magány ügye-imet bevégezem, ismét kivándorlók Franciaor-szágból. Kivándorlók örökre. Megyek Olaszor-szágba, hogy békében élhessem át hátra lévő nap-jaimat. Mit? én itt maradjak? Őrülnék kellene lennem ha a' felbőszült gyilkosokat nem futnám. Megyek Olaszországba.

Én. Én a' forradalom' szörnyetegeiben, csak a' legderekabb elveknek megfertőzését, 's nem ma-gát az elvek' helytelenségét látom bizonyítva lenni. A kihágások csak mellékes dolgok valának, mellyek akárminő borzasztók voltak is, nem képesek az el-veket a' fődolgot, elhomályosítani. A hiba csak bennünk van, kik a' mellékes dolgokat nagyobb fi-

gyelemre méltatjuk, mint a' földolgot, az elveket, mellreket a' forradalom létre hozott, 's én részemről megvagyok győződve, minél inkább világosodik a' világ, annál kevesebbet fognak a' francia forradalom' kihágásairól, 's viszont annál többet fognak annak fény – oldalairól beszélni.

Ő. Szép szavak! De itt hozzák a' champagne-it; igyunk.

Nem bánom, mondám, 's egy poharat véve fel, hozzá intézve folytatám: La belle France! ¹⁾.

La belle France, viszonzá ő csillogó hazafiúi érzelemmel, de búskomolysággal is.

1) „A' szép Franciaország” alatta értődvén: éljen.

A' pártok állása Franciaországban

Franciaországban négy nagy párt van, melyeknek nevei barbár magyarsággal e' következők: legitimisták, philippisták, bonapartisták, és republikánusok vagy is radicálok.

A' legitimisták alapelvül a' törvényes örökösödési jogot állítván fel, minden egyéb uralkodást a' Bourbon család' tagjaién kívül, bitorlásnak tartanak.

Meg kell vallani, ha valaki a' nép felségben nem hiszen, akkor következetesen csak legitimista lehet.

Ám de a' nemzeti jog' ellenében semmiféle családi jog sem bírhat túlnyomósággal.

És aztán nemzeti párt-e az, melly bizonyos családjogát állítja szemközt a' nemzetével?

En igen helyén találok ha valaki ez vagy amaz családot, igyekszik fentartani a' trónon, mert

ez által az anarchia kerültetik ki; de nem látom át, mikép lehessen, és pedig épen anarchia, avagy rendbontás nélkül, minden áron valamely családnak trónra ültetését njolag eszközölni. Hibáztatom most a' Bourbonistákat, valamint hibáztattam volna a' Bourbonok alatt az orleánistákat.

Ezen tett csupán családi tömjénezés, hátrátételével a' hazafiságnak.

Ezen tett által, az ország' mint valamely családi tulajdon lealáztatik.

A' legitimistákat tehát hazafi pártnak venni nem lehet, mert ezek mindenek felett nem a' haza, hanem a' Bourbonak' javát tekintik.

Én nem mondom, hogy egy általában nem tekintik a' haza javát, én csak azt mondom, hogy mindenek felett a' Bourbonak javát tekintik.

Ezen párt túlcsigázott lovagi és hűségí érzelmektől van elragadtatva, avagy elkábítva.

Nem valamely családot óhajtsunk minden áron (quand même), hanem a' haza' javát.

Nem lehet tagadni, a' legkívánatosabb az volna, ha az ember egész élete folytán egy nemű kormány alatt lehetne, 's ha becsülettel akarja meg futni pályáját minden esetre egy ügyet, egy elvet

kell szolgálnia; ám de nem kevés figyelmet érdemlenek Talleyrand' ezen szavai: én nem a' dynastiákat, hanem hazámat szolgáltam különféle dynastiák, politikai alakok alatt.

A' haza szeretet, a' haza iránti hűség felette van mindennemű hűségnek.

'S valamint a' legokosabb conservativismus a' közvéleménnyel mindenben szembe nem állani: úgy a' legokosabb haza szeretet is a' dynastia miatt az ellenzék' soraiba nem állani.

Én magam is nem tekintvén az Orleansok' férfiasságát, 's à' Bourbonok elaszonyodottságát, mint francia több rokon szenvvel viseltetném a' Bourbonok, mint az Orleánsok iránt; mert hiában a' Bourbon családhoz van kötve Franciaország dicsősége egy részének emlékezete, az Orleánsok ellenben csak kétes szerencsefiak; de azért az Orleánsok ülven a' trónon soha sem volnék nyílt Bourbonista.

Épen ezen okoknál fogva a' Bourbonok pártja Franciaországban kevesebbségben van.

Leginkább ezekből áll:

Kik előítéletök, avagy aristocraticus gőgjükben nem tűrhetik, hogy ugyan azon nép-főlségi

elv' folytán, melly a' Bourbonokat elúzte, a' nép is fölemeltetett.

Kik azt gondolják, hogy meglehet vissza fogy-
nak valaha a' Bourbonok térni, ennél fogva jó lesz
érdemeket szerezni. Azaz, Lajos Fülöpnek dy-
nastiája szilárdítása végett követett eljárását fo-
nának tartják, melly csak a' Bourbonok' ügyét
segíti elő, 's ekkép nem hiszik, hogy az Orleans
család magát fentarthassa.

Kik fényes udvart óhajtanak, hogy magok is
fénylhessenek, ezt pedig a' polgár – király alatt el
nem érhetik.

És végtére néhány főrangú hölgyből, kik legye-
zőikkel országos, ügyeket szeretnének intézgetni.

Nem küzdvén e' szerint Franciaországban a'
legitimisták mellett sem az eszmék, sem a' szára
természetesen nekik jövendőjük sem lehet.

A' legitimisták' gyöngeségét leginkább okozza
az, mivel a' nemzetnek a' szabadságnak a' Bour-
bonoktól semmi reményleni valója nincs sőt egye-
nes ellentétben vannak annak érdekével. Mindös-
sze is egyáltalában nem a' szabadság, 's nem is
a' nemzet, avagy annak nagyobb része, hanem
csupán egy kicsiny rész nyerhet valamit a' Bour-

bonok' visszajövele által. Ezek a' régi nemesség'. De ezen nemesség immár nem csak számra nézve nem hatalmas, de, különösen az új birtok-viszonyok folytán, 's miután Franciaországban a' nemességnek semmi politikai értelme, avagy súlya sincsen többé, azaz, csupán mint üres czim létezik, 's nincsenek hozzá kötve semmi kiváltság, semmi jogok, valósággal nagyon is tehetetlen.

'S hogy valóban mennyire minden jövődő nélküli ezen párt, leginkább mutatja az, hogy jelenleg szövetségben állanak a' radícálokkal.

A' radícálokkal, kiknek még Lajos Fülöp is sok, 's kik ennél fogva, ha komolyan, volna szó, minden áron el szigetelnék magokat a' bourbonistáktól!

A' radícálokkal, kik a' bourbonistáknak természetes és legnagyobb ellenségek!

Azonban a' legitimisták érezték gyöngeségöket, 's ennél fogva szükségesnek találták a' radícálokkal egyesülni a' parlamentben. A' radícálok pedig látták hogy a' bourbonistáknak semmi jövődőjük sincs, 's ennél fogva gondtalanul egyesültek a' bourbonistákkal.

És jegyezzük meg, ezen szövetséggel a' bourbonisták, és csak ők veszettek.

Rendesen a' különböző pártok közötti szövetségék mindég veszélyesek szoktak lenni. Egy komoly pártnak csak elvekben szabad élni, és hogy lehet két különböző elvet áldozat nélkül egyesíteni? Feláldozván pedig valamely párt elvét, legnagyobb kincsét, mindenét, egész életét feláldozta.

Ezen szövetségben mint emlitem, csak a' legitimisták hoztak áldozatot.

A' legitimisták' főelvc a' törvényes öröködési vagy is az úgynevezett isteni jog.

A' radicaloké a' népfölség.

És mióta szövetségben élnek, a' radicalok közül, mind ez ideiglen, még senki sem hivatkozott az isteni jogra.

A' legitimisták azonban, mind a' mellett, hogy az isteni jog mellett igyekeznek küzdeni, a' népfölség' oltalmára hivatkoznak, 's egyenesen megvallják, hogy a' népfölségből folyó szólás és sajtó - szabadságot használják.

És legyen mindenki meg győződve, azon perczen, mellyben a' legitimisták félelmissé kezdenének válni, a' radicalok volnának legelső és legkeményebb ellenségeik.

Csak legitimista szónok és író válik ezen szövetségben társának ügyvédévé, bajnokává.

A' legitimista szónok, midőn szóhoz jut, 's a' legitimista író, midőn asztalához ül, átváltozik, mint a' selyembogár, 's elvének a' népszerű eszmékben kétes gyámolt, a' szabadság' elveiről okoskodik és szavaiból csepeg a' népfölség. A' helyett, hogy magán állólag működnek, át kölcsönözi magát a' radícáloknak, 's azoknak ügyvédévé, segédévé, visszhangjává válik.

Berryer-nek legszebb szónoklatait, mellyek megrendítik a' Palais Bourbon' (követ kamara) boltozatait, 's mellyeket az egész kamara, minden vélemény – különbség nélkül, vallásos áhítattal hallgat, bámul, 's elragadtatással megtapsol, akár melly radical elmondhatná.

Általában a' legitimisták az elvek körében két-félék. Vannak, kik minden alkotmányos szabadságnak ellenségei, 's egyre másra teljesen azon állapotra szeretnék Franciaországot visszavinni, mellyben az a' múlt századi forradalom előtt volt. Ezek nincsenek egyesülve a' radícálokkal, de hiszen ezek bolondok. Vannak továbbá kik teljesen barátjai az alkotmányos szabadságnak, 's az 1789' forradalom' elveit buzgón pártolják, hibáztatván csu-

pán azt, mi a' királyság ellen történt, csak hogy egyszersmind különösen a' Bourbonok iránt vannak elfogulva, 's ezeket és csak ezeket óhajtják a' trónon látni. Ezek egyesülve vannak a' radícalokkai, 's mint látható előbb utóbb elfognak nyeletni.

De volnának bár a' legitimisták akárminő szilárd párt, tőlök nies mit tartani, ők nem a' tett' emberei. Ezen emberek 1793^{an} kivándoroltak, 1830^{an} pedig el rejtőztek.

Ők gazdagabbak semhogy érdekükben lehetne forradalmat készíteni. Azt mondják, azt sem óhajtják, hogy ismét Európa vigye nekik vissza a' Bourbonokat. Arra pedig várhatnak míg a' követkamara vissza fogja hívni.

Csak pompás termeik' puha szőnyegein csendesen nyugodhassanak, a' többivel nem sokat tördnek. Mert igen jól tudják, hogy legfőbb érdekek abban áll, miszerint a' meglevő rend fel ne forgattassék, mivel a' meg lévő rend' felforgatásával lehetne ugyan a' Bourbonokat vissza hozni, de ki tudja, mi mindennek nyithatnak utat a' meglevő rend' fel forgatása val, 's meg lehet: hogy politikai czélukban is kijátszatnának, de mindenek felett vagyonukat kockáztatnák a' rendbontással. És csoda-e, hogy ezen emberek, kik a' Bourbon

család' érdeket Franciaország érdekének fölé helyezik, saját érdekeiket ismét a' Bourbon család érdekének fölé helyezik? Ki is volna azon fejedelem, ki nem tudná, hogy azok, kik őt mindenek fölé helyezik, valósággal nem őt, a' fejedelmet, hanem saját' személyeiket helyezik mindenek fölé!

A' kérdés tehát reájok nézve csak abban áll, hogy mit veszélyezzenek, mit áldozzanak. 'S úgy látszik, miszerint el vannak határozva, hogy leg jobb a' magán vagyont biztosítani. Ez minden esetre kényelmesebb. Ezzel azonban semmi újat sem cselekesznek, mert az emberek' legnagyobb része, rendesen sokkal féltékenyebb magány vagyónára, mint elvéire nézve.

De nincs is ezen pártnak feje.

A' bordeauxi herczeg, úgy látszik, nagyon alkotmányos királynak való; semmit sem tud magától tenni.

Chateaubriand, kit leginkább egy Napoleon' buktakor a' Bourbonok mellett közrebocsátott röpirata köt ezen párthoz, nagyon jól tudja, mennyit érnek a' Bourbonnak. Ő X^{ik} Károly alatt ellenséges szemekkel nézetett az udvarnál, mivel ígén szabadelműnek tartatott. De különben is Chateau-

briandot az öregség és a' fellengő költői lélek bizonyos nemébe süllyeszték az érzéketlenségnek az emberek és egész századunk iránt Őszinte barátja a' szabadságnak, de embere egyedül a' békés haladásnak, előtte a' szabadság, a' vallásos érzelem, a' lovagias hűség, a' királyság megvannak törve, megvannak gyalázva a' júliusi napok által, de ez őt nem ellen állásra, hanem, magasztos lelkében, csupán megvetésre hangolta. Chateaubriandban a' költői hangulat túlnyomósággal bír, mely őt magasan kiemeli ugyan a' közönséges emberek' sorából, de egyszersmind arra is alkalmatlanná teszi, hogy valamely pártnak feje, vezére lehessen. Ő egészen egy külön magasabb körben él, mint más emberek. Ő szent inkább, mint közönséges ember, de az isten' szelleme nem költsönzi át magát párt küzdelmekre. Ő midőn minister volt is, többet gondolt az irodalommal mint a' politikai étellel. Egész élete egy nagyszerű költői mű, mindenütt büszke megvetéssel az élet' apró bajai iránt. Chateaubriand egy teljesen tiszteletre méltó jellem, de ő ugyan soha sem fogja Franciaországba visszavinni a' Bourbonokat.

Berryer pedig, valamint Chateaubriand inkább költő, úgy ő inkább szónok mint politikai vezér.

Ezen két rendkívüli ember a' maga nemében, nem sok tetterővel bír. Különbén is Berryer inkább csupán ügyvéde pártjának, sem hagy vezére lehetne. Mondják, hogy ő maga sem hisz azon párt' jövőjében, mellynek ügyvéde.

A' philippisták a' trónon ülő Orleánsi család' párt hivei.

Ezen pártnak legjava azokból áll, kik a' népfőlség elveinek hódolva, Lajos Fülöphöz, mint a' júliusi forradalom, művéhez ragaszkodnak.

És minden tisztesség adassék ezeknek.

Azonban átlátható, mikép ezek nem is philippisták tulajdonképen, ezek nemzeti emberek, a' szónak legnemesebb értelmében, 's az igazi philippisták nem illyenek.

Az igazi philippisták azok, kik az Orleans család iránt viselteknek mindenek felett kitűnő ragaszkodással.

És senki se vélje, hogy illyen párt csupán 1830^{tól} kezdve létezik.

Az Orleans család már több, mint 50. év óta törekszik minden úton módon a' trónra jutni.

Lajos Fülöp atyjának Egalité Fülöpnek ezen cél elérésére volt intézve minden lépte; Lajos

Fülöp e' célra neveltetett, 's ezen reménységgel táplálta magát egész életében.

Azt sem lehet azonban tagadni, miszerint a' Lajos Fülöp trónja előtt sok ember meg hajlik, ki sem nem a' forradalom¹ szülöttjét, sem nem az Orleans családfőt tiszteli benne. Ezek a' politikai jött mentek' serege, kik mindig a' hatalmat bíróhoz szövetkeznek.

A' tisztán philippisták, vagy is Orleans családi párt hívek igen sok hasonlatossággal bírnak a' legitimistákkal. Azok is, ezek is mindenek felett egy családnak temjéneznék.

Az e' nemű legitimisták azonban lovagias érzelmű, hűkeblű, bárha túlzott hűségű becsületes emberek. Az orleánsi család-párthíveivel ellenkezőleg van. Orleans családi párt-hív senki sem lehet egyéb a' politikai élet' legalacsonyabb, leghaszonkeresőbb, legszennyesebb érdekű emberinél.

Ezen párt zászlójára ez van írva: A' dynastia! Mi természetesen nem csekély botrány, mert Franciaország talán még is csak több figyelmet érdemelne, mini az Orleans család' dynastiája.

Lajos Fülöp nem annyira azon törekszik, hogy

kösse Franciaországot dynastiájához. Ez ugyan egy tekintetre mind egynek látszik, de ebben még is van különbség.

Lajos Fülöp úgy nézi a' trónt, mint jövedelmet hozó forrást, 's neki mindenek felett a' jövedelem tetszik.

Lajos Fülöp ugyan jól tudja, hogy sok bajjal jár a' francziák' királysága, de úgy okoskodik, mint a' bányamunkás, a' jófizetés meg érdemli az életveszélyt.

Lajos Fülöp csak haszonbérllökép szállásol a' Tuilleries palotában, hol a' Bourbonok királyilag székeltek.

Lajos Fülöp minden áron családja jövőjét igyekezik biztosítani, de kifelelte számításából a' francia népszerűséget.

Az ember meg nem foghatja, nem értheti, mit akar ez az ember, ki mindenek felett a' kül, és nem a' belközvéleményt vadássza.

A' külföld adta neki a¹ koronát? A' külföld fogja azt fején megtartani? A' francziák királyának koronája valamint nem az övé, úgy nem is a' külföldé, hanem egyedül a' nemzeté.

Franciaországban inkább mint akárhol áll azon

állítás: a' korona a' királynak csak fején van, de nem az övé, hanem a' nemzeté.

Lajos Fülöp nem gondolta meg, miszerint egy felvilágosodott nemzetnél korunkban immár, 's különösen a' francia nemzetnél, legkülönösebben egy forradalomból származott francziák királyának, mindenek felett a' közvéleményben kell magának erőt szerezni, mert különben ki csik állásából, 's vagy bárdhoz, mellyel sújthasson, vagy aranyhoz, mellyel vesztegethessen, kell folyamodnia.

És ne mondja nekem senki, hogy Lajos Fülöpnek van Franciaországban népszerűsége, mert azért, hogy forradalom által el nem űzik, egy általában nem áll, hogy v népszerű volna.

Franciaországban egyike a' legnépszerűtlebb embereknek Lajos Fülöp.

De mi tartja meg tehát őt a' trónon?

Legelőször is leginkább az, hogy ő forradalomnak műve, 's ennél fogva, ne hogy bizonyos ne-me a' czáfolatnak követség el a' júliusi forradalmon nyugton hagyatik.

'S mivel továbbá sokan inkább rettegnek a' forradalom által bekövetkezhető magány tulajdon veszélyező rendbontástól, sem mint, bátran elébe nézhetnének egy új király választásnak.

‘S mivel sokan tartanak tőle, hogy ha egyszer Lajos Fülöp is elüzetnék a’ trónról, akkor majd senkit sem lehetne oda ültetni, ‘s a’ radícalok meg ragadván az alkalmat, ismét királytalan lenne Franciaország, mint a’ múlt század végen.

Mint látszik ezek mind merő nemleges okok.

‘S illy okoknak köszönheti a’ népszerűséget könnyelműen nélkülöző Lajos Fülöp trónon maradását.

Az Orleans családi párt a’ legkevésbé tisztességes valamennyi francia pártok között. Ismétlővén, hogy én ezekhez nem számolom azokat, kiket Lajos Fülöphöz csak a’ köt, mivel ő a’ júliusi forradalom szülöttje.

Az Orleans családi pártnak félelmes ellenségei voltak már 1830^{an} is, azonban, nem csak hogy ezeket felnem olvasztotta, ‘s magába nem vette, de sőt még azok közül is kik akkor zászlója alá állottak, sokat elidegenített magától. A’ 89’ forradalom, mint Saturnus megemésztette saját fiait; a’ 30^{inak} pedig saját fiai emésztették meg őt.

Laffitte, kinek a’ koronát köszönheti a’ 30’ forradalomba oltott király, oda hagyván egyre másra a’ ministeri padot, az ellenzék soraiba állott¹⁾.

1) Legújabbban meghalt.

‘S bár ministeriuma idejében is több olly kellemetlen érintéseket tapasztalt, mellyek a’ tartozott hálával aligha összefértek; de mindenek felett botránkoztató azon tény, miszerint azóta kövétté választatása ellen küzd az, ki tőle koronát nyert. Lafayette, kinek meg egyezése nélkül komoly akadály adta volna magát elő Lajos Fülöp’ trónra lépésében, ‘s kihez Lajos Fülöp a’ királysági jelölt, a’ forradalom bevégezte után, ama híres látogatással, járult a’ városházánál, az ellenzék soraiban múlt ki. Odillon Barrot, ki egyike volt azon biztosoknak, kik X^{ik} Károlyt Franciaországból ki kísérték, most az ellenzék’ vezérletét viszi. Pajol tábornok, ki a’ Rambouillet-be vonult X^{ik} Károlyt elűzni a’ híres csapatot vezette ki Paris falai közül, ‘s ki ekkép az egész forradalomban a’ legelhatározottabb csapást mérte a’ Bourbonokra, az 1842^{ik} év’ végén szolgálatából egyszerűen elmozdított. Komoly dolgok, de várjunk, és mondjuk, mit Pajol mondott, midőn elmozdítását meghallotta. Tizenöt évig vártam a’ restauratio alatt; várakozni fogok újonnan.” Pajol ugyan már meghalt, de az egész világ nem fog Lajos Fülöp előtt meghalni.

Én egy betűvel sem vonom kétségbe Lajos Fülöp ügyességét, de sajnálom, hogy ügyességét

ellen – forradalomra használja, mert ez által meg lehet ugyan érdemeket szerzett magának az európai béke fentartásában, mellyet én is óhajtok, de azt tartom, hogy ezen béke csak ideiglenes, ‘s hogy annál inkább veszélyezve van a’ jövendőben „Panasznak, ‘s követelésnek, – mond egy derék férfi, – ‘s mind annak mi abból foly, oka nem az, ki követel ‘s panaszol; hanem az, ki elorzása, vagy letartóztatása által panaszra ad alkalmat. Szózat 28. 1. Wesselényi. „Fegyver, ‘s anyagi erő forradalom kitörését gátolhatja, ‘s kitört forradalmat elnyomhat, de forradalmi törekvést soha sem. Míg pedig e’ törekvés létezik, addig annak fékezésének kínos, és kínzó feladata az álladalmat, ‘s köz életet éjeli lidérczként nyomja, terhes munkája kétes is, idő, ‘s események fejlődése kijátszhatja azt, ‘s a’ sokáig lebilincsel első alkalommal szétszaggatja lánczait. – Forradalmi törekvést erőszakkal elnyomni annyit tesz, mint tüzet gyúl-anyagokkal nyomni el. Ezeknek nagy halmaza elfojtva tarthatja a’ tüzet, – de ez, ha végre kitör, annál nagyobb; ‘s azt emészti, ‘s abból veszi táplálékát, mi áltál el kell vala fojthatnia. N. o. 188 lap.

Nem lehet azonban világosan megnevezni jegyzem, miszerint sok bajnak Franciaországban abban

fekszik oka, mivel forradalmak által, és útján léptek és haladtak a francziák a' haladás mezején. — Ügy látszik a' sors megakarja magát boszújni a' sok kiontott vérért.

Minden esetre azonban e' téren is Lajos Fülöpre jutunk, kit talán büntetésül adott a' sors a' francziáknak királyul.

Nem tartom feleslegnek e' helyen Lajos Fülöpnek egy élet leírását közleni, melyly francziából van fordítva 's 1842e October 6^{án} jelent meg a' Mode című legitimista lapban ¹⁾).

1) Lajos Fülöp, orleansi herczeg.

E' napon midőn e' sorokat írjuk, hatvan kilencz éve, az az, 1773^{án} Oct. 6^{án} a' Palais-Royalban egy gyermek született, kit akkor Valois herczegnek neveztek. Világra jöttével az idősb (Bourbon) ág kitűnő jelét adá jószívűségének az ifjabb (Orleans) ág iránt. A' gyermekért isten előtt a' trón örökös, ki kevés idő multán XVÍ Lajosnak neveztetett, 's a' trón örökös neje Mária Antónia felelének, 's kérészt szülőivé lettek annak. Ki ezen szép nevet: Lajos, melyly szent és egy nagy királyra emlékeztet Franciaország trónján, azon embertől vette, ki 20. évvel későbben január 21^{án}, a' köztéren vértanúi nevet nyert. Ekkép kezdődött a' gyermek' élete,

Mi a bonapartistákat illeti, én ezen pártot
egy pár szóval értelmezni nem tudom, mivel a bona-

melly olly különböző szerencse – hányatás, és bonyolódás között foly mind e' mai napig. ítéletet róla még nem lehet mondani, mivel még nem fejezte be életet, de azért a' történet íróinak jogában áll azt legalább 1830^{ig} elbeszélni. Mi tehát ezennel futólag megkísértjük az előadást, de rendben, és következetesen; inkább használva e' végre okiratokat, és idézeteket, mint saját szavainkat. A' gáncsolástól és dicsérettől egyiránt fogunk tartózkodni, mert mi csak a' tények egyszerű feljegyzői vagyunk, kik nem akarnak ítélni, hanem csak a' főbb vonatokat adják elő az egészből, 's kik csupán rendbe szedik az okiratokat, és idézeteket, a' nélkül, hogy a' következményt elő adnák.

Az ifjú Lajos Fülöp nevelése, ki nagy atyjának halála után chartresi herczeggé lett, mint tudva van, nem férfire, hanem hölgyre, Genlis asszonyra bízott. Ezen eleven képzelődésű, de nem eléggé mély ítélő tehetséggel bíró hölgy író, a' herczeg' nevelését változatosan idyllivé, pásztorivá, melodrámaivá, regényessé tette. Ő nevendékei előtt, sőt gyakran velők is, szüntelenül, úgyszólván, színjátékot játszott. Adèle et Theodore regényét az ő számokra írta. Lajos Fülöp erényes anyja, minden más panaszain kívül ezen sajátságos

partismus tulajdonképen nem is elv, hanem legfőbb zászló, talán már ez sem, vagy legalább minden nap kevésbé.

nevelő ellen, kit egész Paris a' herczeg más czímmel felruházott ágyasának nevezett, semmikép sem helyeselte gyermekeinek ezen színpadi nevelését. Ő tartott tőle, hogy ezen rendszernek balkövetkezései lesznek, mert általa megrontatott a' lélek természetessége és egyszerűsége, mellyek olyanok mint a' gyümölcs hamva, 's a' természetes érzelmek mesterségekkal váltattak fel. Így például, ha a' herczegné betegségből gyógyult fel, a' helyett, hogy gyermekeit, kiket ő annyi örömmel, élénk és mély anyai érzelemmel fogadott volna karjai közé, elébe vezetnék: a' körülményhez képest valamely érzélgős pásztori költemény készítettett, 's minden gyermeknek szerep adatott belőle. 'S ekképen anyaszeretetőket csak az adott jelre, 's midőn szerepeik kívánták, lehetett kifejezniük; az az, azon facsoportozat között, mellyet Genlis asszonynak, Francia ország' legérezlgőbb, de legkevisbbé érző hölgyének képzelete a' pásztori költeményhez készített-ni szükségesnek talált. „Itt, mond Genlis asszony emlék irataiban, a' herczeg' leánya kezét szívére-tette, 's szeméit az égfelé emelte; a' Chartresi herczeg pedig elérzékenyülve térdelve egy emlék oszlop mellett, kezében vésőt tartott, mellyel épen

Tagjai ezen pártnak a' katonaság és a' nép között igen sokan vannak; mind e' mellett azonban igazi tagokul csupán néhány hajdani hadi tisztet

akkor látszott bevégezni ezen feliratot: „Hálából.” Így tett Genlis asszony mindent, sőt magát a' gyermeki érzelmet is színpadivá!

Azon hölgy, kit Mirabeau ágyasának mondott, 's ki maga megvallotta, hogy Barnave iránt tisztelettel, Péthion iránt pedig barátsággal viseltetik, Lajos Fülöpnek nevelője volt. Ezen hölgy, ki ifjúságától kezdve cselszövő, és színjátékos volt, 's a' nőnem minden gyengeségeivel egyiránt bírta a' férfi nem' minden igényeit; ki kegyes könyveket, és aljas regényeket írott; férfi ruhába öltözött; sebész és bonczoló, (anatomiste) volt; kicsapongó életet élt, 's az orleansi hercegné akarátja ellenére a' Palais – Royalban lakott: ugyan azon időben az atyának ágyasa, a' fiúnak pedig nevelője volt. Mi ezen nevelő erkölcsiségét illeti, az iránt a' következő történetkéből elegendő tanúságot lehet venni '). „Genlis asszony az anet-i kastélyban levén, növendékeivel Lajos Fülöppel és Adelaiddal, meg állott a' Diana szobra előtt, 's nem pirult az ifjú hercegre tekintve, eléggé világosan ezt mondani: ah minő boldog volt e' hölgy hogy mind az atyá-

1) Biographie universelle, czikk: Genlis.

lehet számlálni; 's ezeknek is mai nap, minden munkásságuk abban áll, hogy pálcájokkal séta közben, mintha kard volna, bizonyos észrevehető

nak, mind a' fiának ágyasa lehetett!" Mi pedig a' tanítás politikai irányát illeti, erről Genlis asszony számos munkáiban, tudomást nyújtott a' közönségnek; ő pártolója volt a' forradalmi eszméknek, 's beönté azokat tanítványaiba ').

Midőn pedig az eszmék előidéztek az eseményeket, a' Genlis asszony tanítási elvei is egyenesebbek és közvetlenebbekké váltak. A' Bastille' bevétele alatt Saint-Leuben volt nevendékeivel együtt, de a' hírre azonnal visszahozá őket Parisba, mert azt akará, hogy növendékei láthassák a' vad tombolást, melly a' királyság hanyatlásakor ki tört. Elvezeté ennélfogva az ifjú Lajos Fülöpöt, és testvéreit egy közel helyre, hogy a' zavart, és koncizást jól megszemlélhessék, 's mintha mind ez még elég nem volt volna, még azon nap' estéjén örült tánczra kerekedvén, a' Palais-Royal kertében, dühösségtől és bortól részegen számos hölgyek a' nép söpredékből, felizgatá növendékeit, hogy ezen furiák' tánczában ők is vennének részt²⁾. Később midőn az Oct. 5ⁱ és 6ⁱ mozgalom keletkezett, meg

1) Nem kell feledni, hogy ezen czikk bourbon párti írotól származik. 1.1.

2) Biographie universelle, czikk: Genlis.

ügyességgel és gyakorlottsággal sebesen szeldelik a' levegőt; miként ha tulajdonosaik most is valamely ezred, vagy tán épen hadsereg' élén állanának.

mutatta növendékinek a' fenyegető forradalmi tábornak Versailles-ba indultát, és vissza jöttét, melly a' királyt (foglyul vezetvén Parisba, véres emberi testeket, és levágott főket hordozva előtte zászlókúl, igen nagy balkövetkezéseket szült. Clermont de Gallerande erről azt írja: „Genlis asszony, Oct. 5«'n, növendékeivel együtt, Passyban nézte, mint vonulnak el a' haramiák Versaillesba. Ott nézte azt is, midőn a' szerencsétlen XVI Lajos a' párisi város házába ment. – (A' Bastille' bevétele után.) 'S a' legsértőbb szavakkal illette a' királynét és Lamballe herczegnét.”

Hlyen nevelést adatott fiának az orleánsi herczeg. 'S mi továbbá egyenesen Lajos Fülöp szavait használjuk annak megbizonyítására, minő eszmékkel volt értelme és kebele eltelve a' forradalom első éveiben.

Ő ugyan is ezt írta 1790^{en} Nor. 16^{an} Naplójába: „Este Brutus' elő adatásán voltunk, hol ezen szavakban élénk czélzás volt: Egek! halált inkább, mint szolgaságot, – a' teremben harsogott a' tetszés kiáltás, 's minden kalap, a' magasban lebegett; ez gyönyörű volt! Ezen mondás is:– – Szabadnak lenni és pedig király nélkül; hasonlóul tetszéssel fogadtatott.”

Ezen pártnak múltja fényes és dicsőséges, de mindene ebből áll. Jövendője c' pártnak semmi sincsen, mit már csak abból is észre vehetni, hogy

Nov. 25^{en} pedig ezt írta: „Ebéd után a' jacobinus Clubban voltam, hol legelső léptem a' terembe.” 1792^{en} jan. 5^{én} ezt teszi hozzá: Fél hatkor színházba mentünk, hol: A' megbukott zsarnokság (Despotisme reversé de M. Harny) először adatott. Ez nem egyéb, mint a' forradalom, mint a' Bastille' bevétele, színpadra téve. A' darab rendkívüli tetszéssel fogadtatott. Voltam a' szerzőnél, 's tehetőségem szerint kijelentem az örömet, mellyet nekem a' darab szerzett.” Egy hónappal korábban dec. 3^{án} ezt írta: „Én azt kívántam, hogy tizennyolcz évvel belehessen a' jacobinus társulatba lépni. Indítványom azonban nem fogadtatott el. 'S ekkor azt mondtam, hogy ezen indítványban, nekem érdekem feküdt, mivel testvérem is óhajtott volna a' társulatba be lépni, de így ettől el van zárva. Collot d' Herbois erre azt felelle, hogy a' kinek olyan nevelése van mint nekünk, az olyanokra nézve kifogást lehet tenni. Én megköszöntem és eljöttem.” 1792^{en} jun 18^{án} ez van feljegyezve: „Az ezredi zene-kar eljövén, tüstént a' Ça ira-t kezdte játszani, még pedig a' nélkül, hogy valaki kívánta volna, miért is aztán én két aranyat adtam a' zeneszeknek,”

1792^{en} aug 8^{án} Lajos Fülöp a' Valenciennes-nél

a' kamarákban de csak egyetlen ember sincs, kit mint bonapártistát ismerne a' világ.

A' bonapartismus a' katonaság, és a' nép között még' mindig fényes név, de minden rokon szenvedéssel a' népnek és katonaságnak, 's bárha még

levő táborba ment, mellyel a' Jemapes és Valmy-nál küzdött csatákban jelen volt, mint Egalité Lajos Fülöp tábornok, melly névvel atyja elődinek nevét felcserélte. A' hadseregnek Dumouriez volt parancsnoka, kiról, Thiers után, nem kell hinni, hogy idegen volt volna azon tervtől, melly az Orleansi herczeg' trónra ültetését illette. Az ifjú Lajos Fülöp itt is folytatta ugyan azon vélemény' és elvek' nyilvánítását; így például, azon vasasoknak, kik tisztelet jelül egy karszéket adának neki, azt felelte, hogy inkább szeretné azt meg enni, mint beleülni. És ezen maga viselete egész azon ideig tartott, midőn a' Convent' biztosai, Doumoricz elfogatására megjelentek, ki azonban ekkor az ellenséghez menekült.

Ezen idő óta, minden meg változott: „Az Orleansi herczeg, mond Sarrant ') húsz év alatt mindent elkövetett, mire csak ember képes lehet, hogy bocsánatot nyerjen azokért, miket ő Fensége ifjú

- 1) Louis Philippe et la contre-revolution de 1830.
1. Köt 101. lap.

több tagjai élnek a' nagy katona – császár családjának, a' bonapartismus ideje immár teljesen letűnt.

Ez már inkább csak álomképpel foglalkozó, mint egszersmind komoly jövődjű párt.

kori botlásoknak nevezett. Értesítve anyjától, hogy XVIII Lajos' szíve nem volna érzéketlen rokona, bűnbánatára, nem késett megválni azon amerikai családtól, mellynek szükség idején, jótéteményeivel élt, 's mellyel már házasság által akará szorosabbra fűzni a' vendégszeretet' és hála kötelékeit. Visszatérve Európába, mintán megnyerte család' kegyelmét, 's Nagy Britanniából, a' meg károsultak' segítségére ajánlott öszvegből, évenként 2000 font sterlinget húzott: minden igyekezetét arra fordította, hogy bűnbánatának 's fájdalmanak valóságát bebizonyíthassa. Ezen perctől kezdve, a' törvényesség elve iránti véleménye épen olly buzgó volt, minő szenvedélyes vala, korábban, a' forradalmi eszmék iránti szerelme. Hogy bűnbánatát nyilvánítsa, úgy látszott mindennapi teendőjévé választotta. Így nyilvánította bűnbánatát a palermói székes egyházban, hol egy nápolyi hercegasszonyynal kelvén házasságra, az ellen-forradalomnak (contrerevolution) hűséget esküdött; bűnbánatát nyilvánította továbbá 1806^{an} Londonban, hol, – Oct. 3^{án} a' Svéd király szerződésre lépven Krancziaország ellen Angliával, – hévvel fogadta az

Lajos Fülöp egykor egy ál-bonapartista lapot (Le Capitale) indíttatott meg a' rendörség által, 's midön egyszer az Orosz császártól 40,000 francot kapott segélyül a' szerkeztöség, Lajos Fülöp elérte célját, megtudni ki van ő ellene.

ajánlatot, a' svéd hadseregben parancsnokságot vállalni; bűnbánatát nyilvánította, midön alá írta a' felszólítást, mellyben a' három színű zászló' vi-tézei a' lilimos lobogó alá hivatnak; és egyszóval részint visszavonása által korábbi szavainak, ré-szint újabb cselekedeteivel, ő fensége mindenütt és minden időben mély bűnbánatát nyilvánította, mi szerint forradalmi ábrándja egész addig elragadta, hogy egykor így írta ala' magát: Egalité La-jos Fülöp, szerencsétlenségére, szüle-tett franczia herczeg de körme hegyé-ig jacobinus."

Meg kell azonban jegyezni, hogy Sarrans, ki az orleansi herczegnek ezen bűnbánati jegyzékét készítette, a' bal-szélhez (republicanusokhoz) tar-tozik. Hogy tehát, az okiratoknak olvasóink' elébe tüntetésében, semmi osztályát se mellőzzük el a' történetíróknak, a' democrata történet író után, conservateur-t hozunk fel. Sarrans után Ca-pefigue-et. „A 89ⁱ forradalom, mond Capefigue, az orleansi herceget a' legszánandóbb körülmé-nyek közé helyezte. Kivándorolván, hogy atyja'

Jaj azon pártnak, mellyel játszani, és kísérleteket mer tenni egy másik párt!

Épen úgy tesznek a bonapartistákkal a philipisták, mint a' legitimistákkal a' radicalok.

Mind a' mellett tehát, hogy ezen párthoz a'

sorsát elkerülhesse, kényszerítve volt Helvetiában nyilvános leczkéket adni. Mind a' forradalom, mind a' királyoktól meg volt vetve. 'S midőn kifárasztva a' szerencsétlenség által vissza kívánczozott, X Károlyhoz (akkor Artois grófhoz) folyamodott, ki feledvén Egalité Fülöpnek bűneit, az orleansi herceget harmadik fia gyanánt fogadta. Az eskü, mellyet Lajos Fülöp XVIII Lajosnak letenni sietett megnyitá előtte Európa' udvarait. 'S ezen okból nyert Szicíliában jó fogadtatást, hol később, Amália herceg asszony' nőülvétele által, szerencséjének kezdetét meg alapította „

Ezen történeti adatok után, okiratokat hozunk fel. 1803^{an} apr. 23^{án} megkapván egy példányát XVIII Lajos ellenmondásának, a' Bourbonok' joga iránt Franciaország trónjához, mint családi herceg, az egész kir. család által alá írott jelen nyilatkozatot ő is alá jegyzette:

„Mi alább írott hercegek, ő felségének XVIII Lajos Franciaország és Navarra királyának testvére, unoka-vére, és rokonai.

katonaság; és a' nép ragaszkodik, 's mind a' mellett, hogy ezen pártnak Franciaországban a' leg nagyobb anyagi ereje van, még sincs jövője. És íme a' példa, miszerint az anyagi erő nem elég egyedül valamely pártnak erőssé tételére.

„Áthatva ugyan azon érzelmektől, mellyek iránt felséges urunk és királyunk olly dicsőségesen van lovagi feleletében, lelkesülve, mellyet azon szólításra tett, melly által a' francia trónróli lemondása, 's ugyan azon lemondásnak, elidegeníthetlen jogaikról, a' családabeli minden hercegektől kinyerése, kívántatik, ezennel kinyilatkoztatjuk:

„Miszerint kötelességünk és becsületünk iránti ragaszkodásunk,” soha sem engedhetvén meg, hogy jogaink felett alkudozzunk, egy szívvel lélekkel hozzá járulunk királyunk feleletéhez;

„S hogy fényes példájához képest, mi soha sem fogunk járulni semmihez, mi a' Bourbon házat képes volna meg kissebbíteni, avagy meg csonkítani abban, mivel az magának, elődinek és utódinak tartozik;

És hogy, ha a' nagyobb erő igazságtalan használatának sikerülne is (mit az ég távolítson el), nem jogszerint, de még is tetteleg, Franciaország trónjára törvényes királyunkon

Ezen gyöngeségnek oka abban van, mivel nincs semmi elv, semmi eszme, melly a' bonapártistákat mint pártot egybefűzné.

A' bonapartismus egyedül napóleóban állbott; emléke akarminő fényes és ragyogó nem elegendő párt erőt alkotni.

kívül mást ültetni, mi teljes bizodalommal és hűséggel fogunk, a' becsületszavát, – mellyre utolsó lehelletünkig meg emlékezünk, – követve, az istenre, a' francziákra, és kardunkra hivatkozni.

Wasted-House, 1803 apr. 23'n

Orleansi Lajos Fülöp stb.

1810^{en} maj. 7^{en} a' törvényesség elvei iránt újabban tanúsította hódolatát a' Cadixben összegyűlt cortesekhez intézett következő levelében:

„Elfogadván a' tisztelő megbízást a' spanyol sereggel küzdeni, nem csak becsületemnek 's hajlandóságomnak teszek eleget, hanem rokonaim ő felségök a' Siciliai király és herczegek vágyának is, kik kitűnő érdekléssel viseltetnek Spanyolország győzelme iránt a' zsarnokon (Napoleon), ki azon felséges háznak, mellynek én tagja vagyok, minden jogait el akarja rabolni.

„Kétség kívül ideje már valahára, hogy a' Bourbonok dicsősége szűnjék meg csupán csak

Elegendő volna-e arra nézve, hogy valaki jeles hírlap író legyen, miszerint valamely jeles író családjából való?

Mi fűzze össze a' bonapartistákat mint komoly

emlékezet lenni a' népek előtt, mellyeket elődeink olly számtalanszor vezettek a' győzelemre. Boldog én, ha gyöngé tehetségeim képesek lesznek fölemelni, és gyámolítani a' bitorló által felforgatott trónokat, 's meg tartani a' népéket jogaikban és függetlenségökben, miket ő lábaival tapos! 's boldog még akkor is, ha elkelletik esnem ezen lovagi küzdésben, mert akkor legalább megszereztem magamnak, mint ő felsége kegyesen mondani szokta, azon elégtételt, hogy kötelességemet teljesítettem, 's méltónak mutattam magamat elődeimre. --

„- Spanyolország vissza fogja nyerni királyát, megfogja védeni a' trónt és oltárt, 's ha az isten akarja, én szerencsés fogok lenni, a' győzelmes Spanyolokkal együtt mehetni, midőn lovagi példájok 's gyámolítások folytán, szomszédok is ugyan azt fogják tenni.

Palermo, 1813. maj. 7«i ').

Orleansi Lajos Fülöp herczeg.

- 1) Histoire de la Restauration, par M. Lubis. 1. k. 376-7 lap.

pártot? Az csak nem hogy háborút, – mert mi okon? – akarjanak? ‘S bizonyosan az sem, hogy a’ fejedelem nem királynak hanem császárnak neveztessek?

Az sem lehet a’ honapartista pártnak alapja,

1804^{en} Eugén herczeg’ halála után ezt írta Landaff püspöknek: „A’ corsicai bitor nem fog nyugodni, valameddig egész családunkat kinem fogja törölni az élők’ sorából. Ez most még jobban érezteti velem mint eddig, bárha ez alig lehetséges, – azon nemes pártolás jótéteményét, mellyel az ön nagy lelkű nemzete irántunk viseltetik; én olly korán hagyám el hazámat, hogy már alig vagyok francia; (j’ai à peine les habitudes d’un français) ‘s én valósággal elmondhatom, hogy engem Angliához nem csak a’ hála, hanem az ízlés és hajlam is csatolnak. ‘S őszinte szívvel mondom, hogy bár soha se kellett volna azon vendégszerető országot elhagynom!”

Végre 1814^{en} a’ Palermóban lakó Lajos Fülöp semmi bizományi sem kapván XVIII Lajostól, ezt írta neki:

„Felség! lehetséges-e, hogy egy jobb jövedő közeledik, hogy az ön csillagzata végre, lassanként bontakozik az öt elfedő felhők közül, s hogy a’ szörnyetegé, ki Franciaországra nehezedett halványul! minő csodálatosan folynak a’

hogy pusztán a' Napoleon örököseihez ragaszkodjanak, mert hiszen ez a' legitimizmus' elve volna, 's ez pedig csak a' Bourbonokhoz köthet.

A' bonapartizmusnak komoly párttá tételére múlhatlanúl szükséges volna maga Napoleon; de

dolgok! Minő boldog¹⁾ vagyok én, hogy a' szövetségesek győztek! Ideje már valahára, hogy bevégeztessék a' forradalmak forradalmának rombolása! Én csak azt sajnálom, hogy a' király nem hatalmazott meg engem, hogy óhajtasomat követve, a' szövetségesek szolgálatában részt vehettem volna; mert én kívánnám, hogy hibáim helyre hozatala végett, személyesen segíthettem volna fedezni a' király párisi útját; jelen helyzetemben azonban csupán óhajtasomban sietethetem Bonaparténak buktát, kit szintúgy gyűlölök, mint megvetek. – Ki okozott nekünk ő nála több rosszat, ki szegény Eugén herceg rokonunk' gyilkosa, 's bitortlója az ön koronájának, mellyet bűneivel fertőztet. Adja isten, hogy minél hamarabb meg bukják, ezt kérem én tőle mindennapi könyörgésemben!”

Ezek voltak Lajos Fülöpnek érzelmei, eszméi

1) Minden igaz francia előtt különösen megbocsáthatlan szavak.

hol kapnak illy embert? – nem mondom a’ Napoleon családjában, hanem az egész világon?

A’ Napoleon fia, nincs többi életben; a’ legközelebb álló követelő pedig Napoleon Lajos, ki most Hámiban ül, még azt is kétségbe hagyja

és élete 1794^{től} 1814^{ig} az az, húsz évig. Ezekhez még egyebet is mellékelhetünk. A’ herceg a’ királysági elvekhez vissza térve XVIII Lajost anyjának közbenjárására, kit a’ király mélyen tisztelt, látta legelőször. Ekkor leakart előtte térdelni, hogy fájdalmát és bűnbánatát nyilváníthassa, de a’ király őt felemelte. Az emigránsok azonban nem voltak olly feledékenyek, mint a’ kir. család, ‘s ennek folytán igen hidegen fogadták, hogy azonban ezek is kibéküljenek vele, egykor a’ színházban, hol őt mindenki kerülte, a’ Berry herceg megfogá kezét, ‘s nagy fenhangon ezt mondta: „van-e valaki, kinek joga volna neheztelőbbnek mutatkozni a’ Berry hercegnél?” Házasságának akadályait is Amália hercegnővel, a’ király’ közbenjárása tetemesen segítette eloszlatni. ‘S meg kell vallani, hogy ezen húsz év alatt, az Orleansi herceg valósággal úgy viselte magát, hogy még a’ legkevesebbé hiszékenyek is elhihették, miszerint a’ forradalmi elveket megvetette, ‘s a’ Bourbonok pedig mindenkit meggyőztek, hogy ők teljesen el feledték a’ múltat, ‘s csak azon ígéretekre emlékeznek, mely-

vonni, ha vajjon csak józan természetes ésszel bir-e avagy nem; 's mindenek felett pedig arról senki sem kételkedik, miszerint a hercegsége semmiben sem kitűnő, közönséges emberke. 'S épen ezen oknál fogva aztán, mind azon hatás ellenére,

lyeket az Orleansi herceg hűsége iránt tett, 's melylyekre a' Bourbonok számoltak.

Néhány hónap' elteltével az előbb idézett levél után a' Restauratio bekövetkezett. A' herceg azonnal el hagyta Palermót, 's Parisba jővén XVIII Lajosnál kihallgatást nyert, ki neki az Orleans hercegi régi javakat vissza adta: „midőn a' Bourbonok Franciaországba vissza tértek, mond Capestre,¹⁾ XVIII Lajos az orleansi hercegnek nem csak minden adósságát, mellyeket számkivetésében tett, kifizette, hanem azon felül atyjának minden javait is vissza adta. Annyival tisztább volt pedig ezen jótéteménye a' Bourbonoknak, mivel Egalité Fülöp temérdek adósságai miatt kénytelen volt javait hitelezőinek engedni. Kiktől azokat a' kormány vissza váltotta.”

Montesquieu így írja le ezen valóban királyibőkezűségnek az orleansi hercegre való hatását: „Én azt hiszem, 1814-óta, az Orleansi herceg teljesen hű az idősb ág iránt. Még most is emlékeze-

1) Histoire de la Restauration.

mellyet itt ott eszközöl, Napoleon Lajost, még csak politikai személynek sem lehet komolyan, venni.

A' bonapartismus tehát jelenleg inkább csupán ébredés, vagy kéljalom, mint egyszersmind va-

temben van, midőn szerencsém volt XVIII Lajossal a' herczeg uradalmi ügyét tárgyalni, minő kifejezésekkel illette a' forradalmat 's azon tetteit, melyeket 1789-17921 botlásainak nevezett! Másnap XVIII Lajos' szobájában találtam, hol a' király iránti háláját fejezte ki ő fensége leírhatatlanul meg volt illetődve, 's ez igen természetes, mert javainak visszanyerése forgott fen.

Nem sokára bekövetkezett a' száznapi császárság, midőn az Orleansi herczeg az idősb ággal együtt Franciaországból eltávozott. Egy író, kit már idéztünk (Sarrans) így beszéli el az Orleansi herczeg magaviseletét a' száznapi császárság alatt. Az orleansi herczeg a' bécsi congressushoz két iratot intézett, melyekben a' Bourbon ház 1789' és 1814' meg buktát fejtegette. Azt akarta-e ez által ő fensége, gondolván, hogy ezen zavaros időben ilyes tervet ki lehet vinni, hogy a' Congressus tagjaiban azon eszme keljen fel, miszerint ő kitudná kerülni azon akadályokat, melyeken XVIII Lajos hajótörést szenvedett? Ez olly kérdés, melynek

lós. Vagy inkább kétszeresen árva lény, – ha ugyan lény, – mert nem csak a' császár, hanem a' császárság is megszűnt immár lenni, sem atyja sem hazája nincs többé a' bonapartismusnak. Egyetlen hely, melly még a' bonapartismus hazá-

megfejtését olvasóim belátására bízom. Annyi bizonyos, hogy ezen eljárását XVIII Lajos megtudván, legélénkebb roszalását nyilvánította, 's azonnal megbízta a' Londonban levő Angoulémi herezegnét, hogy az orleánsi herczegre ügyeljen, 's befolyását mellyel a' hajdani Vallesi herczeg, 's a' Lajos Fülöp atyja között fennállott szoros viszony' folytán, L. F. a' kormányzó (hajdani vallesi herczeg) előtt bírt, telhetőleg csökkentse."

Mi ezen dolgot saját érdeméért idéztük ugyan, de azért is, hogy felidézhezzük az orleánsi herczegnek azon szép és hatályos nyilatkozatát, mellyel ezen vádra felelt: „Francziák! monda egy 1816^{an} kelt nyilatkozványában, miután némcllyek engem vétkes törekvésekkel vádolának, becsületem azt kívánja, hogy egész Europa színe előtt ünnepélyes ellenmondást tegyek. Mai időben egyedül a' törvényesség' (légitimité) elve az, melly Franciaország' és Europa' békéjét biztosíthatja. Ezen elvnek szükségét és erejét a' forradalmak csak világosabban tanusíták. Igen francziák, én büszke lennék, ha titeket kormányozhatnálak, de csak akkor ha olly bol-

jául szolgál, a' hadastyúnok' laktanyája, mellynek egyházában', mai nap, Napóleon hamvai nyugszának. Itt van jelenleg e' pártnak feje, haltan – 's itt van élet is a' hadastyánok között. És valóban ezen laktanyában valóságos anarchia uralko-

dogtalan volnék, hogy az idősb ág' kihunyta tenné szükségessé trónra léptemet. Francziák, én némelly eltévedtekhez fordulok, 's felszólítom őket, hogy térjenek magokhoz, 's legyenek XVIII Lajosnak, 's az Ő természetes örökösének egy herczeggel, de polgár társokkal is, együtt hű alattvalói."

Úgy látszik azonban, hogy azon hír, melly ellen ezen szép nyilatkozvány intéztetett, nagy mértékű hitelt nyert, mert mind e' mellett 1816^{an} XVIII Lajos nem akarta megengedni, hogy az orleansi herczeg Franciaországba térhessen. 'S csak testvérjének Artois Grófnak (későbbben X. Károly), biztosítására, 's ekkor is, csak sok versenygések folytán egyezett meg a' herczeg' visszajövetelében. Ezen időtől kezdve azonban a' király meg szűnt azon kedvező érzelmmel lenni az Orleansi herczeg iránt, mellyel iránta a' családabeli herczegek viselkedtek.

Az igaz hogy XVIII Lajos, az orleansi herczegtől, nem vonta vissza sem kegyelmét, mellyet korábbi hibáiért adott, sem pedig nagy lelkű aján-

dik, ha ugyan a' fenálló kormánynak számba nem vétele, 's a' nyílt tömjénezés egy más főnek anarchiának nevezhető. Itt alig látszanak ralamit tudni Lajos Fülöpről. Minden ajkon, minden vonáson, minden legkisebb téren e' laktanyában a' Na-

dokát, melly szerint vissza adá családá' javait, még pedig megszabadítva a' hajdani adósságoktól, mi aztán, Montesquiou' bizonyága szerint, ő fenségének olly mély megilletődést okozott. De itt megállapodott a' kedvezésben, 's mint az ezen időszaki történet írók ¹⁾ bizonyítják, hiában igyekezett az orleansi herczeg a' javai' visszaadását illető királyi rendeletet (Ordonnance Royale) törvénybe iktattatni azt semmikép sem tudta elérni, 's az egész dolog csupán a' pusztá jó tettség eredménye volt, 's továbbá is megmaradott azon helyzetben, mellyben azt XVIII Lajos minden perczen vissza vonhatta volna, hiában kérte továbbá a' királytól a' „fenség” czímet is, (altesse Royale) bárha e' végre hathatós okkal éltek: „A' csatlakozás' nyitvánításában mond Sarrans, annyira mentek, hogy még azt is felhozták, mi szerint a' herczeg neje, mint király' leánya, azon czímmel már bírván, méltó kívánság, hogy azzal a' férj is bírjon. 'S hogy ezen új bizonyítéka a' királyi kegy-
1) Capefigue Sarrans, Lubis, Blanc.

poleon név olvasható. A' kápolna, mellyben a' hamvak tártatnak, telve van koszorúkkal, 's a' kertetskékben, mellyek az őszvitézek magány mulatsága végett nekiek át engedtetek, számtalan szobrok vehetők észre a' világhírű kis kalappal.

nek mindenkit megfogna arról győzni, hogy az orlcansi berezeg teljesen megvetette a' forradalmat, 's ő fensége ezentúl csak törvényes királyáért kelhetne harczra. így beszélt az orleansi herczegnek anyja is, kit XYIII Lajos mindig nagyra becsült. Ezen kedvezés, monda ő, csak azt tanúsítaná bővebben, hogy fia ismét azon körben él, mellyből csak akarátja ellenére taszított ki."

Ezen pontról a' Conservateur történetíró a' democratával egyenlően beszél 's XVIII Lajos megtagadásának így fejtí meg okát: az öreg király, mond Capectígue minden sürgetésnek ellene állott.. Már elég közel van a' trónhoz, monda Montesquionak, 's én óvakodni fogok őt még közelebb hozni.

Ebből látható, hogy azon jóság, mellyet XVIII Lajos az Orleansi herczeg iránt tanúsított, bizonyos bizalmatlanságnak engedett részt. De az Artoisi Gróf, Berry herczegné, 's a' többi herczegek, nem osztván a' királynak ezen bizalmatlanságát, mindenkép ostromolták őt, a' herczeg java-

És ha ezen helyet, hol annyi dicsősségnek láthatok ereklyéi, figyelmesen megjártuk, ezen utolsó tisztességtételi jelek bizonyos ünnepélyes komoly színben tűnnek fel előttünk. Bár mennyire szívből eredtek, szívhez szállók, és sokszorosok legyenek

ra sürgetéseikkel. 'S midőn végtére az Artoisi Gróf X. Károly név alatt trónra lépett, mit korábban teljes erőből pártolt, azonnal teljesítette, 's ezen régen, 's olly hévvel óhajtott címet az orleánsi hercegnek személyesen adta tudtára. Ő fenségének egy levele maradt fenn, melly tanúságot tesz az örömről, mellyet neki ezen kedvezés szerzett.

Ezen levelet Blanc közli munkájában: Histoire de Dix Ans.; a' levél a' Bourbon herceghez van intézve, 's 1814^{em} Sept. 21^{am} Neully-ben kelt:

„Sietek önt tudósítani, miszerint a' király tudtomra adatván tegnap est, hogy mennék ma dél előtt hozzá, néhány perczcel misére menetele előtt megjelentem a' palotában. Midőn szobájába bevezettettem, megköszönvén jóságát, 's hozzá tevém, hogy mi különösen meg valánk hatva, a' tegnap előtti szentelt víz hintezéskor, irántunk kitüntetett jósága által. – Igen monda ő, én azért tevém, mivel azt vélem, hogy annak úgy kellett történni, most pedig azt akarám önnek megmondani, hogy egész családját felruházom a' fenség czímmel. – A' király

is azonban e' helyen a' tisztességtételi jelek; egy mégis szembetűnőleg hiányzik a' külsőkben, a' nagyszerűség.

És vertére, hogy annyival inkább szemelétűntethessem minő legyen ezen párt, csak azt te-

egész családomat felruházza, ismétlem habozva. Igen, mindnyáját, – ez ugyan nem egyezik meg régi szokásainkkal; de én azt gondolom, hogy a' jelen körülmények között ennek így kell lenni." 'S mi után azt mondtam, hogy én soha sem voltam képes a' különbséget a' „famille Royale” és a' „princes du Sang” nevezet között fel fogni, 's kijelentem, hogy azt sem értem, miért lehetnének közöttünk más fokozatok a' kitűnés és megkülönböztetésben, mint mellyeket az idősb lét és nemzetségi ágak jelelnek ki, azt felelte nekem a' király, hogy a' megboldogult király ezen dolgot másképp értette, 's ő azt részéről csak kedvetlenül vette azon időben, de most már, mivel mi egy család vagyunk, kiknek egy közös érdekek van, ő azt akarja, hogy őt atyán k gyanánt tekintsük, 's mindenkor szoros an egyesülve legyünk. Mi elhatároztuk, hogy holnap 11 és 12 óra között Saint. Cloudba megyünk, megköszönni a' király' jószágát, mellynek folytán minket fenség czímmel felruházott."

szem az eddig mondottakhoz, hogy a' bonapartisták, épen úgy vannak a' bonapartismnssal, mint pártemberek, a' mint vagyok én ezen cikknek írója. Én ugyan is nem azért említem meg ezen pártot, mintha valami tekintélyes komoly párt vol-

De ez még csak kezdete volt azon kedvezéseknek, mellyekkel X Károly az Orleansi herceget későbbben elhalmazta. Az új fenség' legforróbb vágya, mint mondék az volt, hogy a' javait visszaadó kir. rendeletet törvénybe lássa iktatva. X Károl, tehát ki az orleansi herceg szavai szerint, azt akarta, hogy a' családi hercegek őt atyjok gyanánt tekintsék, elhatározta magát, ebben is meg egyezni. Ennek elérhetése végett azonban, még a' „royaliste” kamarát is reá kellett bírni, melly XVIII Lajosnak az orleansi herceg iránti minden bizalmatlanságát örökévé tett. A' jobb oldal, melly a' többség volt, el akarta vetni a' törvény javaslatot. „X Károly, mond egy azon kori ember, személyesen értekezett a' követekkel, 's a' törv. javaslat elfogadását sürgette.” Végtére a' király a' hercegi javak iránti cikket, a' saját civilelistéjét illető cikkbe faglaltatta, hogy egyiket a' másik nélkül el se lehessen vetni, miről aztán Labourdonnaie ezen eleven és költői kifejezést mondta: „A' tiltott portéka a' király' kocsijában csem-

na, de mert Napoleon iránt igen nagy tekintettel Viseltetvén, lehetlen volt halgatással mellőznöm el azon zászló allyat, melly ezen név alatt össze csoportozott. A' bonapartisták magok sem hisznek jövőjökben, sőt ők nem hisznek leginkább, de

péztetik be.” ‘S ekként a' vámosok legyőzettek ‘s a' tiltott portéka át ment.

A' „civile liste” ügye, mond Capéfigue, egy szerű volt. A' király és családja számára kelletvén valamelly összeget megszavazni, ezen dolog az annyira „royaliste” elemű kamara előtt, nem találhatva akadályra a' törv., czikk lelkesedéssel meg szavaztatott. ‘S ekként az új király, ki szüntelen jó indulattal viseltetett az, Orleansi herczeg iránt, magára vállalta, rokona javainak biztosítását törvénybe iktattatni. Az előtt ő fenségének minden javai csak kir. rendeletről függöttek, ‘s XVIII Lajos mindig megtagadta a' visszavonhatlan birtok által őt teljesen függetlenné tenni. Mind ezt a' herczeg X. Károlytól meg nyerte.” üzen adatot Sarrans is teljesen bizonyítja. A' király mond ő magához hivatá, a' Tuilleires palotába, a' leginkább ellen szegülő követeket, ‘s azt mondotta nekik, hogy őt személyesen sértenék meg, ha elvetnék az orleansi herczeget illető törv. czikket, ‘s hogy ő minden kikelést, melly a' vita folytában,

gyönyört szerez a' francziának nagy császárjára visszaemlékezni, 's nem emlékezhetni reá' nélkül, – hogy az elérzékenyülés bizonyos rokon szenved szíülő tiszteletre ne kényszerítene.

És senki se mosolyogjon e' szavakra, képzelt

egy olyan herczeg' korábbi tettei ellen intéztetnék, kinek hűségéről, és meggyőződéséről többé semmi kétség sem létezik, úgy fog tekinteni, mint melly családja ellen [intéztetett].”

‘S továbbá, mond Sarrans: „ezen időtől kezdve, minden nap új jótéteményt hozott az ifjúág' részére. Az orleansi herczeg' családi javai 1793^{an} törvényesen megszerezettek a' köz állomány által, mert 37,740,000 franci adósságát fizette ki az akkori herczegnek a' köz állomány az 1792 Jan. 9^{an} kelt egyesség szerint, melly egyesség 1793^{an} az összes jószágok' zár alá vételét okozta. Ezen zár alatt a' köztársaság' 11^{ik} évében meg tisztulván a' birtok minden adóssági tehertől, a' hitelezők követelési joga a' közállományra szállott. És mind e' mellett az Orleansi herczeg X Károly' sürgetésére, Villele minister minden ellenzése daczára, az emigránsok' kártalanítására határozott összegből 16. millióig részesült az 1825' Apr. 17ⁱ törv. által.”

Így tehát a' fenség címhez, 's a' javaknak

kiábrándultsága érzetében, a' szemfényvesztő szabadság gyilkos Napoleon felett, mert ha fel szállítanám, hogy mutasson tehát nekem Napóleonnál nagyobb hőst, bölcsebb törvényhozót, nagyobb organizáló észt, 's hogy úgy szóljak férfiasabb

törvény általi biztosításához, még 16. milliót kell számítani, mit meglehet tartozatlanul, kárpótlásai adott X. Károly az orleansi berezegnek'. 'S ez még nem minden, mert ezen felül még X. Károly a' Chartresi herceget (az 1842^{ik} évben meghalt Orleans herezeget) rendjellel diszesítette fel, 's azon huszár ezredben, melly atya nevét viselte, ezredesnek nevezte ki, Kend jellel diszesítette a' Nemours herceget is, mihelyt az erre szükséges életkort elérte." Végre, mond Capectigue, a' Bourbon herceg temérdek jószágára vágyott az orleansi herceg. Bourbon herceg a' Bordeaux-i hercegnek és testvéreinek akarát hagyni. X Károly azonban azt nyilvánította, hogy ha tetszik, az orleansi hercegfának is hagyhatja. A' korona örökös' neje, és leány testvére hathatósan munkáltak Bourbont erre reá bírni, 's midőn ezen úgy Lajos Fülöp javára csak ugyan befejeztetett, a' Berry hercegné teljes örömmel kiáltott fel! „Ah! ez igen jól van! az orleansok igen jó emberek.”

embert, koránál pedig fényesebbet, 's győzelmekben és eseményekben olly rövid idő alatt gazdagabbat, akkor bizonyosan adós maradna a' felellettel.

Igaz azonban, hogy ezen ügyben az orleansi herczegnek egy hatalmas szövetségese volt Feuchères bárónóban, ki valamelly hatalmas pártfogót keresett, kinek segélyével ismét bejuthatna az udvarba, honnan XVIII Lajos alatt elűzetett, 's ki egyszermind azon örökséget is képes legyen biztosítani, mit ő nyerhet ezen (Bourbon) gyenge öregtől. „A' Condé herczegek' örökségét, mond Blanc azon családnak hagyni, melly a' nemesség és királyság ellenségének mutatkozott, az emigránsok seregének fővezére előtt bűnnek, sőt szinte istentelenségnek látszott, ¹⁾ ő nem feledhető el hogy udvaruk király gyilkosok' gyűlhelye volt, 's egy Orleans XVI Lajos' halálára szavazott, fia pedig Dumouriez alatt szolgált. De más részről, hogyan lehetett volna megtagadni sértés nélkül mit tőle annyira vártak, 's hogyan lehetett volna el-

- 1) Bourbon herczeg (Duc) Coudé herczeg (prince) 's a' Napoleon által meglövetett Eugén herczeg atyja, 's az emigránsok seregének fővezére egy személy volt.

J. J.

Áttérek végre a' negyedik pártra.

A' francia balszél, mint általában véve mindenütt a' hol ez létezik, két külön felekezetet l'oglal magában. Az egyik rész azt mondja, neki nem kell király, ő köztársaságot democratiat, vagy is királytalan országot akar. A' másik osztály pe-

len állani Feuchères bárónő munkálódásinak, ki által neki megelőző köszönetek érkeztek." 1827^{ban} már meg volt kötve az Orleans család és Feuchères bárónő között a' szövetség, mert az orleansi hercegné, férje tárnicsával, – mivel az ő stylusát mindenki ismeri, – következően felelt, a' bárónő ajánlott szolgálat-készégére: „Én igen meg vagyok hatva az által, mit ön azon szorgalomról mond, mellyről ön azon felvilágosítást közli, hogy eszközölni fogja a' Bourbon herceg által óhajta sa teljesíthetésére megkívántató eredményt; 's hidje el, hogy ha egyszer meg érem a' szerencsét, mi szerint fiamat a' herceg fiává fogja fogadni, ön bennünk, mind a' saját, mind a¹ hozzá tartozók javára, minden időben és körülmények között, fel fogja azon gyámolt lelteni, mellyet keres-, miről önt az anyai hála bizonyossá teheti.”

Ezen célznak elérhetése végett nagy szorgalom fejtetett ki, 's a' restauratió utolsó éveiben

dig így okoskodik: Democratia kell igen is, az az, a' törvényhozásba való befolyási jogot, melly azonban rendezett Statusban a' szavazati jognál egyéb nem lehet, minél szélesebben kell ki terjeszteni. Azon kérdés azonban, hogy legyen-e

napjainak legnagyobb részt elfoglalta az Orleansi hercegtől. A' boldogtalan öreg tusába elegyedett Saint-Lenben Feuchères bárónővel, az utóbbinak türehetlenné vált sürgetései miatt, 's nem egyszer erőszakos jelenetek is zavarták meg az utolsó Condének házi csendét, mellyek egy későbbi balesetnek valának előzményei. „Csak haláloamat tartja szeme előtt,” kiáltott fel egykor kétségbe esve. Máskor folytatja Blanc, ezt monda Surval-nak: Ha egyszer megnyerték a' mit kivannak, életem veszélyezve lehet. 1829^{án} aug 28^{án} este, a' Bourbon berezeg Parisban a' palota tekéző teremében volt, mi alatt Surval, ki a' szomszéd szobában volt, mellyet csak egy vékony fal választott el a' teremtől fenszóvali kiáltást hallott. A' hívásra be megy, 's a' herceget rettenetes haragba találja. A' fájdalom rángatózásban tartá arczát, 's szemei egészen tűzben valának. Ez iszonyú, monda a' herceg a' bárónőhöz, torkomra tenni a' kést, hogy reá álljak egy olyan dologra, melly iránt tudja idegenségemet. 'S meg fogván a' bárónő kezét, ezt monda, szavait jelentős

király avagy nem, avagy örökös legyen-e vagy választási, csak másodrendű kérdés, mert királytalan ország is lehet nem szabad, azaz, nem democraticus ország; valamint viszont király mellett is lehet szabadnak lenni, ha ugyan is úgy el ren-

mozdulatokkal kísérve: No hát, szúrja belém ezt a kést, szúrja belém!”¹⁾)

Ez volt utolsó ellenállása, mely elhunyt előtt mint egy utoljára vetett fényt körülményeire. Régen az előtt az orleansi herceg meg bízta Dupint, hogy Aumale herceg' javára készítené el a' végrendelet tervét, mellyről a' készítő ezt írta Lajos-Fülöpnek: Igyekeztem a' Bourbon herceg nemes szándokának teljesen megfelelni, hogy semmikép sem lehetővé kijátszani a' végrendeletet, az semmi idegen által per által meg ne támadtathassék; a' fiúváfogadást illető okirathoz mellékelve van az örökössé tételről szóló is, mit az egésznek érvényére szükségesnek találtam.” (Blanc) Minden készen levén tehát, más nap az előbbi jelenet után, az az 1829¹ év aug. 29^{án} Bourbon herceg Feu-

- 1) Condé herceg későbbben, mint a' keletkezett perből kijött, magát felakasztotta. De a' közvélemény Franciaországban, úgy bélyegzi ezen tettet, mint, melly Feuchères bárónő által, sőt Lajos Fülöpnek nem tudta nélkül volt véghez vive, hogy a' herceg végrendeletét meg ne másíthassa, J. J.

deztetik a' dolog, hogy a' kormány felelős legyen, 's hogy a' kormány a' királynak akarata folytán semmire se köteleztessék, valamint viszont ha valamit akar mindent is ki vihessen. Tehát ám legyen király, de legfőbb hatalom a' követ kamara

chères bárónő' távol létében, alá írta a' végrendeletet, mellynek erejénél fogva egyetemes örökösül Aumale herceg neveztetett, de a' bárónőnek és részint pénzben, részint jószágban, mint egy 10. millió franc volt ki kötve. Az Orleansi herceg nem volt a' bárónő iránt háládatlan; folytonos és barátságos levelezésben állott véle, mellyet a' következő Randauba írt, 's az 1829ⁱ év oct. 27^{án} kelt leveléből is meg láthatni. (Blanc) „A' mi kis Aumale-unk kissé beteges volt, de azért veszélyről szó sincs. Most már teljesen felgyógyultnak tekinthető, 's mihelyt kegyesen meglesz neki engedve el mehet fogadott atyját meglátni. Fogadja ön asszonyom őszinte érzelmeim biztosítását, mellyeket ön eddig is ismerve reájok számolt. Nőm és testvéremtől is üdvözetet írok önnek.” Azonban nem csak a' bárónőnek tartozott Lajos Fülöp hálaival, hanem az uralkodó ház idősb ágának is, mert Feuchères bárónő csak az után tette az orleansi hercegnek ajánlatát, mintán azt a' Berry hercegné el nem fogadta: „A' Berry hercegné, mondanak Sarrot és Saint-Edme érdekes éleleírá-

legyen az országban, a követ kamara pedig minél szélesebb körre legyen alapítva.

Nálunk is divatban volt néhány évvel ez előtt, különösen az ifjúság között a' köztársasággal! tetszelgés, de a' mint látjuk, ezen szó: köztársaság,

sukban, (Biographie des hommes du Jour) nem kevesbhe vált hasznára bizonyos ügyben az Orleansi berezegnek, egy ajánlat' el nem fogadásával, mint rendesen javára szokott válni egyenes kívánataival. Egykor ugyan is Bourbon herczegnek egy embere megjelent a' Berry herczegnének egy fő emberénél, 's némelly óvatos előzmények után' Feuchères bárónőről ezt mondta: „őt helytelenül ítélek meg, és igen szigorúan bántak vele. Ezen szerencsétlenség neki halálos bút okozott. Ha módját lehetne ejteni, hogy ezen eset el feledtessék, 's ismét megjelenhetne a' bárónő az udvarnál, 's ezt a' Berry berezegné volna kegyes befolyásával kieszközölni, én azt hiszem, hogy a' bárónő bebizonyítaná jóságát és ügyességét. A' Bourbon herczeg már igen koros. A' bárónő befolyása pedig nagyobb mint valaha volt, 's a' Condé ház igen gazdag. A' Bordeaux-i herczegnek van ugyan már öröksége; Franciaország' trónja, de testvérének nincsen.” Erre az lön a' felelet, hogy először is az illető személy nem érez magában kedvet az alkudozás elősegítésére ajánlkozni, másodsor pe-

még semmit sem mond, 's mindössze is csak azt teszi, királytalan ország, ez pedig még azon kérdést, ha vajjon szabadság, vagy pedig' aristocratia legyen-e az országban, teljesen feloldozatlanul hagyja.

dig, ő nem kételkedik, hogy akárki vállalná is ezt magára, a' Berry hercegné roszul fogadná az egészet. A' hercegné, kinek ezt még azon este, elmondták, teljesen helyben hagyta a' feleletet, 's hozzá tette, hogy illynemű dolgról szót sem akar hallani. Ennek következtében aztán a' megbízott személy az Orleansi herceghez járult, ki az ajánlatot legnagyobb Örömmel fogadta, 's meg kérdé az örökösödés megszerzése iránti munkálódását, mellynek folytában aztán Feueheres bárónő az udvarba bejutott, 's Aumale hercegnek pedig a' Condé ház minden vagyonai fejére szállottak."

Egyébiránt ő fensége nem feledte el, hogy az egész ügynek sikere attól függ, hogy a' bárónő bejuthasson az udvarba, 's hogy X. Károly csak-hogy biztosíthassa a' Condé herceg után nyerendő örökségét az Orleansi herceg fiának, kész, volt családja' tagjain bizonyos nemét a' kényszerítésnek is elkövetni, mert ezek nem akarták a' bárónőt el fogadni termeikben. így tehát az idősb ág az Orleansi hercegnek vissza adá címét; 's a' szám ki-

Megtévéen ezen különböztetést a' balszéli osztályok között, mellyre, úgy vélem, igen nagy szükség volt, ezennel világosan megjegyzem, miszerint továbbá mind e' mellett is össze fogva fogok beszélni e' két osztályról.

vetés idejében iránta kimutatott szívessége folytán, megnyitotta előtte Europa udvarait; elősegítette Amália Nápolyi berezeg asszonnyal házasságát; 's a' Restauratio után vissza adá roppant vagyonát, feledvén, hogy már azok a' köz állomány' tulajdonivá váltak; kifizette atyának adósságait, 's ezen jótéteményét azzal erősbítette, hogy azt törvénybe iktattatva, visszahúzhatlanná tette, sőt hogy azt az 1825ⁱ kamara felre nevetesse, a' civilistet érdeklő czikkbe foglalta; 's ezen nagylelkűségét azzal tetézte, hogy nem annyira jobból, mint jószívűségből tizenhatmillió francot fizetett nekie kárpótlásul; 's egész családját felruházta az olly hévvel-óhajtott „fenség” czímmel; 's végtére, mindezekén felül, még azt is hathatósan előmozdította, hogy a' Condé berezeg' gazdag öröksége fiainak egyikére szállhasson, 's még ekkor nem is említjük azon számos kedvezéseket, mellyek nem annyira lényegesek ugyan, de minden esetre gyöngéd figyelmet tanúsítanak; így például, hogy Nemours herceget a' korona örökös' neje tartotta kereszt vízre, 's valamint ő, úgy testvére a' Chart-

Múltját ezen pártnak kicsapongások helye-gezlék, s ellehet mondani, hogy múltja csak ter-
hére van. üe ez nem tesz semmit. Az okos em-
ber átlátja, hogy a' kicsapongások csupán az egyé-
nek kicsapongásai, nem az elvnek elmaradhatlan

rési herczeg is rendjellel ékesítettett fel, 's ez utób-
bi ezredessé is neveztetett; 's továbbá figyelmet
érdemel még azon szorgos gyöngédsége is X. Károly-
nak, meliyei Lamartinet reá bírta, hogy a' Károly
koronázásakor készített ezen verset:

Le fils a racheté les crimes de son père,

(A' fiú meg váltotta Atyja bűneit)

melly az Orleansi herczegnek egy átalában nem
tettszett, így változtatta meg:

Le fils a racheté les armes de son père,

(A' fiú meg váltotta Atyja czímerét).

'S mondjunk -e még többet? Idézzük - e hogy a'
király sietett a' könyvet (Mémoires de Maria Stel-
la), mely az Orleansi herczeg törvényes létét meg
támadta, le tartóztatni, 's azon gyöngédséget, mely-
lyel a' Berry herczegné a' herczeg iránt viseltetett,
's azon házassági tervet, mely a' Chartresi herczeg
és a' korona örökös testvére között czéloztatott, 's
melly az Orleans család által olly örömmel fogadta-
tott? Ezen időben az Orleansi herczeg a' legbol-
dogabb, 's a' leggazdagabb herczeg volt egész Eu-
rópában. 'S épen ezért felelé X Károly némellyek-

járulékai voltak. A' ki pedig át nem látja, utasítassék a' történet lapjainak komolyabb olvasására, 's ott meg fogja látni, mikép fele sem igaz, vagy legalább nem azon mértékben igaz, azon vádaknak, mellyeket a' franczia forradalomra reá költöttek.

nek, kik vádolták ő fenségét, hogy összeesküvést készít: „Összeesküvést monda a' király mosolyogva, ő boldogabb, sem hogy azt tehetné!” – Azon tetteiről a' herczegnek, mellyekért ellenségei a' király előtt gyanúsíták, ezt írja Sarrans: „Lajos Fülöp maga körébe vonta nem csak a' 89' hazafiakat, 's a' császársági férfiakat, de általában: minden valamire való embert, ki a' Restauratio óta az udvar' kegyelméből ki esett; fel kereste a' történeti emlékeket, 's termeit Austerlitz és Marengó ékesítettek; a' Horace Vernét ecsetjét a' forradalom' idejétől vett jelenetekkel foglalkodtatta, 's korának minden megelégedettének elfogadta termeiben, 's mindig azon eseményekről beszélt, mellyekbe az ő neve is vegyülve van, 's Foy tábornok fiai számára alá irt' Bizalmas beszélgetéseiben az ellenzék' vezéreivel, kiket titokban még többször fogadott el, mint nyilván, szigorúan kárhóztatta a' kormány' lépteit. Továbbá, közösen sajnálták a' 89' forradalom elvei 's az emberi szabadság ellen elkövetett tetteit a' kormánynak.”

Íme így beszél a' balszéli író az Orleansi her-

Futólag nem lesz felesleg egy minden gyanú és kifogás nélküli kútfőből idéznem néhány szót.

Capecfigue, ismeretes Bourbon párti híres író, ki tehát a' forradalomnak, melly XVI Lajost vér-

czeg' eljárásáról! De akármit tudtak, avagy gyanítottak ez ügyben az udvarnál X. Károlyt semmi sem rendíthette meg bizalmában az Orleansi herczeg iránt, mert ő háláját igen sok okon vélte meg érdemlettnek, 's a' herczeg valóban, soha sem is adott okot az udvarnál, hogy benne kétkedni lehetett volna. Capecfigue erről azt mondja: Midőn az orleánsi herczeg az udvarnál volt; szüntelen csak hűségét emlegette; ő herczegsége mélyen meg hatva az idősb ág iránti hálától, mindenkép azon törekedett, hogy a' király iránti hódolatát minél élénkebben és többszörösen tanúsíthassa. Az udvarnál a' legmélyebb illedelmet mutatott még a' legutolsó tiszt és legutolsó őr iránt is, 's érzelmének tanúsításában a' legpazarabb volt. És még a' királyi ebédnél kellett volna látni! Minden pohárra, melly a' király, Berry herczegné, 's az Angoulême-i herczegre köszöntetett, szívére tette kezét, 's mint ki nem tudta fékezni örömet, 's nem képes az illedelmi szabályok szerint meghatározott időt bevárni, az ebéd alatt számtalanszor kiáltozá: éljen a' király''

padra hurczolá, bizonyosan nem lehet barátja s ki valóban is nem csak «italában a' forradalomról, 's annak részleteiről a' Bastille bevételéről, de sőt meg az alkotmányos életről is a' határtalan önkény mellett, a' leghatározottabban nyilatkozik, illy cí-

Ezen szoros egyesség közepette, melyet az idősb ág jósága, 's az Orleánsi herczeg áradozó há-lája hozott létre, bekövetkezett a' forradalom. A' király teljesen bízott az orleánsi herczegben. 'S az 1830 Jul. 31^{én} azt felelte. Conny-nak, M az iránt tett kérdést, mikint történhetik, hogy a' király-ságnak ezen rettenetes körülményei között az Or-leansi herczeg Saint-Cloudba nem jött. „Azt hi-zsem, még Saint-Lenben van, de hiszem nem fog elfogadni semmi feltételt. Atyja' emléke előtte le-beg, 's ő a' mi emberünk.« (De l' Avenir de la Prance Conny.) Ezen meg győződés olly mély gyö-kerű volt a' királynál, hogy azon tisztnek, ki a' Luxembourggi herczeg által a' Neuélly-be vezető út' megszemlélésére volt meg bizva, 'ski azt monda visszatértek, hogy szokatlan mozgást vett észre Lajos Fülöp kastélya és kertje körében, 's hogy ha fel volt volna hatalmazva, könnyen foglyul ejthette volna az Orleánsi herczeget, X. Károly e ' vég sza-vakat meg hallván, ezt monda kemény hangon; „Ha ön azt teszi, én önt kitűnően megbüntettem volna' (Blanc) A' király több nemű kötelékekre számolt,

mű munkájában: L' Europe pendant la Ile volution Française; az első kötet 144. lapján cat mondja: „Europa felettébb tökéletlenül ismerte kezdetben a' jacobinusok erélyes jellemét; az udvarok igen minden napi és óságos szempontból indultak ki.” Alább

mellyek az Orleansi herceget hozzá fűzhették. A' király nem feledte el azon hűség nyilatkozatokat, mellyeket az Orleansi herezeg minden alkalommal és ismételve kifejezett. Nem mondta-e az Orleansi herceg még csak akkorában a' Berry hercegnének Dieppe-ben, ki őt szobájában az emelvényre fel lépni kérte: „Nem, az nagyon hasonlít a' trónhoz.”

Ezen okok bírták X Károlyt arra, hogy le mondjon: s „X Károly, mend Blanc nem vélte azt, hogy az ő személyes bukta unokája buktát is maga után fogja vonni, nem hitte pedig főleg azért, mivel a' mozgalom' elejére az Orleansi herceg hivatott meg.¹⁾ Ezen bizalma olly nagy volt, hogy Latour – Foissac tábornokot elő hivatá 's ennek, Damas táb. jelenlétében, rendeleteket adott, mikép menjen véghez a' Bordeaux-i herezeg' Parisba

- 1) Az Orleansi herceg aug. 7^{ig} csupán „helytartó” czímmel bírt, 's X. Károly mindig bízott benne, hogy a' koronát át fogja szolgáltatni a' Bordeaux-i hercegnek.

J. J.

„kik a' conventet azzal vádolják, hogy anarchiát szült, csalatkoznak; egészen ellenkezően a' convent el fojtá az anarchiát 's nagyszerűen vissza állítá a' főhatalmat az országban, 's küldötteinek akár-mellyike hatalmasabb volt a' föld leghatártalanabb

menetele. A' korona örökös XIV Lajos vére meg gyalázásának vélte volna azt csak fel is tenni, hogy egy családjokbeli herczeg képes legyen bitorolni a' koronát, 's a' korona örökösnek neje is épen így vélekedett.”

Az Orleansi herczeg első lépései ezen véleménynek valósággal meg is feleltek. Midőn Mortemart herczeg, X Károly' küldöttje bevezettetett az Orleansi herczeghez, a' Mortemart herczeg titoknoka, Mázas bizonyítása szerint ezt mondta az Orleansi herczeg:) „Herczeg, ha ön előbb fogja meg látni a' királyt, mint én, mondja meg neki, hogy engem erővel hoztak Parisba, de hogy én inkább fel daraboltatom magam, mint sem a' koronát fejemre tegyem.?’ Ezen nyilatkozat a' jul. 30 és M. közötti éjjel tétetett. Aug 2^{án} este X Károly, és Lajos Antalnak (a' tulajdonképeni trónörökösnek) lemondása átnyújtatott az Orleansi herczegnek, (a' lemondás X Károly unokájának, a'

2) Mémoires pour servir a l'histoire de la revolution de 1860. Mazas.

önkényű uralkodójánál; az alkotmány sáncaiba bevette ugyan a' népét, de proconsulainak veres karodott adott kezeikbe, 's ezek teljes hatalommal rendelkeztek. A' forrongás' okait, mellyeket elődei a' nemzeti és a' törvényhozó gyűlések elő idéz-

Bordeauxi herczegnek javára történt) 's ő másnap biztosokat küldött X Károly' elkíséretére az országból: „Az Orleansi herczeg mond Blanc, azt monda, hogy maga X Károly kíváná a' kíséretet, 's utasításokat adva a' biztosoknak, az idősb ág iránt legmélyebb jó szívűséget fejezett ki. 'S midőn Schonen azt kérdezé tőle, hogy mit cselekedjenek, ha a' Bordeauxi herczeget nekik adják: A' Bordeauxi herczeget, mond Lajos Fülöp hiszen ő a' király! Erre az Orleansi berezegné, ki jelen volt, mélyen elérzékenyülvén, férjéhez közelített, 's megölelvén őt, ezt monda: „Ah ön a' legbecsületesebb ember az egész országban!”

Igen rövid idő múlva azonban, az az, mindj'irt Aug. 3án már tetemesen meg változtak a' körülmények. A' biztosok vissza érkeztek a' nélkül, hogy őket X Károly elfogadta volna; Lajos Fülöp azt akarta, hogy tüstént térjenek vissza Rambouillet-be, hol a' király volt: „El kell neki menni; meg kell őt rettenteni monda L. F. hévvel 'S ennek folytán jött aztán létre a' rambouillet-i me-

tek, a' hadseregi fegyelmctleniséget, a' hivatalnokot' rendetlenséget, 's magát a' Paris városi községet, ezen legrettenetesebb, 's legnemtelenebb helyhatósági anarchiát mind össze törte." A' második kötet' 130^{ik} lapján pedig ezt mondja: „Ho-

net, ¹⁾ 's mondattak ki az elhatározó szavak: semmi gyermek, semmi gyám kormányzó. (Pas d' enfant, pas de régence). Este a' biztosok a' kir. család körében Maintenon kastélyban voltak, 's itt Contant asszony azt monda Schonennek – keserű mosolyt vegyítse szavai közé: „Szeretném ezen gyermeket önnek át adni.” 's ezzel a' Bordeaux-i herczegre mutatott. Mire Schonen azt felelte: „Ennem fogadnám el,” Mire Blanc munkájában ezt mondja: „Minő titok volt ezen feleletben? 's mi történhetett az óta, midőn az Orleansi herczeg azt mondta Schonennek: „Ez a' gyermek a' király!”

Ezen titkot felfedni azonban egyáltalában nem mi ránk tartozik, nekünk még csak kevés mondanivalónk van. Kevés nappal ez után az 1830' év aug 9^{én} Lajos Fülöp a' trónra ült. Itt be van végezve a' mi munkánk mert az ő sérthetlensége kezdődik. Az események, mellyek 1830^{tól} óta le-
1) Pajol táb. vezérlete alatt néhány ezer parisiak ki-
mentek Rombouillet- be a' királyt elűzni. J. J.

bespierre embere volt azoknak, kik a' mélyen áthatott meggyőződésnek' heves szónoklata által el engedik magokat csábíttatni. Robespierrel azt mon- dani, hogy ő tettető (hypocrite) volt, azt mutatná, hogy nem ismerjük őt igazán. Ő a' meggyőződés embere volt, ki a' társas életi tanoknak bizonyos összegében, megrázkódással járó nemzeti újjá szü- letésben, 's bizonyos rettenetes szükségben hitt." A' 211. lapon pedig a' convent szavaira a' haza megmentése ügyében ezt mondja: „hadd gúnyol- ják némellyek ezen szavakat, én bizonyos férfias, nagyszerű 's a' római köztársasághoz méltó lelke- sedést találok ezekben." A' 216^{ik} lapon a' kegy- pártról, 's a' forradalmi törvényszékről. „Ők kérlelhetetlenül sújtottak ugyan, el sújtottak azon rettenetes meggyőződéssel, hogy a' köztársaság' javát előmozdítják." A' 310. lapon. „Ha balité-

folytak, még most csak a' politikához, de nem a' történet íróhoz is tartoznak, 's nekünk minden célunk csak abból állott, hogy össze szedjük az Orleansi berezeg' éleleírásához tartozó anyagokat születése idejétől kezdve (1773. oct. 6.) egész az 1830' aug. 9'S, midőn „franciák királya" minő- ségben trónra ült.

let 's megrögzött eszmék nélkül olvassák a' történetet, meg fejthetlen dolognak látszik ugyan, de igaz marad, miszerint mind ezen emberek meg voltak győződve, hogy ők csak kötelességeket teljesítek, 'a ők valóban lelkiismeretesen szolgáltak ügyöknek. Az egyenlőség, emberiség, 'a az igazság szüntelenül ajkaikon volt, 's ezekben ők az ő módjok szerint az igaz, de egyszersmind valóban is hittek; 's ha kérlelhetlenül sújtottak, ezt elvből cselekedték."

Szolgalhatnék még *több* bizonyítékokkal is, de úgy hiszem ez is elegendő.

Én nem mondom, hogy a' francia forradalomnak minden tetteit kilehet menteni, de szükségesnek tartottam megjegyezni, miszerint az ellenfél emberei nagyon is sok túlzással, nagyítással és szcnvedélyességgel fognak sokat a' forradalomra.

És mindenek felett gondoljuk meg csak, mennyire uralkodtak akkor az embereken, kik (t. i. az emberek) magok látszottak uralkodni, a' körülmények?

Minő örökös veszély, bonyolódás a' helyzet-

ben, elkeseredés egy más fél ezredéves királyság' kicsapongásai ellen, 's magasztaltság a' kedélyekben volt akkor napi renden?

És végtére is, mond egy jeles író, a' nép még csak két királyt ölt meg I^{ső} Károlyt és XVI^{ik} Lajost, de annyi minden esetre bizonyos, hogy az elvek' körében, a' bal szélnek van legfüggetlenebb léte, 's valódi ön állása Franciaországban. A' többi pártok megett, mindenütt egyes személyek vannak, kik az erőművet forgásban tartják; 's ha egyezer ezen személyek megszűntek munkásak lenni, maga az erőmű is megáll.

A' bal szél nem így áll. Ez nem keres senkiben, hanem csupán az elvekben gyámolt, 's ezen párt nem is mozgattatik, hanem minden egyezéseiben eleven, élő test.

'S ha felül emelkedve a' párt érdek miatt gerjesztett hiú feleseléseken, 's mind azon politikai sóvár üzelmeken, mellyekbe a' nap embereit a' pártok közötti kölcsönös ingerletek merítik, reá fogunk jönni, hogy végtére is a' szavazati jog iránt adja magát elő a' legnagyobb különbség a' francia politika mezején.

A' bal szél a' közönséges szavazati jognak tanát akarja felállítani.

A' bal szél ezt ügyben ezt mondja:

A' közönséges szavazati jog nem egyéb, mint a' népfölség elvének gyakorlati valósítása, mellynek ezen jog lényege is, eszköze is, és biztosítója is. És ez oknál fogra,' vagy helyes a' népfölség elve, a' minthogy helyesnek is kell annak lenni kétségtelenül, mert az Isten egy nemzetnek sem küldött le az égből urat, ki meg semmisítvén a' nemzet' felségi jogát, maga venné azt át jog szerí'ileg; vagy pedig nem helyes a' nép felség elve. Az első esetben közönséges szavazati jog kell, mert a' nép felség csak így nyilvánulhat, 's ezenkívül minden más rendszer melly szerint csak egy osztály, vagy bizonyos mennyiségű polgárok bírnak szavazati joggal, nem egyéb, mint bitorlás, olygarchia, jogtiprás; azon osztályok, az az polgárok, ugyan is, kik nem bírnak szavazati joggal, elvannak nyomva, kivannak rekesztve a' nép felségből őket illető jogból, 's reájok nézve a' törvények' uralkodása is, mivel azokat, csak egy rész hozza, valóságos zsarnokság, vagy legalább

is kényszerítés, el fojtás, avagy lenyűgözés, mint csecsemőkkel szoktak bánni; a' második esetben pedig, azaz, ha nem helyes a' nép fölség elve, akkor egyszersmind minden befolyás a' törvényhozásba a' nemzet' részéről hibás alapon nyugszik, akár minő kis mértékben szolgáljon is az, a' fejedelem' önkényének korlátozására; tehát ezen esetben is igazságtalan dolog, t. i. a' fejedelem ellenében igazságtalan dolog, ha a' nemzetnek egy osztálya, az az csak egy osztálya bír a' törvényhozásba befolyással.

Igazságos tehát, és egyedül helyes minden oldalról a' közönséges szavazati jog. A' köz állomány ügyeinek elrendezésében mindenki érdekelve van, tehát mindenkinek is kell bele szólójának lenni. Azonban a' közönséges szavazati jog nem csak igazságos, hanem mindenek felett még' szükséges is, mivel a' nélkül örökké elégedetlenség van, 's 'a' rend és a' béke örökké veszélyezve van, mert hol a' nagyobb rész ki van zárva a' törvényhozásba való befolyásból, ott a' befolyással bíró kisebb rész könnyen a' nagyobb rész érdeke ellen járhat el, 's ekkor a' nagyobb rész, fel van híva az ellenszegülésre, 's ez által örökké ve-

széyezve van a' rend és a' béke, – sőt ekkor, – közbevetőleg legyen mondva, – a' kisebb rész által a' nagyobb részen sérelem és igazságtalanság is követtetik el, – ha pedig nem hívatik fel a' nagyobb rész az ellen állásra, az az nem követ el igazságtalanságot a' kisebb rész a' nagyobb részen, sőt annak kívánságához képest járt el, 's e' szerint nem hozatott veszélybe a' rend és a' béke, akkor miért is volt szükség ezen nagyobb részt kirekeszteni a' törvényhozásba (vak) befolyástól, midőn úgy is az ő tetszése szerint történt a' határozat?

Ha tehát a' közönséges szavazati jog nem igazságos, nem helyes, akkor nem igazságos nem helyes valamely egyes osztály, avagy bizonyos mennyiségű polgárok kirekesztő szavazati joga sem.

Mind ezen dolgok kellő rendbe és egyensúlyba hozatala végett egyedüli út a' tisztába jövelelre a' közönséges szavazati jog' elméleti el fogadása.

Némellyek azt szokták ellenvetésül felhozni,

miszerint a' társas élet feladata, kifejteni minden erőt, javítani mindenkinek sorsát, 's eszközölni a' lehető legnagyobb közjólétet; de ezeket, csak úgy lehet el érní, ha a' polgári társaság csak a' legértelmesebb, csak a' legjobb emberek által igazgatatik; a' közönséges szavazati jog pedig a' nyers-erőnek hatalomra emelése.

Különös ezen gúnyolása a' többségnek! Ki határoz tehát minden vitában, országgyűlésen, törvényszéken és magány társaságban? Természetesen nem más, mint a' többség; mindenütt a' többség az, ki azt ki mondja mi az igaz, mi a' jó. És valóban az nem is lehet máskép. Ez az egyetlen elfogadható elv és mód az eredményre, a' következetes eredményre jutásban. Vagy nézzük a' dolgot közelebbről. Ti azt mondjátok ez vagy amaz ügyben a' ti részeteken van az igazság, de hiszen én is azt hiszem, hogy az én részemen van. Ki lesz az elhatározó bíró? Bizonyosan nem az anyagi erő, hanem az ész; de ki mellett vannak az ész' okai; ti azt mondjátok a' ti részeteken, de én is azt mondom, hogy az én részemen. Ennek megítélésére tehát ismét bíró kell, és vég tere is ezen bíró más nem lehet, mint a' többség.

És így lehet végig menni azon a' kérdésen is, hogy tehát kikből álljon, ha vajjon egy részéből-e csupán a' nemzetnek, azon kör, mellynek többsége eldöntő többség legyen, és végtére is sehol sincs megállapodás a' közönséges szavazati jogig, 's vagy semmi körnek sem kell befolyást engedni a' közállomány ügyeibe, hanem a' fejedelmi önkényre kell magunkat bízni, vagy pedig azon körnek többségére kell hajtani, melly az egész nemzetet magában foglalja. 'S így támad a' közönséges jog. De mivel – melleleg legyen megjegyezve, – az egész nemzet egy tanács ülésbe össze nem jöhet, tehát csak bizonyos választottakra, követekre bízatik a' törvényhozás, 's közönségesnek csak a' szavazati jog marad meg. Csalhatlan és mindig jó – e azonban a' közönséges szavazati jog folytán alakúit többség? Kétségtelenül nem, de hiszen melly zárt körnek többsége csalhatlan és mindig jó?! Azonban, 's ezt jegyezzük meg jól, az alkotmányos életben nem az a' legfőbb kérdés: hogy lesz jó, hanem az, hogy akarja a' többség. És akárminő helytelennek látszassék is egyelőre ezen állítás, az így van, annak így kell lenni. Ha ezen állítás igazságát tagadnék, akkor lemondanánk

az alkotmányról, 's az önkény alá adnók magunkat, mivel epén abban áll az alkotmánynak lényege, hogy minden tárgy az országnak, vagy is köznéven, a' közvéleménynek akaratja szerint döntessék el.

És aztán ha meglehetne a' nemzetnek valamely tagjától tagadni igazsággal a' political jogokbani egyenlőséget; vagy is, ha valakit ki lehetne igazsággal zárni a' szavazati jog' élvezetéből: akkor kétségtelenül szinte azon jagon meglehetne némellyektől tagadni a' polgári és a' büntető törvények előtti egyenlőségből származható jótéteményeket is, vagy is ha meg lehet a' nemzetnek valamely tagjától tagadni a' politikai jogofcbani egyenlőséget; akkor kétségtelenül; polgári és büntető törvény előtti egyenlőséget is meglehet tagadni. És valóban a' régi időkben ez nem is volt máskép; 's mindenütt különbségek voltak a' polgári és a' büntető törvényekben és törvény székeken a' nemesek és a' nemtelenek között állítva. – Korunkban azonban immár ezen elv módosítást nyert, 's most nincsen józan ember, ki a' polgári és a' büntető törvény előtti egyenlőségnek helyes és szükséges voltát tagadná: és

kétségtelenül el kell az időnek jönni, midőn ugyan az fog történni a' politika körében is; midőn a' politikai jogok egyenlőségéről, vagy is a'' közönséges szavazati jog' helyes és szükséges voltáról sem fog senki kételkedni.

Azt hozza fel talán valaki, hogy a' szavazati jog nem emberi, nem személyes, hanem csupán politikai jog, mellyet annálfogva a' természeti elidegeníthetlen emberi jogokba való ütközés nélkül meg lehet a' státusban ez vagy amaz embertől tagadni. Ámde ez fonák okoskodás, mivel épen a' politikai jog az emberi és személyes jog. 'S azt mondani, hogy a' szavazati jog csupán politikai jog, annyit tesz, mint azt mondani hogy a' polgári és büntető törvény előtti egyenlőség sem egyéb, mint polgári, 's illetőleg büntető törvény jog; mintha nem épen ezen politikai, polgári, és büntető törvényi jogok volnának a' polgárok' emberi és személyes, igazsággal elidegeníthetlen jogai.

Ha pedig valaki azt mondaná, miszerint a' közönséges szavazati jog (melly szerint például minden a' ki adót fizet szavazattal bír) csak kép-

telenségre vezet, mert illy országban a' tudatlanok határoznának, 's illy országban még a' legkétségtelenebb igazságok is, gyakran megtagadtatnának. Így például ha a' föld' forgása iránt tétetnék kérdés az illy országban, ezen a' tudósvilág előtt teljes bizonyossággal eldöntött tárgyban, még a' legmíveltebb országokban is, ellenkezően fogna eldőlni az igazság a' közönséges szavazati jog útján. Én erre azt felelem, miszerint én a' helyhatóságoknak, vagy is a' hatóságok utasítói jogának nem vagyok barátja, annál fogva én a' tárgyakat, nem a' tömeg által, nem a' közönséges szavazati jog' útján, hanem csupán a' közönséges szavazati jog útján választott követek' táblája által óhajtom eldöntetni. A' közönséges szavazati jogot semmi egyébire, hanem legfőlebb a' választásra valónak tartom. A' választásokra pedig, csak ne izgassuk fel őt, csak ne használjunk ármányokat, csak ne igyekezzünk abroncsba szorított okokkal részünkre csábítani, különös jó tapintata és képessége van a' népnek.

Kétségtelenül a' sokaság nem alkalmas az országzásba való egyenes befolyásra, 's ennél fogva az utasításoknak barátjai nem lehetünk.

‘S azt se mondja senki, hogy a’ helyhatósági utasítási jog még is fenn állhat, ha t. i. képviseleti rendszer hozatik be, melly szerint a’ megyei választók képviselőket választanak, kik a’ megye nevében az utasítói jogot gyakoralják; mivel ez a’ legnagyobb megsértése a’ helyhatóság elvének, ‘s valóságos következetlenség a’ helyhatóság elve iránt. A’ helyhatóságoknak ugyan is alapeszméje, fő elve abban áll, miszerint; ne csupán némellyek, t. i. a’ követek hozzanak törvényt az egészre nézve annak nevében, hanem hogy valósággal mindenki egyéni (individuális), ‘s egyenlő közvetlen befolyással bírjon a’ törvényhozásba a’ megyei utasítói jog által, az egész országban.

Elv szerint tehát mindenkinek kell joggal bírni a’ szavazáshoz, ‘s a’ törvénynek csak a’ kivételeket kellene meg említeni; ilyenek lehetnének például az esztelenek, örültek, nem törvényes korúak, rabok, ‘s talán kik erkölcsi szenny által magokat érdemetlenekké tették.

A’ jog tehát szabály, ‘s a’ kirekesztés a’ kivétel.

Nem lehet azonban feledni: a’ szabadság va-

lódilag csak az egyenlőség' társaságában élhet. Adni mindenkinek szavazati jogot, jelen hiányos status-gép szerkezetünk mellett, midőn egy részről semmivel bírok, más részről fejedelmi vagyonnal bírok vannak, nem volna-e ez az óriás és gyermek közötti harcznak megörökítése; nem volna-e ez a' hatalomnak a' gazdagok' kezébe játszása?

Az időszaki sajtóról 's a' nevezetesebb napi lapokról Franciaországban

Az időszaki sajtó, nem mondom ugyan nálunk is eléggé, de általában véve még nálunk is, a' közvélemény' hadserege, vagy is inkább korunk leghatalmasabb fegyvere; a' vélemények és az eszmék' fejlesztője, terjesztője és egyesítője.

Nem abban, mivel ilyen vagy amollyan ítéletet mond a' tárgyokról, hanem mivel mindennemű tárgyról mond valamit, 's ezen tette által mindennemű tárgyat a' közönség' ítélőszéke' elébe állit, áll hatása.

Hajdan ezen dolog egészen máskép volt,

Ezelőtt, épen mint nálunk 1841. előtt, a' hírlapokat mindenki csupán hazug leveleknek, 's ki-mondhatlanul feleslegnek tartotta. Most azonban, mióta a' hírlapok okoskodnak, nélkülözhetlenné lőnek minden csupán kevésbé értelmes embernél.

Most a' hírlapok, legfőbb figyelmünk' tárgyát, vagy is inkább titoknak, ki tanácsot ad, 's bizalmasan megsúgja, és szánkba adja; mit mondjunk el a' legközelebbi gyűlésen.

Pedig még nálunk igen csekély lábön áll kifejlődésben az időszaki sajtó.

Hol már kifejlődött állapotban van például Fzanciaországban és Angliában, ha a' törvény' betűihez ragaszkodunk, legjobb esetben a' negyedik hatalom a' köz állományban, mert a' törvény meghatározása szerint, megelőzik őt a' fejedelem és a' kamarák; de ha a' dolgot úgy vesszük a' mint van, úgy az időszaki sajtó a' legfőbb a' legelső hatalom.

Mi az oka, hogy nálunk még igen csekély fokán áll a' kifejlődésnek az időszaki sajtó?

Censuralis körülményeink. Ha az ember gyakorlati szemmel tekinti a' dolgot, lehetlen nem sajnálnia, mennyire nem eléggé ügyesen áll elő nálunk a' nemzet e' nemű igényeivel. Én szabad sajtót óhajtok, de ez alatt nem azt értem, miszerint teljesen semmi törvény se legyen a' sajtó iránt. Ellenkezően, én azt óhajtom, hogy sajtó

törvények hozassanak. Mi azonban szüntelen azt feszegetjük, miszerint nálunk a' sajtónak semmi korlátainak sem kellene lenni, mi, felfogásom szerint, csupán akkor állhatna meg, ha olly szent emberekből állana a' polgári társaság, kiknél egyáltalában semmi törvényre sem volna szükség 's tekintvén ezen hangulatot, a' Lajtán túl azt gondolják, hogy a' magyarok törvényen kívüliséget kívannak a' sajtóra nézve.

Kéretnének a' kormánynak a' censura iránt tett rendelkezései országgyűlés'' elébe, ez volna c' tárgyban a' leggyakorlatiasabb tett.

A' kifejlődésre jutott időszakai sajtó, hű tükre, commentára a' napi állapotnak, és eseményeknek. És ne vélje senki, mintha az időszakai sajtónak lő érdeme abból állana, hogy az eseményeket el beszéli; mivel nem az események, nem a' tények, hanem az ezekhez kötött okoskodások terjesztik a' világosodást. Minő história volna az, melly csak az adatokat, a' tényeket jegyezné fel? Minő „élettanító” volna az ilyen historia? Minő tanúság volna az ilyen históriában?

Sőt egyáltalában nem is lehet a' tényeket a körülmények', az állapot', a' helyzet' constatiro-

zása nélkül, melyekben azok történtek, érthetően előadni.

Okoskodás, commentai, bírálati jegyzetek nélkül a' história soha sem lesz „magistra vitae” hanem valóságos ördögi napló, melyben mindenemű jó és rossz dolgok, minden árnyéklatban össze vissza zavarva, halomban hevernek.

Már pedig az időszaki sajtó gonddal készített kútforrás időszakának jövő történetírója' számára.

Nem lehet tehát józanul óhajtani, hogy az időszaki sajtó csak az eseményeket regisztrálja.

Az időszaki sajtónak, 's itt főleg mindig a' napi lapok értetnek, nem csupán hírmondónak kell lenni; nem csupán egyszeri lakhelyévé kell válnia a' híreknek, hanem, mindenek lelett, bizonyos sajtót életet kell magából kifejteni, melly őt a' mesélők' sorából kivéve, a' történetírók' felsőbb körébe emelje.

Minden hírlapnak bizonyos külön és határozottan kijelelt politikai hitet, véleményt, elvet, színezetet kell képviselnie és védnie; az az, minden hírlapnak határozott és világos jellemének, egyé-

niségének (individualitásának) ön állásának kell lennie, melly őt minden pályatársaitól tisztán megkülönböztesse, ‘s összevegyülni ne engedje. Oly lapoknak fenléte, mint mostan ¹⁾ a’ Jelenkor és a’ Hírnök, kiskorúságot mutat az időszakai sajtó’ életében, ‘s árnyékot vet azon irodalomra, hol ez így van.

Minden hírlapnak bizonyos határozott becsű elv’ védelme végett, és annak szemüvegén át kell minden szőnyegre került ügyet tárgyalni. Az olyan lap, melly csak becsületes józan észszel, ‘s nem egyszersmind magasabb tervekkel is bír, melyeknek valósításán törekszik, nem sokat ér. Az az, kell a’ hírlap – szerkesztésben bizonyos tudományosan kiművelt tiszta, és megállapodott eszmének, elvnek kitűnve lenni, mert e’ nélkül a’ hírlapszerkesztés napszámos munka.

Mindenek felett a’ gyakorlati alkalmazás nagy és fáradságos munkájával kell foglalkoznia, ‘s e’ szerint mindig a’ helyes és jó elveknek a’ gyakorlati életbe leendő átültetését kell szorgalmaznia. Ezen haladási feladat annyira természete, ösztöne

1) Ezen cikke az 1844-ik év’ első felében íratott.

az időszaki sajtónak, hogy ez még' a' conservativ lapokba is átmegy. Így például mind azon conservatívok, kik hírlapokat olvasnak, akárhogy esküdöznek is, hogy ők conservatívok, valósággal mégis haladók, csakhogy bátortalanabbak a' haladásban mint azok, kik egyenesen felveszik a' haladó nevet. 'S továbbá, nincs conservativ lap, melly minden haladásnak ellensége volna; és ennél fogva, a' mint a' gyarkorlati életben valóban láthatjuk, nálunk azok a' valódi conservatívok, kik semmit sem adnak a' betűre, mert csak az ilyeneket csak olyan emberek között találhatni, kik egyáltalában semmit sem akarnak írni avagy olvasni. Azon ember ki kezébe veszi a' hírlapot hogy olvasson; avagy, ki asztalához ül, hogy hírlapba írjon, azon perczben megszűnt teljesen conservativ lenni. Az ilyen ember csak nevezi magát conservativnek, de valósággal nem conservativ, hanem haladó, csakhogy valamivel bátortalanabb haladó, mint az, ki magát egyenesen is haladónak nevezi. Ezen magokat conservatívoknak nevező bátortalan haladók, és a' valódi conservatívok között sokkal nagyobb a' tér, mint a' magokat conservatívoknak nevező és az egyenesen bevallott nevű haladók között létezik.

Így roppant hatalom a' sajtó!

Hogy a' hírlapok egyoldalú, tökéletlen, vagy is mint kedvencz, kifejezéssel mondani szokták, felületes ismereteket terjesztenek, az igaz, de az időszaki sajtó, addig időszaki sajtó, még ilyen; 's ez azon ár, melljen roppant hatalmát meg vásárolja. És senki se vélje, mintha az által valami terhes vád volna az időszaki sajtó ellen elmondva, midőn némellyek azzal állanak elő, hogy az időszaki sajtó csak felületes ismereteket terjeszt, mivel ezen felületeseknek nevezett ismeretek, nem kevesebbek, mint minden fen forgó dolgoknak olly kivonatai, mellyek az első rendű szükségek' és elemi fogalmak' terjesztésére szolgálának, 's meilyekkel a' nagy közönségnek bírni kell, 's meilyekkel a' nagy közönségnek bírni mindössze is lehet, mert a' nagy közönség terjedelmes tudományos műveket sehol és soha sem olvashat; 's meg ismerem ugyan, hogy az időszaki sajtó nem nevel tudósokat, de hiszen a' nagy közönségnek nem is kell merő tudósokból állani, 's azon rész, melly különben sem tudós, ha időszaki sajtó sem volna, még sokkal kevesebbet tudna, mint úgy tud, ha időszaki sajtó van.

Azt is mondják, hogy a' hírlapok' bírálati jegyzetei, pártérdek által lévén sugalva, csak a' közönség' elcsábítására szolgálnak. Ezen állítás sem áll. Ezen pártérdek által sugalt bírálati jegyzetek nem elcsábítják, hanem épen ezen hiányoknál fogva, egy pár év alatt arra szoktatják az olvasót, hogy a' maga lábán járjon. És egyáltalában sem áll az, miszerint ha az ember egy tárgyat több lapokban olvas, a' különböző színezetű leírás miatt, nem tudja mellyiknek és mit hidjen, mert épen ezen minden oldalú sőt nem ritkán ellenkező vélemények azok, mik az olvasót az igazi útra eljutni segítik. Az olvasók' legnagyobb részének, ha véleményzések nem kísérnék, mint mondani szokták, megállna az esze az események' egyszerű hírül adásán és olvasásán.

Azonban még lesz alkalmam a' czikk' végén néhány reánk alkalmazandó dolgot elmondanom, 's most a'' francia időszaki sajtó' nevezetesebb lapjait említem meg, figyelembe hozván, miszerint nem törődve, azon változásokkal, mellyek azóta történtek, én azon állapotról beszélek, mellyben én a' francia időszaki sajtót Franciaországban létem alatt ismertem.

Legérdekesebb lapja a' legitimistáknak a' Gazette de France. Ezen lap az alkotmányos életet szintúgy kívánja, mint a' Bourbonok' visszajövetelét; ez oknál fogva tehát egyike a' leghevesebb szabadság bajnokoknak; különösen kitűnő azonban a' vitatkozási (polemicus) élben, mely téren senki által sem hagyja magát megelőztetni.

Nevezetes lapja még a' legitimistáknak a' Quotidienne. Ez már nem olly szabadelmű mint a' Gazette, de azért ez sem marad egészen hátra.

De á' France már valóságos idejét múlt lap. Ez nyíltan az önkénynek hódol; ennek semmi nemű alkotmányos szabadság sem kell, 's egyenesen a' határtalan önkény mellett szónokol. A' francziákat sokan túlhévvvel vádolják, pedig én fogadni mernék, hogy ha eszébe jutna valamely magyar hírlapírónak olyanokat nyomatni Pesten, minők a' France-ban állanak, kő köven nem maradna lakásán.

Nagy, azaz napi lapjok a' legitimistáknak nincs több Parisban. Van még azonban egy hetenként háromszor megjelenő mode című lap,

melly bátorságban az élben sokkal felülhaladja még a' Gazette-t is. Különösen a' királyi család ellen intézi nyilait. Lajos Fülöpnek felébb közlött életleírása ezen lapból van véve. Ezen lap példátlan dühösséggel neki rohan mindennek, mi a' királyi család ellen felhasználható. Gonosz észrevételek' kíséretében megjegyzi, ha valamelly királyi berceg színházban volt, hogy keztyűje piszkos volt. Ha valamelly ellenzéki lap azt állítja, hogy az udvari bálban néhány vendég leitta magát, a' Mode tagadja ezen hír' valóságát, állítván, miszerint a' bor olly rosz volt, hogy nem lehetett inni. Tombol az udvar apró bajain; 's mindezt, hogy a' sajtó pereket kikerülhesse, olly csodálatos ügyességgel tudja elmondani, miszerint valóban egyike a' legérdekesebb olvasmányoknak.

A' philippista párt' hírlapjai közé számolom, mind a' tulajdonképeni kormányi, mind pedig az úgy nevezett dynasticus ellenzéki lapokat. Dynasticus ellenzéknek azért neveztetik, mivel a' kormányval nem tart ugyan, sőt részben még ellenforradalmi igyekezettel is vádolja Lajos Fülöpöt, de mind e' mellett mégis, ha már egyszer a' trónon van, mindenesetre meg kívánja tartani Lajos Fülöpöt és családját.

A' kormányi lapok között először is említést érdemel a' *Moniteur universel*. Ez a' kincstár' segítségével adatik ki. Ebben a' kamarai viták hitelesen közöltetnek mi úgy eszközöltetik, hogy a' szónokok joggal bírnak beszédeiket, mi előtt kinyomatnának átnézni. Ezen lapnak két része van: hivatalos és nem-hivatalos. A' hivatalos részben közöltetnek minden kormányi rendletek, kinevezések, törvények (Franciaországban valamint Angliában is, a' törvény kihirdetés nem csupán az országgyűlés végével történik egy tömegben, mint nálunk, hanem az országgyűlés alatt egyenként) továbbá minden diplomatikus stb. irományok. A' nem-hivatalos részben pedig a' szerkesztőség' tetszése szerint politikai és egyéb hírek Γο glaltatnak.

A' *Moniteur Universel* reggeli lap, 's a' kormányinak nehéz lovassága; a' könnyű gyalogságot két esteli lap alkotja, a' *Moniteur Parisien*, 's a' *Messenger*. Ezekben is közöltetnek a' kamarai viták, de csak röviden 's annál fogva nem hitelesen. Ezen lapokban közöltetnek az újon meg érkezett telegraphi 's egyéb sürgönyök, 's a' kormányinak minden értesítései és híradásai, mely-

lyek másnap reggel a' Moniteur Universelben is megjelennek. Itt közöltetnek az afféle kevésbbé érdekes hivatalos dolgok is, például mikor van ez vagy miniszternek erre vagy amarra ideje; mikor nyílik meg, 's meddig lesz közhasználatra engedve ez vagy amaz intézet, terem, gyűjtemény iskola stb. Továbbá ha valamely lap igaztalan híreket közlött, vagy a' király' egészségi állapotáról, vagy a' ministerium meghasonlásáról stb. ezen lapokban közöltetnek az igazolások, czáfolatok (démenti); sőt midőn azt a' ministerium a' közvélemény' kipuhatolása végett szükségesnek tartja, ezen lapokban közöltetnek ezen kifejezéssel: „Mondják” (On dit) előre a' kinevezések. Ezen két lap az idegenekre nézve, kik nem sokat törődnek azzal, kit nevez ki a' kormány itt vagy amott írónokká, felettébb érdektelen. Azon rendkívüli sóványság' fűszerzéseül, melly ezen lapokban van, rendesen minden számban egy pár kivonat közöltetik a' Droit, vagy à Gazette des Tribunaux törvényszéki lapokból, melly ékben a' törvény-és-kütt, – és rendőrszékek' ülései dramatizálva előadatnak. Ezen kívül a' Messagerben, mint minden francia lapban, egy derék tárcza-czikk jelenik meg minden hétfőn a' színészet' köréből vont tárgy-

ról, molly az egyedüli kövér falat a' Messengerban.

Legjelesebb lapja a' kormánynak, sőt valamennyi francia lap között legjobban van szerkesztve, a' sok status tudományi észszel írott Journal des Débats. Ezen lap védi ugyan, és pedig mindig védi a' ministeriumot, akárminő párti legyen az, de leginkább és különösen aa udvarnak orgánuma. 'S a' ministeriumokat nem is máskép mint azt udvarért védi. Ha Guizot a' minister például, a' kormányt egész tűzzel védi, 's hévvel kel ki Thiers ellen, de ha Thiers a' minister nemcsak hogy nem bántja őt ekkor, hanem még védi is. De már e' mellett mint egy ilyen formán szol: Mi tiszteljük azon polczot, mellyen ön áll, 's tiszteletünk kétségkívül kiterjed önre is; 's nem is akarunk önnek akadályokat gördíteni elébe legkevésbbé sem; 's ha ugyan ön eszközölni képes, ám munkálkodjék a' közboldogság' előmozdításában, mi semmi esetre sem fogunk egy táborba szállani az ellenzékkal, mert mi mindenek felett sajnáljuk a' királyt, ki e' körülmények miatt kénytelen volt a' kormánynyal önt megbízni." Tárgy ismeret ezen lap czikkeiben van legnagyobb az egész francia időszakai sajtóban; 's nem ritkán

olly jeles czikkek vannak benne, hogy az idegen ember, szinte sajnálja, miért nem ugyanazt állítják az ellenzéki lapok is, a' mit a' Journal de Débats. 'S mikép előttem francziák állították, ezen lap' czikkei nem ritkán mint irodalmi művek is kitűnő becszel bírnak. Különösen remek a' Journal de Débats a' fontosabb események' leírásában és tárgyalásában; az orleansi berezeg' szerencsétlenségét leíró czikk, a' Lamartine elválását tárgyazó a' conservativoktól, 's legújabbán a' Joinville berezeg' röpiratát érintő czikkek becsületére válnának a' világ' legelső íróinak. A' Journal des Débats conservativ lap ugyan, de a' conservativismust nem abban tartja, hogy, mint más országokban a' conservatívek többnyire tenni szoktak, az alkotmányos ügynek, 's különösen pedig a' szabadelműség legkisebb elemeinek is eskütt vagy legalább titkos ellensége legyen, hanem nemesen és őszintén barátja az alkotmányosságnak, 's véérébe vau oltva a' szabadelműségnek annyi eleme, mennyivel más országokban még minden, magát szabadelműnek tartó ember sem bir mindenkor. Tárca – czikkét ezen lapnak hétfőnként Jules Janin írja a' Francia Nagy Ignác.” Ezen czikkeért Jules Ja-

nin évenként 20,000 francot kap. A' Janin czikkei, bármit mondjanak is azokról némellyek a' sok szó miatt, igen érdekesek, 's igen kedves folyó olvasmány, ha szinte némellykor nagyon is kevés dolog avagy eszme van benne. Czikkeit valami sajtószerű természetes egyszerűség, 's ha nem épületes, de legtöbbnyire mulatságos bő beszédűség jellemzi. Kik azonban örökké komoly és tartalmas dolgokat kívánnak, azok, nem kétlem, nem igen gyönyörködhetnek benne.

A' Journal de Débats után említésre méltó a' Globe melly Guizot-ól pénz – segélyt húz, 's melly a' tárgyak' vitatásában igen ügyes volna, 's e' tekintetben sok dolga van a' Gazette-1, de nagy szerencsétlenségére az ellenzéki lapok összeeskettek ellene, 's megegyeztek, hogy akármit beszéljen, semmit sem felelnek neki. Szegény Globe anathema alá esett, mint egykor nálunk a' Nemzeti Újság. Szegény Globe sok ügyességgel bír, de semmire sem mehet, mivel senki sem áll vele szóba, 's vitázói ügyességét nem használhatja, 's ekkép kiabáló, fészkelődő, és zajgó lett, de minden siker nélkül. Olyan mint a' tompa kés, melly szüntelenül kopátsolhat, de azért semmire sem mehet, mivel vastagabb, sem mint élet éreztethetné

‘s mivel vékonyabb semmint [súlyos lehetne. Röviden a’ Globe olyan Blücher forma, ki alkalmas ugyan a’ küzdésre, de minden tehetsége ebből áll, ‘s kiről senki sem mondhatja, hogy nem az ökle nagyobb mint a’ feje.

A’ kormányi lapok között legelterjedtebb a’ Presse, egy igen sok értelemmel és ügyességgel szerkesztett hírlap melly szigorúan udvar párti, ‘s ennél fogva a’ Guizot’ ministeriumát is védi ugyan, de mindenek felett, sem nem Guizotnak, sem nem Thiersnek, hanem Mole-nak hódol. Ezen lap egyszersmind a’ spanyol Kristina’ fizetett lapja is.

A’ dynasticus ellenzéknek öt nevezetes lapja van:

A’ Commerce (az óta változást szenvedett) a’ Maugiun orgánuma, szintoly éles Guizot mint Thiers irányában, sőt Lajos Fülöp iránt sem a’ legkíméletesebb, és valóban ezen lapot tán nem is kellett volna a’ dynasticus ellenzék’ lapjai közé számítanom. Különösen nagy ellensége ezen lap az orosz udvarnak. Mi a’ belügyeket illeti, nem a’ legnagyobb gonddal van ugyan szerkesztve, de mégis legtöbbet tér el az üres feleselések’ teréről.

Hármat az ellenzék' lapjai közül a' Constitutionnel, Siècle és Courrier Francaist együtt kell megemlítenem, mert ezek sógorok. Odillon Barrot és Thiers ugyanis mindketten egy külön pártnak fejei, de ezen pártok állanak egymáshoz a' francia kamarában legközelebb, 's ennél fogva folytonos szövetségben élnek. A' két első lap a' Thiers-é a' harmadik a' Barrot-é, a' szövetség folytán azonban mind hárman sógorok és közösek.

A' Constitutionnel a' restauratio alatt a' leghatalmasabb volt, de a' júliusi forradalom után megfogyatkozott régi jó hírében, 's az előfizetők számában. Különösen mint szenvedélyes ellensége a' jesuitáknak, 's mint Voltaire' hő tisztelője kitűnő. A' restauratio alatt a' Constitutionnel' 5000 francos részvényei tíz év alatt 250,000 frank értékre emelkedtek.

A' Siècle legtöbb (112,000) előfizetővel bír minden franczialap között. Ezen lap a' legegyszerűbben íratik, mert a' népnek van szánva. Midőn 1842-ben egy kis szakadás történt Odillon Barrot és Thiers között, a' sógorságban élő lapok között, egy maga, ezen lap továbbá is foly-

tonosan mind a' két főnek egyaránt hódolt. Akármit tárgyal ezen lap, okoskodása mindig arra megy ki: úgy de erre Guizot nem képes. Rab-szolga-ügy; franczianév' dicsősége forog fenn? A' Siècle azt mondja, hogy lehetne Guizot-ól e' téren valamit várni, midőn ő nem franczia hanem angol. 'S még azon esetben is, midőn a' Thiers és Guizot nézete egyező, a' Siècle ekkor is okot talál Guizot ellen szólani, mert mint mondja, ha Guizot áll elő valamely czélszerű törvény javaslattal; csak veszélybe hozza az ügyet, mert elnépszerűtleníti.

A' Courrier Français a' legnyugottabb kedélyű ellenzéki lap. Ezen lap védi ugyan, vagy legalább kiméli Thierst, de mindenek felett védi Odillon Barrot-ot.

Az ötödik nagy lapja az ellenzéknek, a' Patrie melly este jelenik meg, 's ennél fogva az ellenzék' előserege az időszakai sajtó mezején. Ez adja hírül a' nap közben kifejlett dolgokat, az újon érkezett híreket, a' reggeli lapok helyeslett avagy rosszalt állításait, 's ez közli, az ellenzéki lapok között legelső a' kamarai vitákat.

A' bonapartista pártnak nagy lapjai, millylenekről itt szó van, nincsenek.

A' radícáloknak, kik nem csupán a' ministeriumok, hanem inkább, mint mondani szokták a' „rendszer” (système), azaz a' monarchia vagy is inkább az egész 1830. óta követett francia politika ellen küzdenek, Parisban csak egy (azóta több is van) lapok van, a' National. A' szeptemberi törvények azonban nem engedvén meg az egyenes szót ez ügyben, kissé alkalmatlan helyzetben van a' National. Egyéb iránt a' National egyike a' legjobb szerkesztésű lapoknak, melly dicséretre, mint emlitem, különösen a' Journal des Débats, Gazette de France és Presse is érdemesek. Ezen lap nem csekély érdekléssel bír, inerteppen azért, hogy egyenesen nem szólhat, kénytelen bizonyos ügyességet szerezni meg az elmondásban, melly által mégis észrevétesse eszméit olvasóival. A' National épen ezért, mivel az egész „rendszer” ellen küzd, sokkal igazságosabb a' ministerium ellen, mint a' többi ellenzéki lapok.

Vannak az itt előszámláltakon kívül Franciaországnak, sőt magának Parisnak is temérdek lapjai; én azonban egyedül a' napi lapokat 's azok közül is csupán a' legnevezetesebbeket akartam röviden megemlíteni.

Meg kell még azonban említenem két nem nagy de mégis nevezetes lapot is. Ezeknek egyike a' Charivari, melynek tulajdonképen semmi elve sincs, mint ellenzék lenni, mint elménczkedni. Különös gondot látok én a' Charivari szerkesztésében fordítva arra, hogy mindennemű ellenzék kielégítést találjon benne. A' Charivari bántja a' „rendszer” is, de bántja a' ministeriumot is. Így például azon hírre, hogy a' belga vámszövetség iránt meghasonlás történt a' ministeriumban azaz, nincs benne egység, a' Charivari azt mondta: ez igen természetes, mivel csupa zérusok vannak benne. Épen ilyen nemű lap a' Consaie is.

‘S még néhány szót a' mi időszaki sajtónkról.

Magyarországban, ez idő szerint, igen elterjedt azon vélemény, miszerint a' magyar időszaki sajtó valami különös magas fokán áll a' kifejlődésnek. Én egészen az ellenkezőt hiszem. Nem tagadom ugyan, miszerint ha az 1843^{ik} év előtti időkre vissza emlékezünk, időszaki sajtónkat igen nagy haladásban találjuk. Én azonban bátor vagyok mindenkit azon mesére figyelmeztetni, midőn az ácsmester fiát az épületre felküldte; a' fiú a' létra' közepén megállott, ‘s alá tekintve atyjára,

dicsekedve említé, mennyire haladott már; az apa azonban azt felelé: ne azt tekintsd fiam hány fokot haladtál már, hanem azt, hány van még hátra!

Sokan azonban még azt is állítják, hogy időszaki sajtónk már felettébb is nagy. És ismétlem, én ez iránt egészen ellenkező meggyőződésben vagyok.

Hírlapjanik közül egy sincsen, melyly mindennap megjelenék, 's az által, hogy csupán kétszer jelennek meg hetenként, már igen sok van ellenek elmondva. Az időszaki sajtónak nem szükség csupa napi lapokból állani, de napi lapok nélkül még vajmi csecsemői korában van az életének. Ezen hiányához járul időszaki sajtónknak, hogy még ezen hetenkénti két számban is mindig csupán egy úgy nevezett vezércikk van lapjainkban, sokszor pedig' épen egy sincs. Vezércikk nélkül pedig a' lap semmi; mert, mikép már érinteni, nem a' hírek hanem az okoskodások a' földolog a' lapokban.

De ritka vezércikkeink még belbecsre sem ütök meg egészen a' mértéket. Nálunk a' vezércikkek' írásmódja, teljesen fonák 's a' dologhoz nem illő.

Legelőször is meg kell jegyezmem vezér-

czikkeinknek azon hibáját, miszerint inkább proclamatíók mint vitatások. A' hírlapoknak egymással folytonos vitatkozásban, azaz polémiában kellene élni. De jól megértsen mindenki, nem személyt hanem tárgyat illető vitatkozásban.

Nálunk rendszeren nem folytatnak, 's ha folytatnak is leginkább személyt illető vitatkozást folytatnak a' lapok.

Továbbá czikkeink felettébb hosszusak, cizfrák, sok benne az ön-emlegetés, azaz nagyon beléjek van szöve az író' személye, és sokszor minden tartalom-nélküliek. Vagy nem felettébb gyakoriak-e nálunk az olyan czikkek, mellyekben semmi sincs kimondva, hanem nagy pompásan elő van adva, miszerint majd a' jövő számban nyilatkozik a' szerző. Egy szóval, a' hírlapi czikkeknak, csak kivételesen szabad egy számnál folytatólagosan többre terjedni, 's ha ilyen van a' lapban, azt értekezésnek tekintse a' szerkesztő, 's adjon ezen kívül, mert ez nem az, vezérczikket is, mivel vezérczikk nélkül igen keveset érhet a' lap.

De közönségünkben is van hiba. Úgy látszik, a' mi közönségünk még nem jutott el oda, hogy

a' sokat markoló keveset fogó cikkeket, továbbá a' dagályos szólásformákat értékök szerint maga devalválja. Egy rész nem is bánja, lia semmit sem mondanak neki, csakhogy úgy nevezett „szépet” mondjanak. Ezen résznek semmi sem kell, lia csak nem üres phrasisokban adatik elő: „felforr ereinkben a' vér, susstorog fejünkben az agyvelő!” És ez lelkes előadásnak neveztetik.

Időszaki sajtónkban még folyvást ingadozás van a' könyvi és hírlapi írásmód között.

Nem lehet tagadni, miszerint e' nemű hiányainknak nem csekély oka van a' censuralis viszonyokban. E' miatt nem lehet az írónak mindenüvé behatni, mindent megvizsgálni, mindent tárgyalni, a' dolgokat saját nevökön megnevezni, 's ekkép közvetlen kapcsolatba tenni az időszaki sajtó' működését a' gyakorlati étellel. így jöttek divatba az eszmék' számos szavakba való bonyolítása, a' körülírások, 's a' legnevezetesebb dolgokróli mély hallgatás.

De nemcsak ebben fekszik a' bajnak oka. A' mi hírlap íróinkat rettenetes hiúság és követelés fogta el. Ha valamit írnak, kimondhatlanul félnek,

hogy nem fogják eléggé tudományos színűvé tenni. Minden potom hírlapi cikkel nem csekély publicistái és még sokkal nagyobb írói nevet akarunk magunknak szerezni. Íróink örökké politikai jellemök' tisztaságát, meggyőződésök' mélységét, leikok'' függetlenségét pengetik, sőt van egy különös dolog, mivel hírlapíróink, felettébb szeretnek kérkedni, és ez az idegen nyelvek' ismerete. Egy nyomra görögül, latinul, németül, francziául, angolul, idézgetnek, nem ritkán teljesen üres szakakat. Ennyi idézettel, nem is említvén, hogy ellenére van a' jó ízlésnek, még kisebb körű tudományos könyvekben sem kellene élni, mivel csak igen kevés olvasó képes mind ezen idézeteket megérteni. Sokkal inkább helytelen pedig ezen ropant idézeti düh a' hírlapokban, mellyek a' legnagyobb olvasó közönség kezébe jutnak, mellynek bizony nagy része még magyarul sem tud úgy, mint illenék, a' többi idézetek pedig, reá nézve akár chinai nyelven volnának. Ne beszéljen nekem az író a' maga személyéről rendesen, ha mindjárt az emberi nemzet' megváltója volna is; beszéljen csak a' tárgyáról. Én az olyan ember' okoskodásában is tudok örömet találni, kinek személyét nem szeretem; de meg az olyan embernek sem szén-

védhetem a' maga személyéről rendesen vitt naplóját, kinek személyét nagyra becsülöm.

És ha múlhatlanul tüzesen írott cikkeket kíván is közönségünk, mit, közbevetőleg legyen mondva, nem hiszek, ne véljük, hogy szóczafrang nélkül lehetlen volna írni.

Íme itt közlök e' nemben egész kiterjedésében egy francia hírlapi cikket:

„Kormányunk' rendszerét röviden így lehet jellemzeni: lealacsonyodás kívül, határtalan önkényre törekvés belül.

„Ezen rendszernek legyőzhetésére egy másikat szükséges megalapítani, melly ellensúlyául szolgálván ezen reánk nehezedének, jelszavul ezt tűzze ki: nemzeti nagyság kívül, 's polgári és politikai közszabadság belül.

És fogadják el csak ezen rendszert, de őszintén, akárminő kevés számú, de valóban független követek, kik komolyan elhatározták magokat, nem azért küldeni, hogy ez vagy amaz személy' számára ministeri tárczát, vagy más magas hivatalt, szerezzenek, 's ne engedjék magokat kicsinyes ármányos eszközök által azon nyomorú személyes

érdekek' védelmére használtatni, mellyek együttvéve parlamenti taticának neveztetnek; hanem vívjanak, mindenki láttára, az ország' színe előtt, napvilágon, elvharczot a' becsület, szabadság, nemzetiség, és közérdekek mellett a' nélkül, hogy azzal törődnének, miszerint illy nemes ügyért 's ekkép küzdve, a' hatalom' birtokától távol fognak maradni.

'S ha kevés számmal fognak is eleinte ezen nemzeti zászló körül össze gyülekezni, azért ne bátortalanodjanak el, mert ezen becsületes emberek' 's igaz francziák' csapatára az ellenzék' ezen jelszava fog' alkalmaztatni: Hátatok megett harminca millió ember. Előre!"

Itt van az egész czikk.

Mi egészen más, nehézkes modor van a' mi hírlapi czikkeinkben.

A' németek pedig még hátrább állanak. Anynyi számtalan német lap között, alig van egy kettő életre való; a' többiek még mindig az özönvíz előtti állapotban tengődnek. Legnagyobb része a' német lapoknak minden élet és elevenség nélküli valóságos nem-lények a' szellemi világban, 's ha szerkesztőik, mint szellemtelen irodalmi napszamos

férczelők, az idegen lapokból, és saját csekély-
érdekű levelezéseikből vett adatokat valahogyan
összeütik, azt vélik, már eleget tettek a' hírlap-
szerkesztői fontos feladatnak.

Az angol lapok Európában a' legterjedelme-
sebbek, 's épen azért legkevésbbé egyoldalúak,
vagy is, mint a' kormányok mondani szokták, leg
kevésbbé veszélyesek, mert a' szerkesztőségek a'
roppant hasábok' betölthetése végett, minden gyű-
lést, eseményt' stb.'stb. nagy terjedelemben kénytle-
lenítettnek közölni, 's e' miatt nem képesek az
egésznek annyira egy bizonyos szint adni, mint a'
jóval kisebb francia lapok. A' francia lapok tehát
épen az utóbb érintett oknál fogva felette állanak
a' szerkesztésben az angoloknak. Ennek mint em-
lítem abban áll legfőbb oka, mivel az angol lapok
rendkívül terjedelmesek; a' francia lapok elsősé-
gének azonban még más oka is van. Az nevezete-
sen, hogy Franciaországban nem csak a' rendes
hírlapírók, hanem a' legelső statusférfiak is írnak
a' hírlapokban, 's magoknak a' rendes hírlapírók-
nak is több becsületek van a' társas életben, mint
az angoloknál, 's ennél fogva aránylag nagyobb
tehetségek is reá adják magokat a' hírlapírásra, 's
rendesen foglalkoznak azzal. Épen azért a' fran-

czia lapok' hangja határozottabb', szilárdabb, őszintébb, emelkedettebb mint az angoloké. 'S végtére még van valami, mi a francziák' elsőségének nem csekély oka, és ez az öltözet, a' külalak, mellyben a' czikkek vannak. A' franczia írásmódban sok elmésség van (a' németben csak elménczség' van), az angol pedig humorral van tele. A' franczia gyakran metsző, de örökké egyszersmind finom is; az angol pedig nem ritkán nyers, sokszor goromba, és mindig darabos – elmésségeiben, és illetőleg' humorában.

Midőn a' franczia író mértékietlenül dühöng, csupán pikánttá válik, de midőn az angol ezt teszi, akkor nyers dolgok jőnek napvilágra.

És ha megkérdeztetném, minőnek kellene tehát a' napi sajtónak véleményem szerint lenni, ezt felelném. Az időszaki sajtó encyclopaedia, melly mindent magában foglal, de ezen kívül a' pártoknak jegyzőkönyvét, naplóját, perét is viszi, azaz vigye, a' közönség' bírószeke előtt. A' napi sajtó' cikkeinek tehát nem szükség' tudományos, azaz alig érthető, értekezéseknek lenni, mert csupán a' jelen' pillanatra vagy legalább pillanatnak, és nem a' késő kornak iratnak, 's mert az időszaki sajtó-

nak nem annyira a' meggyőzésben mint inkább a' közfigyelem' ébresztésében ember állapotban, 's mint egy összpontosítva tartásában áll fő célja. És mivel a' hírlapoknak a' tárgyalás alatt levő dolgokat azonnal, minél világosabban, 's még a' közép-szeri! eszűek által is felfoghatóan, kell fejtegetnie; ennél fogva, minél egyszerűebbek, minél világosabbak, minél egyenesebbek, minél élénkebbek, minél rövidebbek, de egyszersmind minél számosabbak is, és egy szóval, – minél érthetőbbek a' lap' cikkei, annál jobb.

A' hírlapoknak fő kelléke a' tárgyalás alatt levő dolognak eszméjét minél inkább egyszerűsítve, külsőleg is egyszerűen, azaz érthetően, meleg de dagály nélküli stýlben, minden pompázó phrasisok és nagy szavak nélkül elő adni. A' nyelvnek, mint mondani szokták inkább mondottnak, mint írottnak kell lenni. A' vitatkozásban (polémia) pedig, mellynek folytonosnak kell lenni, férfias erőnek, méltóságnak, szónoklati hévnek, szó- és eszme folyóságnak, határozottságnak, szabatoságnak és semmi személyeskedésnek sem kell lenni.

Tudatni tehát, komoly de könnyű nyelven, minden bel és külföldi érdekes hírt, 's kiterjedni

ekkép a' tudásnak minden ágára. Értésíteni a' polgárokat jogaik' miben létéről. Felvigyázni a' kormány', megye', város' és minden aprócska kényűr' kihágásaira. Bepanaszolni a' közönség előtt, ha érdekekkel bír, minden jogtalanságot és méltatlanságot. Elmondani a' nemzet minden hiányait, vágyait, szükségét, és szenvedéseit. Megtámadni minden hibát, minden visszaélést, ha saját pártjának tagja által követtetett is el, sőt ezen esetben még sokkal szigorúabban, mert ez növeli leginkább a' pártnak erkölcsi tekintélyét. Védni az igazságot, a' nemzeti nagyságot, tekintetet és érdekeket kívül, 's a' jólétet, szabadságot és rendet belül. Előre megemlíteni, egyszerűsítve előadni, kifejteni, megbírálni, 's tárgyalatása alatt is éber figyelemmel kísérni minden törvény javaslatot, és napi kérdést. Megtekinteni mindent, meg hallgatni mindent, vigyázni, kiterjedni mindenre. (Feljelenteni a' közvéleménynek minden zsarolást, gonosz szándékot titkos sóhajt, elrejtett gondolatokat.) Feljegyezni az eseményeket, 's azoknak indító okait; azaz hírlapba iktatni azokat, hogy majd egykoron bőséges anyaggal bírhasson a' történetíró. Megírni ekképen minden eseménynek, minden napnak történetét. Elbeszélni a' nemzetnek

örömét, fájalmát. Tanácsot adni a' kormányynak. Beszélni a' közvélemény nevében, de beszélni a' közvéleménynek is.

És mind ezt tenni nem néha, de tenni, csüggedés és halogatás nélkül mindennap. Írni foliántokat a' nélkül, hogy valami különös írói nevet sikerülne kivívhatni. Dolgozni szakadatlanul, sőt rögtönözve a' nélkül, hogy méltánylásra lehetne számolni. Szembeszállani mindennel, a' ki és a' mi hibás, nem gondolva előítélettel, gúnynyal, rágalommal és akárminő ellenségeskedéssel. 'S közepette a' részvétlenség és közönyösségnek, folytonosan lobogó lelkesedésűnek, 's éber és rugékonny lelkűnek lenni, 's nem tágítani soha, még az örvény' szélén sem; és legyőzni a' folytonos munka' minden unalmait és fáradalmait. 'S ékkép küzdeni, tudósítani, világosítani, tanítani igazán, bátran és becsületesen. 'S beszélni, midőn mások még nem beszéltek, midőn mások már nem beszélnek; beszélni mindig, beszélni újra, és beszélni szakadatlanul, – ez az időszaki sajtó feladata.